

MURRE RUNOUDEN KIELENÄ

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
huhtikuussa 2004
Iina Suvisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos kielten laitos
Tekijä Iina Suvisto	
Työn nimi Murre runouden kielenä	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji pro gradu -tutkielma
Aika huhtikuu 2004	Sivumäärä 75 sivua
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielman aiheena on murrerunous. Tarkastelun kohteena ovat ensinnäkin murrerunouden aiheet. Millaisista asioista murteella voidaan runoilla? Toiseksi tarkastellaan runojen kieltä eli sitä, miten murretta on runoissa käytetty.</p> <p>Aineistona on neljä runokokoelmaa: Heli Laaksosen <i>Pulu uis</i> (2000) ja <i>Raparperisyran</i> sekä Marjatta Kaasilan <i>Mie sen kans vehtaan</i> (2000) ja Juhani Koskisen <i>Äijä</i> (1996). Laaksosen kokoelmat on kirjoitettu lounaismurteella, Kaasilan ja Koskisen kokoelmat puolestaan Peräpohjolan murteella. Tutkimuksen runojen aiheita käsittelevä osa painottuu Laaksosen runoihin, kun taas kielenanalyysissä keskeisessä osassa on Kaasilan ja Koskisen runojen vertailu. Peräpohjalaisia runoja vertailtaessa tarkastelun kohteena ovat runojen äänne- ja muotorakenne, sanasto ja puheenomaisuudet. Puheenomaisuuksilla tarkoitetaan kirjoituksessa puheen kuvaamiseksi käytettyjä keinoja.</p> <p>Murteilla voi runoilla monista asioista, ja jokainen teos on hyvin yksilöllinen. Murrekirjallisuuden perinteinen aihe kotiseutu on esillä kaikissa teoksissa, mutta keskeisessä osassa se on ainoastaan Laaksosen runoissa. Myös ihmissuhteet ovat kaikkien teosten aiheina. Laaksosen runoissa myös murre on päässyt runojen sisältöihin. Teoksista löytyy kieliaiheisia runoja sekä runoja, joissa leikitellään kielellisillä ilmiöillä: murrepiirteillä ja runojen rakenteilla.</p> <p>Kirjoitetun murteen kuvaamiseksi on kaikissa kokoelmissa käytetty erilaisia murrepiirteitä ja murre sanoja. Peräpohjalaisissa teoksissa on molemmissa käytetty yleisiä Peräpohjolan murteen piirteitä. Lisäksi Kaasilan runoissa on joitakin Koskisen runoista puuttuvia piirteitä. Erot murrepiirteiden käytössä johtuvat lähinnä kirjoittajien taustoista. Kaasilalla on myös enemmän murre sanoja kuin Koskisella.</p> <p>Kaasilan runot ovat myös puhutumman oloisia kuin Koskisen runot. Tähän syynä ovat Kaasilan runojen puheenomaisuudet. Tärkeimmät puheenomaisuudet ovat <i>kun</i>-konjunktion käyttö, <i>-han</i>, <i>-hän</i>-liitepartikkelit, <i>kyllä</i>-partikkeli sekä kertojan esittämät kysymykset ja toteamukset. Useat Kaasilan <i>kun</i>-lauseet ovat puheelle ominaiseen tapaan luonteeltaan perustelevia, ja ne esiintyvät usein pitkissä lauseketjuissa. Kaasilan runoissa on myös puhekielelle ominainen <i>kun – niin</i> -rakenne. <i>-han</i>, <i>-hän</i> -liitepartikkeleiden, <i>kyllä</i>-partikkeleiden sekä kertojan esittämien kysymysten ja toteamusten puheenomainen vaikutus liittyy ennen kaikkea kertojan läsnäoloon. Näitä piirteitä käyttämällä kertoja tehdään Kaasilan runoissa läsnäolevammaksi. Näiden piirteiden avulla kertoja painottaa omia mielipiteitään sekä vetoaa lukijaan, kuvitteelliseen kuulijaansa, esittämällä, että heillä on yhteistä tietoa.</p>	
Asiasanat murrekirjallisuus, kotiseutu, murrepiirre, murre sana, puheenomaisuus, kertojan läsnäolo	
Säilytyspaikka Fennicum	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä ja aineisto	1
1.2. Kirjailijat	5
1.2.1. Heli Laaksonen.....	5
1.2.2. Juhani Koskinen ja Marjatta Kaasila	6
1.3. Murteen käytöstä kaunokirjallisuudessa	7
2. NYKYMURRERUNOUDEN KESKEISISTÄ AIHEISTA	13
2.1. Kotiseutu ja luonto	13
2.2. Heimokäsitykset ja vastakkainasettelut.....	21
2.3. Elämänkaari ja ihmissuhteet	24
3. MURTEEN KÄYTTÖ JA MERKITYS LAAKSOSEN RUNOISSA.....	30
3.1. Äänne- ja muotopiirteet sekä sanasto.....	30
3.2. Murre runojen sisällöissä ja oman murteen merkitys	33
3.3. Kielellä leikittely	37
4. KAASILAN JA KOSKISEN RUNOJEN VERTAILUA	40
4.1. Äänne- ja muotorakenne	40
4.1.1. Yhteiset piirteet	40
4.1.2. Erottavat piirteet.....	43
4.2. Sanasto	47
4.3. Puheenomaisuudet.....	50
4.3.1. <i>Kun</i> -konjunktio	51
4.3.2. <i>-han, -hän</i> -liitepartikkelit	56
4.3.3. <i>Kyllä</i> -partikkeli	60
4.3.4. Kertojan esittämät kysymykset ja toteamukset.....	62
4.3.5. Muita puheenomaisia ilmauksia.....	67
5. PÄÄTÄNTÖ	69
LÄHTEET	72

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja aineisto

Tutkielmani aiheena on murrerunous. Suomen murteilla on ollut oma paikkansa kirjoitetussa kielessä aina kirjakielen kehittämisestä asti. Murteita on kirjoituksessa käytetty eri tavalla eri aikoina riippuen kunkin ajan arvoista ja asenteista. 1990-luvulta lähtien murteella kirjoittaminen on noussut ennennäkemättömään suosioon, ja tähän päivään mennessä murteilla onkin kirjoitettu mitä erilaisimpia tekstejä aina kotiseutuaiheisista murrepakinoista Raamatun teksteihin ja sarjakuviin saakka.

Yksi nykyiseen murteiden suosioon liittyvä ilmiö on runojen kirjoittaminen murteella. Murteella on toki kirjoitettu runoja jo 1800-luvun loppupuolelta asti, mutta nämä varhaisemmat murrerunot ovat hyvin erilaisia kuin nykymurrerunous. Keskitynkin tutkimuksessani juuri nykymurrerunouteen.

Tutkimukseni keskeinen ongelma on se, miten murteella voi runoilla. Millainen on murre runon kielimuotona? Keskityn ensinnäkin siihen, miten murre vaikuttaa runojen sisältöön. Tarkastelen aineistoni pohjalta sitä, mistä murteella voi runoilla eli millaisia aiheita murrerunoissa esiintyy.

Toiseksi syvennyn tarkemmin runojen kieleen eli siihen, kuinka murteita on kirjoituksessa käytetty. Murre on ensisijaisesti puhuttua kieltä, ei kirjoitettua. Tavoitteenani onkin selvittää, millä keinoilla on luotu illuusio kirjoitetusta murteesta, kirjoitetusta puheesta. Tarkastelen, mitä murteen piirteitä ja puheen keinoja kirjoitetusta tekstistä on käytetty. Tutkin myös sitä, miten eri tavoilla eri kirjoittajat voivat samaa murretta käyttää.

Aineistoni koostuu neljästä murteella kirjoitetusta runokokoelmasta, joista kaksi on kirjoitettu lounaismurteella ja kaksi peräpohjalaismurteella. Lounaismurteita aineistossani edustavat Heli Laaksosen runokokoelmat *Pulu uis* (2000) ja *Raparperisyrän* (2002). Käytän kokoelmasta *Pulu uis* lyhennettä PU ja *Raparperisyrä*mestä lyhennettä RS. Peräpohjalaismurretta aineistossani puolestaan edustavat Marjatta Kaasilan runokokoelma *Mie sen kans vehtaan* (2000) ja Juhani Koskisen runokokoelma *Äijä* (1996). Käytän kokoelmasta *Mie sen kans vehtaan* lyhennettä MSKV ja *Äijä*stä lyhennettä ÄI.

Aineistoa rajatessani halusin löytää mahdollisimman monipuolisen, mutta toisaalta myös yhtenäisen aineiston. Luonnollisesti valintaani rajoitti jonkin verran myös mur-

rerunoilijoiden vähäinen lukumäärä. Kaikki aineistoni kirjailijat ovat hyvin erilaisia, joten myös aineistoni runot ovat tyyliltään ja aiheiltaan hyvin erilaisia. Tämän ansiosta olen voinut tarkastella runojen sisältöjä eli sitä, mistä murteella voidaan runoilla, mahdollisimman kattavasti.

Vaikka aineistoni koostuu neljästä eri runokokoelmasta, on niiden kirjoittamiseen kuitenkin käytetty vain kahta eri murretta. Jos kaikki neljä runokokoelmaa olisi kirjoitettu eri murteilla, olisi niiden kielenanalyysi voinut helposti jäädä kovin hajanaiseksi ja pinnalliseksi. Nyt olen voinut kahta peräpohjalaista kokoelmaa vertailemalla tutkia sitä, millaisia eroja kahden samalla murteella kirjoittavan kirjailijan kielessä on, ja näin syventää runojen kielenanalyysiä.

Käytänkin aineistoa tutkielmani eri osissa eri tavoilla. Runojen kielenanalyysissä keskityn enemmän peräpohjalaisiin runoihin, kun taas runojen aiheita tarkastellessani tutkimukseni pääpaino on Heli Laaksosen runoissa.

Molemmat Laaksosen teokset ovat melko samankaltaisia rakenteeltaan ja tyyliltään. Kummallakin on mittaa 79 sivua. Pulu uis jakautuu viiteen osaan. Osien nimet ovat *Stari*, *Koto*, *Äirinkiäl*, *Mää ja muit muiji* sekä *Lännemiähi*. Raparperisyran on puolestaan jaettu neljään osaan. Osien nimet ovat *Rinkeplummaseppel*, *Raparpermehu*, *Hirv seisso tiävarres tennissuka jalas* ja *Metän kans*. Runojen määrä eri osissa vaihtelee. Yksi osa sisältää kahdeksasta kahdeksaantoista runoa. Kummankin teoksen aloittaa ja päättää yksi yksittäinen runo, joka ei kuulu mihinkään osaan. Yhteensä teoksissa on 107 runoa.

Runojen rakenne vaihtelee jonkin verran. Runot ovat melko vapaamuotoisia. Niissä ei esimerkiksi ole loppusointuja, mutta suurin osa on kuitenkin jaettu jonkinlaisiin säkeistöihin. Kaikilla runoilla, lukuun ottamatta kokoelmien aloitusrunoja, on otsikko. Säkeistöjen rakenteissa on luonnollisesti eroja. Enemmistö säkeistöistä on melko lyhyitä, ja runot näyttävätkin näin melko perinteisillä, mutta mukana on myös kertomuksen kaltaisia proosarunoja. Tämän lisäksi aineistosta löytyy vielä muutama rakenteeltaan erikoisempi runo, mutta niitä käsittelen tarkemmin varsinaisessa analyysissäni.

Runot eivät ole kaiken kaikkiaan kovin pitkiä. Niissä on keskimäärin noin 1–3 säkeistöä ja ne mahtuvat yhdelle sivulle. Runosta *Pulu uis* voi saada jonkinlaisen kuvan Laaksosen runojen yleisimmästä rakenteesta.

Pulu uis

Pulu uis.
Mää meni ohitte saapasjalkkati saappais.
”Kummottos hän voi?”
huus pulu.

Juur mää meinasi selvittä et
yäl o niim pal kylm tääl
ko hänem pitiki jo kiirust sukelтта.

Vinttikoir pulikoit lähemäs
ilmottama et allasaik o lop. (PU 43)

Mukana on kuitenkin myös joitakin pidempiä runoja. Aineistoni pisin runo on *3 miestä ja muru* (PU 63–68). Siinä on, hieman laskutavasta riippuen, yli kolmekymmentä säkeistöä. Onkin oikeastaan melko mahdotonta esitellä mitään tyypillistä Laaksosen runoa.

Kokoelmat ovat aihepiireiltään hieman erilaiset. Kummassakin kuvataan paljon pieniä, arkisia tapahtumia ja ajatuksia sekä tavallisia ihmisiä arjen puuhissa. Kummassakin kokoelmassa nousevat esiin kotiseutu ja murteenpuhujat. Vahvemmin kotiseutu-teema on esillä kokoelmassa *Pulu uis*, ja se onkin aiheiltaan ehkä hieman yhtenäisempi kuin *Raparperisyran*.

Peräpohjalaiset kokoelmat eroavat toisistaan niin rakenteeltaan, aiheiltaan kuin kieleltäänkin. Kaasilan *Mie sen kans vehtaa* koostuu kuudesta osasta, joiden nimet ovat *Pimiänpiäksämiä mietheitä*, *Voi voi sitä rakhautta*, *Mie sen kans vehtaan*, *Se hyän tapanen mies*, *Olen mie niin vetriä ja pehemiä* sekä *Peräpohjolan murthen sanojen selivityksiä*. Näistä neljä ensimmäistä osaa sisältävät runoja, kun taas viimeinen osa on sanasto-osa, jossa on selvitetty runoissa käytettyjen sanojen merkityksiä. Runo-osioissa on kussakin 7–18 runoa. Runoja teoksessa on yhteensä 63.

Koskisen *Äijässä* taas on viisi osaa, joissa kussakin on 6–12 runoa. Näiden lisäksi teoksen aloittaa kaksi yksittäistä runoa, jotka eivät vielä kuulu ensimmäiseen osaan. Runoja on yhteensä koko teoksessa 48 kappaletta. Teoksen osat on numeroitu yhdestä viiteen ja osien nimet ovat *Kuolema on tila ihmisten välillä*, *Yöt paperia*, *Tunthen ristiiriita*, *Yksinäisessä hymyssä veikeää on sen kepheys* sekä *Tässä rakhauessa on matoja, kaikissa on*.

Kaasilan runot ovat rakenteeltaan hyvin yhtenäisiä. Ne ovat loppusoinnuttomia, ja niissä on jokaisessa vain yksi säkeistö. Kussakin runossa on kahdesta seitsemään

säettä. Keskimäärin runot muodostuvat kolmesta säkeestä. Teoksessa yhdellä sivulla on aina yksi runo. Kaasilan runoissa ei ole otsikoita, eikä niissä ole myöskään käytetty välimerkkejä tai isoja alkukirjaimia.

Koskisen runojen rakenne on vaihtelevampi kuin Kaasilan runojen, mutta toisaalta jonkin verran yhtenäisempi kuin Laaksosen runojen. Myös Koskisen runot ovat loppusoinnuttomia, ja ne on jaettu säkeistöihin. Koskisella on joitakin yksisäkeistöisiä runoja, mutta yleensä runoissa on vähintään kaksi säkeistöä. Runoissa on otsikot lukuun ottamatta toista aloitusrunoista sekä osan neljä runoja, joista yhdelläkään ei ole otsikoa. Koskinen käyttää runoissaan välimerkkejä ja isoja alkukirjaimia, mutta kokoelmasta löytyy myös muutama täysin välimerkitönkin runo.

Rakenteen lisäksi peräpohjalaiset kokoelmat ovat erilaisia myös aiheiltaan. Kaasilan runot ovat aforismin kaltaisia mietelmiä rakkaudesta, naiseudesta ja naisen ja miehen välisestä suhteesta, kun taas Koskisen runot ovat aiheiltaan vaihtelevampia. Keskeiseksi Koskisen runoissa nousee luonto sekä yksinäinen pohdiskeleva kertoja. Myös murteissa, joilla kokoelmat on kirjoitettu, on eroja. Seuraavat esimerkkirunot havainnollistavat Kaasilan ja Koskisen runojen kielen ja rakenteen erilaisuutta.

ko oikein uskoo elämhän ja rakkauthen
niin sitäjän jaksaa tarpua
vaikka minkäläiset vasthanthet hyälämielin ylös
ja heleppohan net on tulla
kottikärröilä kolisten alas (MSKV 76)

Laulumaa

Mie sytytän sata kynttilää.
Valon kohina nousee, täyttää minun yöt.

Tullee musta tuuli, hiljanen.
Menneeki.
Savuaa sata sammunutta kynttilää.

Mie sytytän sata kynttilää. Nyt
panenki kaveriksi puolet peilejä.
Saan valoja määrättömästi, kohina
täyttää avaruuden.

Tullee musta myrsky, äänetön.
Menneeki.
Savuaa sammuhneet avaruuden valot. (ÄI 21)

Tutkimukseni taustalla ei ole mitään yhtenäistä teoriaa. Murrerunojen aiheita käsittelevässä osassa taustateorianaan ovat lähinnä murrekirjallisuudesta kirjoitetut artikkelit ja kirjallisuusarvostelut. Runojen kieltä käsittelevässä osassa käytän apuna ensinnäkin murteentutkimuksen perusteoksia, kuten Lauri Kettusen murrekarttoja sekä erilaisia murresanakirjoja. Keskeisellä sijalla on myös Jyrki Kalliokosken Hj. Nortamon pakinoiden kieltä käsittelevä artikkeli *Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio* (1998). Tutkimukseni kannalta keskeinen käsite onkin Kalliokosken käyttämä **puheenomaisuus**, jolla tarkoitetaan kirjoitetussa kielessä puheen esittämiseen käytettyjä keinoja. Tarkastelenkin peräpohjalaisten runojen kieltä kolmesta eri näkökulmasta. Vertailun kohteena ovat runojen äänne- ja muotorakenne, sanasto sekä puheenomaisuudet. Puheenomaisuuksia tutkiessani käytän apuna, Kalliokosken artikkelin lisäksi, erilaisia puhekieltä ja murretta koskevia tutkimuksia.

Murrerunojen aiheita käsittelevässä osassa keskityn enemmän kokonaisiin runoihin ja laajempiin teemoihin, kun taas kielenanalyysissä tutkin enemmän yksittäisiä piirteitä. Analyysini on lähinnä kvalitatiivista. Kaasilan ja Koskisen runoja vertailllessani lasken joidenkin piirteiden lukumääriä. Teosten rakenteiden erilaisuuden vuoksi määrät ovat kuitenkin lähinnä vain suuntaa antavia.

1.2. Kirjailijat

1.2.1. Heli Laaksonen

Suomen tämän hetken suosituin runoilija Heli Laaksonen on ehtinyt vaikuttaa kotiseutunsa Lounais-Suomen eri paikkakunnilla. Laaksonen on syntynyt ja opiskellut Turussa, mutta asunut ison osan elämästään Uudessakaupungissa (Aurora 2001). Tällä hetkellä kirjailija asuu Laitilassa (Wessman 2001: 18).

Laaksonen on valmistunut filosofian maisteriksi Turun yliopistosta, jossa hän opiskeli pääaineenaan suomen kieli. Suomen kielen lisäksi hän on opiskellut muun muassa viron kieltä. Viron opintojaan Laaksonen jatkoi Turun yliopiston jälkeen myös Virossa Tarton yliopistossa. Ennen kirjailijaksi ryhtymistään Laaksonen on työskennellyt opettajana. Hän muun muassa toimi useamman vuoden Helsingin ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan viestinnän ja viron kielen opettajana. (Aurora 2001.)

Heli Laaksonen on julkaisut kaksi runokokoelmaa: Pulu uis ja Raparperisyran, joista esikoisteos Pulu uis voitti Kirjailijaliiton esikoiskirjapalkinnon, sekä äänikirjan *Jänes pussis* (2003) ja yhdessä virolaisen kirjailijan Jan Rahmanin kanssa kirjoitetun runokokoelman *Maapuupäev* (2000) (Sammakko 2004). Laaksonen kirjoittaa runonsa lounaismurteella, mutta ei käytä varsinaisesti mitään tiettyä pitäjän murretta. Itse kirjailija sanonut, että hänen kielessään on isänkieltä ”uuttakaupunkia” ja ”turkua” sekä äidin suvun halikkolaista kieltä. (Hakaniemi 2003.)

Jan Rahmaniin Laaksonen tutustui opiskellessaan Virossa. Myös Rahman on jonkinlainen murrekirjailija. Hän kirjoittaa runonsa Etelä-Viron murteella. Kirjailijoiden yhteisen runokokoelman Maapuupäevän runot onkin kirjoitettu kahdella kielellä. Laaksonen on kääntänyt Rahmanin runot lounaismurteelle, ja Rahman on puolestaan kääntänyt Laaksonen runot Etelä-Viron murteelle. (Aurora 2001.)

Heli Laaksonen on myös esiintyvä taiteilija. Laaksonen on kiertänyt ympäri Suomea esittämässä runojaan elävän yleisön edessä. Kirjailijan töiden ja esiintymisten lisäksi Laaksonen toimii myös hankevetäjänä Vakkasuomalainen ääni ja tarina -hankkeessa (Wessman 2001: 18).

1.2.2. Juhani Koskinen ja Marjatta Kaasila

Juhani Koskinen on kotoisin Muoniosta. Hän on opiskellut kirjallisuutta Jyväskylän yliopistossa. Koskinen voitti H. Erkon runopalkinnon vuonna 1995, ja seuraavana vuonna häneltä ilmestyi peräpohjolan murteella kirjoitettu esikoisrunokokoelma *Äijä*. (Paatela 1996: 10.) *Äijä* sai aikanaan hieman ristiriitaisen vastaanoton. Teos sai osakseen kehuja, mutta murteen käyttöön suhtauduttiin paikoitellen myös epäilevästi. (Saurama 2000: 10.) Esikoiskokoelmansa lisäksi Koskinen on julkaissut myös toisen runoteoksen *Härän aaria* (1999). Tässä teoksessa Koskinen ei enää juurikaan käytä murretta. (Jääskeläinen 2000: 23).

Marjatta Kaasila on lähtöisin Tervolasta, mutta asuu nykyään Oulussa. Hän on julkaissut kolme runokokoelmaa: omakustanneteoksen *Mie kait tykkään tästä* (1999), *Mie sen kans vehtaan* ja *Lystiä viimishen asti* (2004) sekä proosateoksen *Makiasuola* (2002). Kaasila voitti esikoiskokoelmallaan *Mie kait tykkään tästä* Pääatalo-instituutin paras omakustanne -palkinnon. (Myllylahti 2002; Kirjapaja 2004.)

Kaasilan runokokoelmat sisältävät peräpohjolan murteella kirjoitettuja arkisia mietteitä rakkaudesta ja naiseudesta. Myös Kaasilan proosateos jatkaa samalla linjalla. Makiasuola on kertomuskokoelma, joka sisältää pakinoita naisen arjesta (Myllylahti 2002).

1.3. Murteen käytöstä kaunokirjallisuudessa

Kaunokirjallisuudessa murretta on käytetty eri aikoina eri tavoin. Murteen käyttö kirjallisuudessa voitaisiin väljästi jakaa kolmeen eri käyttötapaan. Näistä ensimmäinen on murteen tiedostamaton käyttö. Suomen kirjakieli on aina ollut kaukana puhutusta kielestä, ja vanhan kirjasuomen kaudella 1500–1800-luvulla kirjoitettu kieli tukeutuikin monin paikoin murteisiin. Yhteisiä normeja ei vielä juurikaan ollut, joten kirjoittajat käyttivät hyväkseen omia kotimurteitaan. 1800-luvulla suomen kirjakieli ei vielä ollut vakiintunutta, vaan se oli jatkuvan kehittelyn kohteena. Näin ollen se oli vielä melko riittämätöntä kaunokirjalliseen ilmaisuun. Monet 1800-luvun kirjailijat saivatkin hyvän pohjan omasta kotimurteestaan, vaikka eivät välttämättä edes tiedostaneet käyttävänsä nimenomaan murretta. (Mielikäinen 1989: 92–93, Mielikäinen 2001: 4–5.)

1800-luku toi mukanaan kirjallisuuteen myös toisenlaisen murteenkäyttötavan. Murretta alettiin tietoisesti käyttää kaunokirjallisiin tarkoituksiin. Murteesta tuli eräänlainen tehokeino. Kirjailijat pyrkivät murteen avulla muun muassa karakterisoimaan teoksensa henkilöitä laittamalla heidät puhumaan tiettyä murretta. Murretta siis käytettiin yleensä vain teoksen repliikeissä. Ensimmäisenä tällaisena murteenkäyttäjänä mainitaan yleisimmin Juhani Aho, jonka teosten henkilöt olivat lähinnä savolaisia. Tosin Ahon savolaismurre ei kuitenkaan varsinaisesti ollut murteen äänne- ja muotorakennetta jäljittelevää vaan enemmänkin viittauksenomaista. (Mielikäinen 1989: 92–93.) Toinen tunnettu murretta tehokeinoina käyttävä kirjailija oli Ilmari Kianto. Vuonna 1909 julkaistussa *Punaisessa viivassa* murre oli erittäin näkyvä piirre. Kiannon murre ei ollut vain viittauksen omaista, kuten Ahon, vaan monin paikoin nimenomaan murteen äännerakennetta jäljittelevää. (Suomi 1963: 51.) Ehkä kaikkein tunnetuin esimerkki murteen käytöstä tehokeinona on kuitenkin Väinö Linnan *Tuntematon sotilas*, jossa kaikki sotilaat puhuvat kotipaikkansa murretta (Suomi 1963: 56; Mielikäinen 2001: 4).

Kokonaan oma lukunsa on 1900-luvun alussa syntynyt varsinainen murrekirjallisuus. Tälle tyyli-suunnalle on ominaista murteen johdonmukainen käyttö, jossa koko teksti on kirjoitettu jollakin tietyllä murteella. Tämän tyyli-suunnan aloittajana pidetään

raumalaista Hj. Nortamoa. Nortamo kirjoitti Rauman murteella pakinoita eli jaarituksia. (Mielikäinen 1989: 92–93.) Hän julkaisi kaikkiaan kuusi jaarituskokoelmaa (Pietilä 1945: 36–78). Nortamon ansiosta Rauman seudulle syntyi vahva murteella kirjoittamisen traditio. Nortamo loi tietyt säännöt ja periaatteet sille, miten Rauman murretta kirjoitetaan. (Kalliokoski 1988: 48.) Nortamon perinteen jatkajia, Rauman seudun murteilla pakinoita ja novelleja kirjoittavia kirjailijoita, ovat olleet muun muassa Tauno Koskela, E. B. Höijer sekä Juho K. Viljanen (Penttilä 1945: 336). Koskela käytti teoksissaan Rauman murretta, Höijer Perniön murretta ja Viljanen puolestaan Lapin murretta (Kalliokoski 1988: 48–49). Murrepakinoiden kirjoittajia löytyy toki myös muilta murrealueilta. Muun muassa Kaarlo Hemmo edusti savolaista murrekirjallisuutta ja J. O. Ikola eli Vaasan Jaakkoo taas tuli tunnetuksi Etelä-Pohjanmaan murteella kirjoitetuista pakinoista (Laukonen 1987: 7).

Varsinainen murrekirjallisuus on siis vanhastaan koostunut melkein yksinomaan erilaisista murrepakinoista, joissa on useimmiten käsitelty kotiseutuun liittyviä asioita. Kaikkia kotiseutuaiheisia murteella kirjoitettuja tekstejä ei kuitenkaan luokitella varsinaiseen murrekirjallisuuteen. Vaikka esimerkiksi Nortamon teksteissä useimmiten käsitellään Raumaa, ovat ne silti selvästi fiktiivisiä tekstejä. Varsinaisen murrekirjallisuuden ja murteella kirjoitettujen muisteluiden välinen raja on kuitenkin usein melko liukuva. (Koski 2002: 53.)

Murretta on käytetty myös runoudessa. Suomalaisen runouden kielessä on aina ollut normitetusta kielestä poikkeavia piirteitä, joita esiintyy myös monissa murteissa. Tällaisia ovat muun muassa loppuheitto ja *h:n* säilymä. Nämä piirteet eivät kuitenkaan edusta murretta, vaan kuuluvat ns. korkeaan tyyliin, joka nykyisin on jo hieman vanhahavaa. (Koski 2002: 58.) Vaikka ainakin Nortamolla sekä Tauno Koskelalla on tuotannossa murteella kirjoitettuja runoja, voidaan ensimmäisenä murrerunoilijana ehkä kuitenkin pitää Kalle Väänästä. Väänänen kirjoitti runoja savolaismurteella 1900-luvun alussa. Väänäsen runot ovat useimmiten kuvauksia kesäisestä Savosta ja savolaisista ihmisistä. Hänen runonsa ovat usein myös humoristisia. (Kupiainen 1965: 442–445.) Varhaisiin murrerunoilijoihin kuuluu myös paremmin kielitieteilijänä tunnettu Lauri Kettunen, joka kirjoitti runoja savolaismurteella kirjailijanimellä Toivo Hovi (Suhonen 1991: 69).

Murteen käyttö kaunokirjallisuudessa onkin riippunut paljolti ajan asenteista ja arvoista. Joinakin aikoina murre on liitetty kansanelämän romantisointiin ja menneisyyden nostalgiaan. Murteen avulla on voitu muun muassa vastustaa vieraita vaikutteita, ja

murteen puhuja on edustanut aitoutta. Toisina aikoina taas murre on kelvannut vain arkisempaan kirjallisuuteen, eikä sillä ole ollut korkeaa statusta. Murteen käyttö kirjallisuudessa on aiheuttanut myös erilaisia ristiriitoja. 1800-luvun lopun kaunokirjallisiin tarkoituksiin käytetty murre aiheutti hämmennystä kirjallisuuskriitikoiden piirissä. Murretta käytettiin tuolloisen realismin kauden kansankuvauksissa luonnehtimaan henkilöitä. Vanhemman polven kriitikot olisivat kuitenkin toivoneet, että suomalainen kirjallisuus olisi lähtenyt sivistyneempään suuntaan kuin tällaiseen tavallisen rahvaan kuvaukseen. (Mielikäinen 1989: 93–94, Mielikäinen 2001: 5.)

1900-luvun alkupuolella murteen käyttö siirtyi vähitellen melkein kokonaan varsinaiseen murrekirjallisuuteen. Tosin kirjailijoiden murretausta näkyi vielä monin paikoin heidän tuotannossaan, mutta varsinkin sotien jälkeisenä aikana syntyi täysin murteettomiakin kirjallisuuden suuntia. Yleiskieli tuli hyvän kielenkäytön edellytykseksi, ja esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla ei ollut muotia paljastaa puheellaan kotiseutuaan. (Mielikäinen 2001: 5.)

Toisaalta kirjallisuudessa alkoi 1960-luvun paikkeilla uusi murteella ja puhekielellä kirjoittamisen aika. Murteet tulivat jälleen kirjallisuuteen, ja niiden lisäksi syntyi myös uusi kaupunkikielen kuvaus. Erityisesti huomiota herätti Pentti Saarikosken kokonaan slangille kääntämä *Sieppari ruispellossa*. Varsinaisesti tämän tyyliuunnan aloittajana voidaan kuitenkin pitää Väinö Linnaa ja hänen Tuntematonta sotilastaan. (Hormia 1971: 22–24.) Tällainen murteen käyttö on kaunokirjallisuudessa jatkunut nykypäivään saakka. Yksi tunnetuimmista murretta käyttävistä nykykirjailijoista lienee peräpohjolan murretta teoksissaan viljelevä Rosa Lixsom.

Kokonaan oma lukunsa on 1990-luvulla alkanut murrebuumi, jonka myötä murteet ovat alkaneet Suomessa kiinnostaa yhä enemmän, ja erilaisen murrekirjallisuuden määrä on lisääntynyt huomattavasti. Murrekirjallisuus on myös saanut uusia muotoja. Aikaisemmin murrekirjallisuus koostui suurilta osin pakinoista ja murrekertomuksista, mutta nykyisin murteella kirjoitetaan mitä erilaisimpia tekstejä. Murteiden suosio ei ole vain suomalainen ilmiö, vaan murrebuumilla katsotaan olevan jonkinlaiset juuret Ranskassa, jossa vuonna 1997 julkaistiin Asterix-sarjakuvia käännettynä ranskan eri murteille. Ranskasta ilmiö levisi muualle Eurooppaan. (Koski 2002. 70.)

Suurin osa uudemmasta suomalaisesta murrekirjallisuudesta on juuri tällaisia murrekäännöksiä, joissa yleiskieliset äänneasut ja muodot on systemaattisesti vaihdettu murteellisiksi. Murteilla on kirjoitettu muun muassa sarjakuvia, Kalevalaa, uskonnollisia tekstejä ja lehtiartikkeleita. Esimerkiksi jouluevankeliumi on käännetty usealle eri

murteelle sekä stadin slangille. Myös erilaisista murreanakirjoista on tullut suosittuja. Myöskin murrepakinat ovat edelleen melko suosittuja. Tällaista perinteisempää murrekirjallisuutta edustavat ainakin Eero Yliniemen peräpohjalaismurteella kirjoitetut pakinat ja Harri Tapperin savolaismurteiset novellit. Myös nykyrunoudessa murteilla on oma paikkansa.

Murteen käyttö on vaikuttanut myös siihen, mistä on voitu kirjoittaa. Murteella kirjoitetut tekstit ovat vanhastaan olleet hyvin usein ääneen puhutun jäljentämistä ja vain erittäin harvoin yksityisen henkilön ajattelun esitystä. Myös perinteinen murrekirjallisuuskin oli tyypillisimmillään kuviteltua puhetta, ei yksinäisen pohdiskelun ja mietiskelyn esitystä. Tämä puheeseen sitoutuminen määräsi myös murrekirjallisuuden aiheet. Kaikista aisoista ei voitu puhua murteella, joten niistä ei sopinut myöskään kirjoittaa murteella. Useimmiten murrekirjallisuus oli lähinnä kotiseudun maisemien, ihmisten ja tapahtumien kuvausta. (Kalliokoski 1988: 50–52.)

Myös huumori on perinteisesti yhdistetty murteella kirjoittamiseen. Murretta on usein käytetty komiikan keinona. Huumoria on tuotettu tekstiin esimerkiksi murteellisen replikoinnin avulla. Pauli Saukkosen mukaan muun muassa Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa huumori sijoittuu useimmiten juuri murrereplikkeihin, ja humoristisen vaikutelman lisääminen onkin ollut yhtenä motiivina murteiden käytölle. (Saukkonen 1960: 96.)

Huumori on olennainen osa myös varsinaista murrekirjallisuutta. Monet varsinaisista murrekirjailijoista, kuten raumalaiset pakinoitsijat, olivat humoristeja. Huumori on liittynyt käsiteltäviin aiheisiin ja tekstilajin perinteisiin. Kotiseudun ihmisiä ja tapahtumia on kuvattu huumorin näkökulmasta. Vanhojen huvittavien sattumusten muistelu on ollut konventionaalinen murrekertomusten aihe. Huumori on ollut melko hyväntahtoista. Murteen avulla on muun muassa naureskeltu entisaikojen ihmisille, mutta ilkeämieliseen pilkkaan murretta ei varsinaisesti ole käytetty. (Kalliokoski 1988: 52, Kalliokoski 1998: 189.) Myös vanhempaa murrerunoutta on leimannut huumori. Esimerkiksi Kalle Väänäsen runot ovat tyyliltään humoristisia.

Vaikka murteella kirjoittamiseen liittyykin usein huumori, ei itse murre varsinaisesti ole humoristista tai koomista. Aarni Penttilän mukaan koominen vaikutelma syntyy lähinnä siitä, että murretta on käytetty sellaisessa kontekstissa, jossa yleiskieli olisi odotuksenmukaisempaa. Myös eri paikkakuntalaisesta saattaa vieras murre vaikuttaa huvittavalta. Koominen vaikutelma saattaa syntyä myös väärästä lukutavasta. Murteella voidaan kirjoittaa humorististen tekstien lisäksi myös vakaavaa tekstiä. Esimerkiksi te-

oksissaan murteita käyttänyt englantilainen kirjailija John Galsworthy ei milloinkaan käyttänyt murteita humoristisiin tarkoituksiin. Myös suomen murteilla on voitu käsitellä vakavampia aiheita, mistä esimerkkinä on muun muassa Hj. Nortamon runo *Meijän dorp*. (Penttilä 1945: 336–339.)

Nykymurrekirjallisuudessa kotiseudun kuvaaminen ja huumori eivät enää olekaan itsestäänselvyys. Uudet murrekäännökset eivät enää selvästi viittaa kielen käyttäjiin, eikä niillä ole yhteyttä paikallisiin aiheisiin. Nykyinen murrekirjallisuus voi myös olla yksinäisen pohdiskelun ja mietiskelyn esitystä. Erityisesti nykyinen murrerunous on osoitus siitä, että murteella voidaan myös kuvata ja mietiskellä ajattomia aiheita ja sisäisiä tunteja. (Mielikäinen: 2001: 6.)

Nykyisessä murteiden suosioissa ei Pertti Alasuutarin mukaan olekaan välttämättä kysymys minkäänlaisesta alueellisen identiteetin vahvistamisesta vaan siitä, että yhteiskunnalliset hierarkiat ovat murreksessa. Murteiden vertaaminen kirjakieleen on perinteisesti heijastanut sivistyneistön suhdetta ”tavalliseen kansaan”. Kirjakieli on yhdistetty vakavaan, viralliseen ja ylevään, kun taas murteella puhuminen on perinteisesti yhdistetty kansanomaisuuteen, epäviralliseen ja koomiseen. Tämän asetelman juuret juontuvat aina Suomen kansallisvaltion rakentamisen aikaan, jolloin Suomelle kehitettiin yhteistä, kansallisvaltion tarpeisiin sopivaa kirjakieltä. Tällöin aluemurteiden eroja tasoiteltiin, ja niiden pohjalta luotiin yhteinen kirjakieli. Kirjakielestä ja sen pohjalta kehittyneestä yleiskielestä tuli kieli, jota käytettiin virallisissa yhteyksissä, ja varsinkin koulutettu väestö omaksui kirjakielen myös puhekielekseen. Näin murteet jäivät alempiarvoiseen asemaan. (Alasuutari 1999: 168–169.)

Murteiden nykyisessä suosiossa onkin paljolti kysymys tämän asetelman kyseenalaistamisesta. Murteet eivät enää assosioitu koomiseen ja epäviralliseen, vaan murteita on alettu käyttää virallisissakin tilaisuuksissa, kuten jumalanpalveluksissa. Uusissa murrekäännöksissäkin murretta ei enää ole käytetty vain tiettyjen henkilöhahmojen värittämiseen ja koomisen vaikutelman luomiseen, vaan esimerkiksi murteelle käännettyissä Asterix-sarjakuvissa kaikki, niin kertoja kuin roomalaiset ja gallialaisetkin, puhuvat samaa murretta. (Alasuutari 1999: 169–170.)

Nykyisen murrekirjallisuuden huumoripitoisuudesta onkin keskusteltu paljon. Erityisesti murrekäännösten mahdollinen humoristisuus on saanut paljon huomiota. Murteelle on käännetty paljon niin kutsuttua vakavaa tekstiä, kuten Raamatun tekstejä. Tämä taas on aiheuttanut ristiriitoja. Toisaalta on pelätty, että murre muuttaa vakavat

tekstit vitseiksi. Toisaalta taas on nähty murre keinona ajatella uskonasioista omalla kielellä. (Mielikäinen 2001: 7; Koski 2002: 50.)

Myös eri murteiden humoristisuudesta ja sopivuudesta erilaisiin teksteihin on keskusteltu. Raamatun kirjojen murrekäännöksiin on puolustettu ainakin Oulun seudun, Karjalan ja Etelä-Pohjanmaan murretta (Mielikäinen 2001: 7). Linna sovitti huumoria Tuntemattomassa sotilaassa eniten lounais-, kaakkois- ja savolaismurteisiin (Saukkonen: 1960: 100). Matti Kanervalalla on Juhani Koskisen Äijää käsittelevässä kirja-arvostelussaan sitä mieltä, että peräpohjalaismurre sopii hyvin runojen kirjoittamiseen, mutta kaikki suomen murteet eivät suinkaan enää ole käyttökelpoisia runouden käyttöön. ”Jos joku yrittää Savon murteella, tuskin jaksaa ylittää Kalleväänäsrimaa.” (Kanervalalla 1996: 19.)

2. NYKYMURRERUNOUDEN KESKEISISTÄ AIHEISTA

2.1. Kotiseutu ja luonto

Kotiseudun kuvaaminen ja alueellisen identiteetin vahvistaminen eivät enää ole mikään itsestäänselvyys murrekirjallisuudessa (Alasuutari 1999: 169). Tämä tulee osittain esille myös aineistostani. Monia runoja yhdistää tiettyyn murrealueeseen ja tiettyihin kielenpuhujiin vain kieli, jolla ne on kirjoitettu. Runot sinänsä eivät käsittele kirjoittajien kotiseutua. Erityisesti tämä tulee esiin Marjatta Kaasilan ja Juhani Koskisen runoista, mutta täysin irrallaan kirjoittajan kotiseudusta nämäkään teokset eivät kuitenkaan ole.

Kaasilan runojen keskeisimpinä aiheina ovat nainen, naisen suhde mieheen ja rakkaus. Monet runoista ovat naisen arkista pohdiskelua ja mietiskelyä, jossa kotiseutu ei ole olennainen asia. Jos Kaasilan runoja vertaa Koskisen runoihin, muistuttavat ne kuitenkin enemmän perinteistä murrekirjallisuutta. Tämä ei johdu niinkään runojen aiheista vaan tavasta, jolla murretta on käytetty. Murrekirjallisuuden ja puheen yhteys tulee selvemmin esille Kaasilan runoissa. Tähän palaan kuitenkin tarkemmin myöhemmin.

Vaikka kotiseutu ei olekaan Kaasilan runojen keskeinen teema, on runoissa kuitenkin joitakin ilmauksia, jotka viittaavat kirjoittajan kotiseutuun. Varsinaisia kotiseutuaiheisia runoja *Mie sen kans vehtaan* -kokoelmassa ei oikeastaan ole yhtään. Myöskään sanoja *kotiseutu* tai *koti* ei runoissa esiinny. Runoissa sen sijaan käytetään kaksi kertaa nimitystä *meän perä*.

Mie sain eilen syämentykytyksen
mutta mie luulen että
sitä on kulusa muilaki täälä *meän perälä* (MSKV 20)

Sanan *perä* voisi katsoa tarkoittavan jonkinlaista kylää tai paikkakuntaa. Runoista ei kuitenkaan varsinaisesti selviä, missä *meän perä* sijaitsee. Mihinkään muuhun paikkaan ei runoissa viitata sanalla *perä*.

Mihinkään tiettyyn seutuun liittyviä paikannimiä ei Kaasilan runoissa myöskään juuri ole. *Suomi* esiintyy kerran runossa, jossa kertoja pelkää rakkauden loppuvan koko Suomesta. *Lappi* esiintyy kerran yhdyssanassa *lapinkulkutauti*.

ennen rykimäaikaa on kuulema kulusa kumma kulukutauti
lapinkulukutauti (MSKV 67)

Sana *lapinkulkutauti* luo mielikuvan kulkutaudista, jota esiintyy nimenomaan Lapissa. Tästä taas voitaisiin päätellä, että kertojan kotiseutu tai ainakin runon tapahtumapaikka on Lapissa. Runossa esiintyvä murrekana *rykimäaika* tarkoittaa porojen kiima-aikaa ja viittaa myös Pohjois-Suomeen.

Lisäksi Kaasilan runoissa on muutamia ilmauksia, jotka yhdistyvät Pohjois-Suomen talveen ja kaamokseen. Kokoelmassa on joitakin runoja, joissa käsitellään talvea. Runoissa talveen liitetään ennen kaikkea kylmyys ja pimeys. Talveen liittyvä pimeys mainitaan runoissa kolme kertaa. Kahdesti ilmauksessa *pimiänaika*, joka tarkoittaa kaamosaikaa.

Josaki jamasahan *pimiänaikhan* menhän aivan pois tolalthan
 ja sekotethan kokonhan yö ja päivä (MSKV 11)

Lisäksi yhdessä runossa kertoja toivoo, että talvella olisi puolisen aikaan eli lounas aikaan edes sen verran valoa, että *naaman ja navan näkisi*. Tämän voidaan katsoa myös viittaavan kaamokseen. Muita talveen liittyviä ilmauksia runoissa ovat *pakkanen* ja *sydäntalven selkäviikot*. Kaasilan runoissa yhteensä seitsemässä on viittauksia talveen. Varsinaisia kotiseudun kuvauksia, joissa tarkasteltaisiin tarkemmin kotiseudun maisemaa luontoa ja ihmisiä, ei runoissa kuitenkaan ole. Kotiseudun ihmisiin voidaan katsoa viitattavan kerran ilmauksella *meän perän vanhat pojat*.

Myöskin Juhani Koskisen runojen aiheet ovat melko irrallaan kirjoittajan kotiseudusta. Runot ovat paikoitellen hyvinkin filosofista pohdintaa, ja niiden aiheet ovat hyvin moninaiset. Varsinaisia kotiseutuaiheisia runoja ei Koskisellakaan oikeastaan ole, eikä hänen runoissaan esiinny sanoja *kotiseutu* tai *koti*. Runoissa ei myöskään esiinny mitään muutakaan ilmausta, kuten Kaasilan *meän perä*, jolla voitaisiin katsoa viitattavan johonkin tiettyyn kotipaikkaan.

Runoissa ei myöskin juurikaan esiinny paikannimiä, jotka voisi yhdistää johonkin tiettyyn seutuun. Lappi esiintyy kerran maakuntalehden nimessä *Lapin kansa*. Runossa kertoja teippaa Lapin kansan kulttuurisivuja paljaisiin pihakoivuihin. *Lapin kansa* toimii tässä runossa samalla tavalla kuin *lapinkulkutauti* Kaasilan runossa. Koskisen runoissa on myös muutamia muita helposti Lappiin yhdistettäviä sanoja ja ilmauksia. Tällaisia ovat *tunturi*, *porontalja*, *ruska* ja *revontulet*. Sana *tunturi* esiintyy kokoelmassa kaksi

kertaa. Kertoja huutaa tuskansa tunturiin. Toisessa runossa taas mies miettii, kuinka tuuli on komea tunturissa. Kahdessa runossa kertoja käy puolestaan porontaljan alle maata. Tunturi ja porontalja ovat siis hyvin konkreettisia asioita runoissa. Ruska ja revontulet sen sijaan esiintyvät vain kertojan ajatuksissa olevassa postikortissa.

Ja tämmösten päivien kuvhauksia ihmiset lukkee ko
postikorttia, jossa on *ruska ja revontulet*.
Ruska ja revontulet neliöitynä. (ÄI 41)

Runon paljaat pihakoivut, johon kulttuurisivuja teipataan, taas luovat mielikuvan talvisesta maisemasta. Runossa on myös muita talveen liittyviä ilmauksia: *jäällä yksin pimeässä istuva pilkkimies* ja *paleleminen*. Luonto ja erityisesti talvinen luonto onkin monin paikoin esillä Koskisen runoissa. Kokoelmassa on yhteensä 15 runoa, joissa talvi on jollakin tavalla esillä. Monet runot ikään kuin tapahtuvat talvisessa maisemassa. Runoissa yhdistyvät talvinen luonto ja peräpohjalaismurre synnyttävät helposti mielikuvan siitä, että runoissa kuvataan Lappia. Myös monissa kirja-arvosteluissa Koskisten runojen kertojaa on pidetty jonkinlaisena pohjoisen ihmisenä (Tuomela 1996: 18; Kanervala 1996: 19).

Koskisen kertojan ajatukset liikkuvat talvisessa luonnossa. Muita talveen viittavia ilmauksia Koskisen runoissa ovat *lumi*, *lumihutaleet*, *ensilumi*, *lumenluonti*, *suojasää*, *kuurainen pelto*, *kinos*, *tuisku*, *pakkanen*, *pakastuminen*, *pakkasyö*, *lumiseen kuusen tuntu*, *syäntalvi*, *suksien voitelemine*n sekä kertojan *hiihtäminen* ja *hiihtämään lähteminen*. Talviseen maisemaan liittyy muutamissa runoissa pihapiiri, jonka voidaan katsoa kuvaavan kertojan kotia. Varsinaisia kotiseudun kuvauksia runoista ei kuitenkaan talvisen maiseman lisäksi löydy.

Heli Laaksosen runoissa kotiseutu ja murteenpuhujat sen sijaan ovat melko keskeisessä asemassa verrattuna Kaasilan ja Koskisen runoihin. Vaikka enemmistö Laaksosen runoista on aiheiltaan sellaisia, että niitä ei voida aivan suoraan yhdistää kotiseutuun tai murteenpuhujiin, ovat runot kuitenkin tyyliltään sellaisia, että ne on helppo tulkita eräänlaiseksi kotiseutukirjallisuudeksi. Runoissa tarkastellaan arkista elämää, ne kertovat tavallisista ihmisistä ja yksittäisistä, pienistä tapahtumista. Tämän lisäksi Laaksosen teoksissa on myös selvästi kotiseutuaiheisia runoja. Korostunut kotiseutuidentiiteetti on erityisesti kokoelman Pulu uis tyypillinen piirre. Kokoelman monet runot käsittelevät kotiseudultaan pois muuttaneen ihmisen tunteja.

Runoissa ei varsinaisesti käytetä nimitystä *kotiseutu*, vaan kotiseutuun viitataan sanalla *koti*. Runojen kertojan koti on selvästi Lounais-Suomessa. Lounais-Suomen kaupungeista runoissa esiintyvät *Turku*, *Uusikaupunki*, *Laitila*, *Rauma*, ja *Pori*. Näistä varsinaista kotiseutua edustavat lähinnä Uusikaupunki ja jossakin määrin myös Turku. Uudestakaupungista käytetään nimitystä *koti*, ja kotiseudun kuvauksessa käytetään Turkuun liittyviä ilmauksia. Laitila, Rauma ja Pori sen sijaan edustavat enemmänkin kotiseudun läheisiä alueita.

Kodin vastakohtana on Helsinki eli *Stari*, jonne runojen kertoja on kotiseudultaan joutunut lähtemään. Tämä vastakkainasettelu tulee esille jo runokokoelman jäsentelysäkin. Kaksi kokoelman osaahan ovat nimeltään *Stari* ja *Koto*.

Kokoelmassa Pulu uis koti on mainittu 14 kertaa, joista 12:ta viitataan runojen kertojan kotiseutuun tai kotiin. Useimmin koti on mainittu, kun ollaan juuri lähdössä Helsingistä kotiin tai kun on juuri saavuttu Helsingistä kotiin.

Kovan kiirun kans mää lähriin tuleman
kotti Uuttenkaupunki - - (PU 27)

Varsinaisia kotiseudun kuvauksia, joissa tarkastellaan maisemaa, luontoa, ihmisiä ja rakennuksia on muutamia. Kuvauksissa ei mainita kotia, mutta kontekstista voidaan päätellä, että kyseessä on kertojan koti, sillä kuvauksen kohteet ovat kertojalle tuttuja ja läheisiä. Useimmiten puhutaan omasta kaupungista tai kuvataan paikkaa, jonka on joutunut jättämään.

sää otak kamppes
ja jätä joe varre
ja tammimetä
ja pähkimpuu (PU 11)

Aina ei kuvata vaan kotoista maisemaa, vaan runoissa esiintyy myös joitakin ruokia, jotka näyttävät kuuluvan kiinteästi kotiseudulle. Tästä esimerkkinä ovat ilmaukset *suala*, *leippä*, *apteki salmiakki*, *peruni* ja *ruskia kastike*. Nämä eivät suinkaan ole mitään Lounais-Suomen perinneruokia, vaan enemmänkin osa kertojan mielikuvaa kodista. Kuvauksista on myös käytetty ilmauksia, jotka kytkevät kotiseudun Turkuun ja sen lähiympäristöön. Tällaisia ilmauksia ovat *Aurjoki*, *joen varsi*, *Turun sanomat* ja *Kupittaa*. *Vehmaan kirkonkylä* taas viittaa lähinnä Uudenkaupungin seutuun. Myös meri kuuluu olennaisena osana kertojan kotiseutuun. Kertoja kuvaa itseään rannikkoasukkaaksi, ja

meri on osa hänen kotiseutuaan. Sen sijaan Helsingin maisemaan meri ei kuulu. Vaikka Helsinki todellisuudessa onkin rannikkokaupunki, sitä ei runoissa huomioida.

Kotiseutua kuvaavissa katkelmissa esiintyy myös jonkin verran kotiseudun ihmisiä. Lisäksi monien Laaksosen runojen aiheena ovat yksittäiset ihmiset. Kotiseudun ihmisten kuvaaminenhan oli yksi perinteisen murrekirjallisuuden aiheista (Kalliokoski 1988: 50–52). Kaikki Laaksosen runoissa esiintyviä ihmisiä ei voida automaattisesti luokitella kotiseudun ihmisiksi, vaikka kertojan tuttavallinen tapa kuvata heitä siihen viittakin. Rungas ihmiskuvaus tuo runot kuitenkin jollakin tapaa lähemmäksi perinteistä murrekirjallisuutta. Lisäksi runoista esiintyy selvästi Lounais-Suomeen liittyviä ihmisiä. Tällaisia ovat Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan lounaissuomalainen Hietanen ja kustavilaisen kirjailijan Volter Kilven sedän tyttären tyttären poika sekä turkulaiset nykykirjailijat Mika Terho ja Reijo Mäki.

Kokoelmassa Raparperisyran kotiseutu ei enää ole niin korostunut, ja siinä on selvästi vähemmän samalla tavalla kotiseutuun liittyviä runoja kuin kokoelmassa Pulu uis. Toisaalta Raparperisyran runot ovat aiheiltaan sellaisia, että ne voidaan helposti tulkita kotiseudun kuvaamiseksi. Myös siinä kerrotaan paljon ihmisistä ja arkisista tapahtumista. Teoksia voidaanakin tulkita niin, että kokoelmassa Pulu uis kertoja on poissa kotiseudultaan, kun taas Raparperisyramessä hän nimenomaan on kotiseudullaan. Esimerkiksi Piritta Maavuori (2002: B2) toteaa Helsingin Sanomissa, että Raparperisyramessä Laaksonen keskittyy kotiseutujuttuihin.

Myös Raparperisyrammesta voidaan löytää viitteitä siitä, että runojen kotiseutu on Lounais-Suomessa. Tarkemmin mainitaan Uusikaupunki ja Laitila, joiden voidaan katsoa edustavan kotiseutua. Runoissa mainitaan myös muutamia muita Lounais-Suomeen liittyviä paikannimiä. Tällaisia ovat *Kurala*, *Kuusto*, *Haarla* ja *Kestriikki* sekä Uudenkaupungin kaupunginosat *Hakametsä* ja *Santio*. Lisäksi runoissa esiintyy kerran Pori, mutta se on jälleen ennemminkin kotiseudun läheinen alue. Sana *koti* mainitaan kokoelmassa yhdeksän kertaa, joista kuudella viitataan runojen kertojan kotiin. *Koti*-sanalla ei enää viitata selkeästi tiettyyn maantieteelliseen seutuun, vaan ennemminkin kertojan kotitaloon tai asuntoon.

Tapanimpäiväyäl mee tultti
vähäflikan kans kaupunkilt *kotti*
Sorvakorantta pisi. (RS 50)

Selkeitä kotiseudun maiseman kuvauksia Raparperisyrämässä on oikeastaan vain yksi. Runossa *Uuskaupunk – Nystad* kuvataan Uuttakaupunkia. Runossa mainitaan kaupunginosat *Santio* ja *Hakametsä*. Kysymyksessä ei niinkään ole puhdas maisemakuvaus, vaan runossa kuvataan lähinnä asioita ja tunnelmia, jotka voidaan liittää kyseiseen kaupunkiin. Kokoelmasta löytyvät myös runot *Laitlas 1*, *Laitlas 2* ja *Laitlas 3*. Nämä runot eivät kuitenkaan varsinaisesti kuvaa Laitilan kaupunkia, vaan runoissa kuvataan jonkinlaista tapahtumaa tai hetkeä, joka liittyy Laitilaan. Kahdessa ensimmäisessä runossa tuodaan esille Laitilan maine munapitäjänä (ks. Wessman 2001: 18). Edellisessä kertoja pohtii kuinka ostaa aina kaupasta munia. Jälkimmäisessä kertoja taas kohtaa kunnantalolla kanankasvattajan.

Lisäksi kokoelmassa on muutama runo, jossa esiintyy talo tai pihapiiri, joka voidaan käsittää kertojan kodiksi. Runot luovat kuvan lähinnä jonkinlaisesta maaseudun pihapiiristä. Runoissa puhutaan pelloista, marjapensaista ja kasvimaista. Näitä kuvauksia ei voida kuitenkaan suoraan liittää mihinkään tiettyyn maantieteelliseen kontekstiin.

Myös Raparperisyrämässä on melko runsaasti ihmiskuvausta. Kokoelmassa on ensinäkin runoja, joissa kuvataan yksittäisiä ihmisiä. Runoissa *Kuntaliitospalaveri*, *Laitlas 3* ja *Raparpermehu* puolestaan luodaan jonkinlaista yleisempää kuvaa kotiseudun ihmisistä. Ensimmäinen runo kuvaa uusikaupunkilaisten ja laitilalaisten välistä kiistaa. Toisessa runossa kertoja kohtaa kanakasvattajan. Raparpermehussa taas kerrotaan lähinnä kotiseudun naisista.

Kotiseudun merkitys kertojalle tulee erityisen hyvin esille kokoelman *Pulu uis* runoissa, joissa kertoja on Helsingissä eli poissa omalta kotiseudultaan. Runoissa tuodaan hyvin selvästi esille se, että kertoja ei ole Helsingissä omasta vapaasta tahdostaan, vaan hänet on pakotettu lähtemään sinne. Näin ollen Helsingistä ei tule kertojalle uutta kotia, vaikka hän asuukin siellä. Kertojan on suorastaan erikseen harjoiteltava kutsuun Helsingin huushollia kodiksi. Vanhalle kotiseudulle kaivataan alituisesti. Kotikävää kuvaa hyvin runon *Aurink kunnas säkeet ko itte muutta kunta mut aurink jää toisse*. Kaikki hyvät asiat tuntuvat jäävän kotiseudulle. Elämänsä Helsingissä kertoja kuvaa ilmauksilla *kyläreissul ja mää olen kyläs*. Elämä Helsingissä ei tunnu todelliselta, vaan se on jonkinlaista varaelämää.

Kertojan oikea elämä on edelleen vanhalla kotiseudulla, ja uudella paikkakunnalla hän tuntee itsensä vieraaksi. Tätä itsensä ulkopuoliseksi ja Helsinkiin sopimattomaksi tuntemista kuvaavat nimitykset *maalane*, *mettäläine* ja *viaras*, joita kertoja itsestään

käyttää. Myös helsinkiläiset ja heidän asenteensa kuvataan koviksi ja luotaantyöntäviksi.

Mitä helvetti kaik maalase on tän tuppamas
 tulla Savost
 tulla Hämest
 tulla Lapist
 tulla Peräpohjolan takka
 ja jos neekki ny viäl mut kon Turustakki tunketa. (PU 12)

Myös runo *Kuljettaja* antaa negatiivisen kuvan helsinkiläisistä. Siinä helsinkiläinen linja-autonkuljettaja sanoo matkustajalle vahingossa huomenta, ja tarkastaja epäilee heti, että tämä on kipeä. Kohteliaisuus ei siis kuulu helsinkiläisten ominaisuuksiin. Helsinkiläisiin liitettäviä negatiivisia ilmauksia ovat *kiittämättömi* ja *juappo*.

Kotiseutua muisteltaessa se nähdään kauniina ja sopusointuisena paikkana, jopa liioitellun kauniina. Erityisen hyvin tämä tulee esille runossa *Kaukka kaunis*. Kotiseutuun liittyviä kauniita ja myönteisiä ilmauksia ovat muun muassa *suuri ja lämpimi kevääi, käen kukkumissi* ja *joki välkky sinist ja kultta*. Myös kotiseudun ihmiset nähdään kauniina. Heillä on kauniit hymyt ja valkoiset hampaat. Ylipäätään koko kotiseudulla vallitseva tunnelma on liioitellun kaunis ja harmoninen, ja kertoja suhtautuu jopa hie-man ironisesti tähän omaan näkemykseensä kotiseudusta.

Helsinki taas on korostetun ruma. Oksennukset ja ulosteet kuuluvat Helsingin katuvaan, ja jopa Helsingin äänimaailma on ruma. Ainoa asia, joka Helsingissä todella on kaunista, liittyy sekin kertojen kotiseutuun. Se on nimittäin Turkuun lähtevän pika-vuoron laiturin 24.

Raparperisyramessä kotiseudun ja Helsingin vastakkainasettelua ei enää juuri-kaan esiinny. Helsinki mainitaan ainoastaan kerran runossa *Säälittelylaul Hannal*. Siinä kertoja säälii ja kutsuu luokseen Hannaa, joka on joutunut jäämään Helsinkiin. Runossa ei kuitenkaan enää varsinaisesti verrata Helsinkiä kotiseutuun. Kotiseutua ei myöskään verrata mihinkään muuhun paikkaan.

Kokoelmassa Pulu uis kotiseutua tarkastellaankin ikään kuin ulkopuolelta, kun taas Raparperisyramessä kotiseutua tarkastellaan sisältäpäin. Tämä vaikuttaa myös siihen, millainen merkitys kotiseudulla on. Kokoelmassa Pulu uis kotiseutu nähdään liioitellun kauniina ja jopa epätodellisena paikkana, kun taas Raparperisyramessä kotiseutua kuvataan kriittisemmin. Kotiseutu on edelleen tärkeä, mutta se ei ole kuitenkaan täydellinen. Runossa Uuskaupunk – Nystad kaupunkia ei kuvata pelkästään idylliseksi rauhan

tyyssijaksi, vaan siihen liittyy osittain ristiriitaisiakin tunnelmia, kuten *hakamettä surullisep puut*, *Santtio autiok kerrostalo* ja *klaput tyäpaika ovel*.

Myöskin kotiseudun ihmisiin suhtaudutaan hieman eritavalla. Kotiseudun ihmisissä on myös huonoja puolia. Runossa Raparpermehu kotiseudun naisista annetaan suorastaan hapan kuva.

Meil saa vävymlanttu raparpermehu
ja soker o juur päässy loppuma. (RS 45)

Ihmiset eivät myöskään elä koko aikaa sovussa ja rauhassa. Runo Kuntaliitospalaveri kuvaa lähinnä uusikaupunkilaisten ja laitilalaisten välistä kiistaa, jossa osapuolet parhaavat toisiaan. Runossa puheenvuoron saavat vuoroin uusikaupunkilaiset ja laitilalaiset.

Laaksonen on tyyliltään humoristi. Myös kotiseutuaiheeseen liittyy runoissa paljon huumoria ja ironiaa. Monet kotiseutua käsittelevät runot ovat tyyliltään humoristisia, ja erityisesti Helsingin ja kotiseudun asettaminen vastakkain luo usein koomisiakin tilanteita. Runojen humoristisuudesta huolimatta Laaksonen on onnistunut kuvaamaan myös kotiseutuun ja identiteettiin liittyviä kipeitä tunteja. Murteen osuutta tähän voidaan pohtia. Kenties juuri murre on mahdollistanut sinänsä vakavien asioiden käsittelyn hauskasti ja lämmöllä. Ainakin Kari Toivonen (2002: 17) toteaa Raparperisyrintä koskevassa arvioissaan, että murteen käyttö mahdollistaa vakavista asioista kirjoittamisen ilman yleiskielen kylmyyttä.

Myös luonto on erittäin tärkeässä asemassa Laaksosen runoissa. Kokoelmassa Pulu uis olennaisessa osassa on meri. Runojen kertoja on rannikon asukas. Raparperisyrimessä taas esillä ovat maaseudun maisema ja metsä. Kertojan koti on maalaismaisemassa, ja kokoelmassa on metsää ja metsäneläviin liittyviä runoja. Runoissa on havaittavissa tietynlaista huolta luonnon ja kotiseudun maiseman säilymisen puolesta. Lisäksi kummassakin kokoelmassa on runsaasti erilaisia eläinhahmoja. Eläinhahmoilla on ihmismäisiä piirteitä, ja ne käyttäytyvät usein kuin ihmiset. Runossa *Metän kans* myös metsä saa ihmismäisiä piirteitä. Runossa kertoja herää aamulla vieraan miehen vierestä, joka osoittautuu metsäksi.

Kirjoittajien kotiseutu tuntuu olevan ainakin jollain tavalla esillä kaikissa aineistoni runokokoelmissa. Laaksosen teoksissa kotiseutu on erittäin keskeisessä roolissa, ja niitä voidaankin pitää, ainakin Kaasilan ja Koskisen teoksiin verrattuna, jonkinlaisena kotiseutukirjallisuutena. Kotiseutuaiheisten runojen ja runsaan ihmiskuvauksen myötä Laaksosen teoksista löytyy yhtymäkohtia vanhaan murrerunouteen, mutta samalla ne

myös eroavat siitä. Esimerkiksi useimpien Kalle Väänäsen runojen tarkoitus on nimenomaan kuvata Savo ja savolaisia ihmisiä yleensä. Laaksosen runoissa kotiseudun kuvaus taas ei ole itsetarkoitus, vaan se liittyy kertojan identiteettiin ja itsetutkiskeluun.

Koskisen ja Kaasilan runoissa kirjoittajien kotiseutu ei ole niin keskeinen tekijä, mutta täysin irrallaan siitä runot eivät kuitenkaan ole. Muutamat Lappiin viittaavat ilmaukset ja talviset maisemat yhdessä peräpohjalaismurteen kanssa synnyttävät mielikuvan pohjoisesta Suomesta. Kirjoittajien kotiseutu ikään kuin viipyy jossain runojen taustalla.

2.2. Heimokäsitykset ja vastakkainasettelut

Kaikissa kieliyhteisöissä, joiden jäsenet puhuvat samaa kieltä, on murteita. Murteet ovat muodostaneet yleensä jonkinlaisen keskinäisen hierarkian. Jotkut murteista ovat arvostettuja eli niin sanottuja prestiisimurteita, kun taas toiset voivat olla hyvinkin karttaviksi leimautuneita. (Nuolijärvi 1998: 234.)

Myös eri murteenpuhujien ja murrealueiden välillä on vanhastaan ollut erilaisia hierarkioita ja vastakkainasetteluja. Tällainen on esimerkiksi savolaisten ja pohjalaisten välinen vastakkainasettelu. Murteisiin liittyvät läheisesti myös erilaiset heimokäsitykset. Eri heimojen kielenpuhujien luonteenpiirteisiin ja käytökseen on liitetty tiettyjä ominaisuuksia. Eri murteisiin taas on edelleen liitetty näitä kielenpuhujien todellisia tai kuviteltuja ominaisuuksia. Usein murteita ja murteenpuhujia määritellään vielä nykyisinkin tällaisten heimostereotyyppien avulla. (Mielikäinen 1989: 96.) Esimerkiksi pohjalaisia saatetaan kuvata ylpeiksi, savolaisia kieroiksi ja karjalaisia iloisiksi.

Kaunokirjallisuus on myös vaikuttanut käsityksiimme eri murteenpuhujista. Heimokäsitykset ja eri murteiden ja murteenpuhujien väliset vastakkainasettelut ovat jonkin verran esillä murrekirjallisuudessa. Kotiseutuaiheeseen liittyy olennaisesti myös kotiseudun ja sen ihmisten kehuminen ja vertaaminen muihin. Esimerkiksi Kalle Väänäsen runoissa tuodaan hyvin esille savolaisten paremmuus. Murteen avulla on kirjallisuudessa myös usein naureskeltu naapureille (Kalliokoski 1988: 52). Erilaiset heimokäsitykset ja stereotyyppit ovat usein olleet myös komiikan keinoja niin kaunokirjallisuudessa kuin esimerkiksi television hupiohjelmassakin.

Marjatta Kaasilan ja Juhani Koskisen teoksista murteenpuhujien välisiä vastakkainasetteluja tai heimokäsityksiä ei löydy. Tällaiset aiheet liittyvät läheisesti kotiseu-

tuun ja murteenpuhujiin, jotka taas eivät ole Kaasilan ja Koskisen teosten keskeisiä teemoja. Laaksosen runoista sen sijaan voidaan löytää joitakin tällaisia piirteitä.

Laaksosen runoissa on ensinnäkin selvästi havaittavissa itä-länsi-vastakkainasettelua. Erityisesti tämä on kokoelman Pulu uis piirre, ja se liittyy lähinnä kodin ja Helsingin vastakkainasetteluun. Laaksosen teoksista löytyy yhteensä 5 runoa, joissa on viitteitä tällaisesta vastakkainasettelusta. Yksi näistä runoista on Raparperisyrämässä, loput neljä kokoelmassa Pulu uis. Lisäksi yksi kokoelman viidestä osiosta on nimeltään Lännemiähi.

Kysymyksessä ei siis ole varsinainen itä- ja länsimurteiden välinen vastakkainasettelu, sillä sekä Helsinki että kertojan koti sijaitsevat länsimurteiden alueella. Vastakkainasettelu onkin enemmän maantieteellinen. Kertojan koti on lännessä, kun Helsinki taas on idässä. Kun kertoja lähtee pois kotiseudultaan, hän lähtee itään. Kun kertoja taas palaa kotiseudulle, hän palaa länteen. Itään ei lähdetä vapaaehtoisesti, vaan sinne on jouduttu lähtemään ja siellä ollaan usein vain toimeentulon takia.

lähr *lännte* vaa takasi ei hänkän tääl ol
ko käymäselttäs käve myymäs osakkei pankil
et olsis vara assu kotonas (PU 15)

Koti on siis lännessä, ja kotiseutu ja länsi ovatkin oikeastaan yksi ja sama asia. Samoin itä ja Helsinki mielletään melkein pä samaksi paikaksi. Runoissa kertoja kaipaa länteen, ja hänen kaipuunsa on siis oikeastaan koti-ikävä. Idästä katsellaan kaivaten takaisin länteen, eikä itään koskaan sopeuduta. Idän ja lännen välinen ero tulee esiin muun muassa maiseman eroissa. Lännessä on tammimetsää ja pähkinäpuita, kun idässä taas on mäntyjä. Myös rannikko ja meri liitetään länteen.

Kaikki edelliset esimerkit olivat kokoelmasta Pulu uis. Raparperisyrämässä itä-länsi-vastakkainasettelu ei tule aivan samalla tavalla esiin. Enää ei varsinaisesti verrata kotiseutua ja itää, vaan kokoelman ainoa runo, jossa vastakkainasettelua esiintyy, keskittyy enemmän ihmisiin. Runossa *Itäse ihmise* ihmetellään idän ihmisiä ja heidän käytöstään.

Itäse ihmise
kui hee ollenka mailmas pärjävä?
Hee jättävä syräme avamen kynnysmato al,
nii et tiäl saak näkky.
Ei hee murhetu

ei hee hualetu
 ei hee pelkkä;
 sanova vaa:
 Ee kun hyvvee matkoo vuan.
 Oot kuun valon kanssa kulun piällä*
 Mikä heit vaiva
 Ei mee krympy ottas syntyne oikken käsitet,
 et jolla o ain valop pääl. (RS 61)

Oikeastaan runossa ei edes ole selvää itä–länsi-vastakkainasettelua, sillä länttä tai lännen ihmisiä ei mainita. Runoa ei kuitenkaan voida irrottaa kontekstistaan. Aikaisemmissa runoissa on luotu sellainen kuva, että kertoja koti on Länsi-Suomessa eli lännessä. Kun kertoja vertaa itäisiä ihmisiä itseensä, hän siis vertaa heitä lännen ihmisiin. Myös kokoelmassa *Pulu uis oleva vastakkainasettelu* ohjaa helposti tähän tulkintaan.

Toisaalta taas kokoelmassa *Pulu uis itä* oli oikeastaan sama asia kuin Helsinki. Runossa *Itässe ihmisse itää* ei voidakaan enää yksiselitteisesti tulkita Helsingin synonyymiksi. Runossa oleva itäisten ihmisten puhe ei ole kokoelman *Pulu uis helsinkiläisten kaupunkipuhekieltä* tai ruotsia, vaan se on ennemminkin jonkinlaista itämurretta, lähinnä Savon murretta. *Raparperisyrämen itä–länsi-vastakkainasettelu* onkin lähempänä perinteisten murrealueiden vastakkainasettelua. Suhtautuminen itään ei myöskään ole niin negatiivista. Itäisiä ihmisiä kummastellaan melko hyväntahtoisesti. Ihmettelynkin aiheena on itäisten ihmisten positiivisuus, joka on outoa ryppyotsaisina syntyneille lännen ihmisille.

Itä–länsi-vastakkainasettelun ja helsinkiläisten kuvaamisen lisäksi kokoelmassa *Pulu uis* mainitaan *raumalaiset*. Runossa *Tiaissi* verrataan raumalaisia tiaisiin. Tätä voidaan pitää lähinnä jonkinasteisena naapureille naureskeluna. Runossa *Ulkomail* puolestaan kerrotaan virolaisesta miehestä, mutta mistään suomalaisten ja virolaisten vertailusta ei ole kysymys.

Raparperisyräimestä taas mainitaan muutaman kerran *Häme* ja *hämäläiset* sekä kerran *tamperelaisuus*. Runossa *Häme hämäri* kertojalla on suureksi ihmeekseen hämäläinen mies, joka ei käsitä maailmaa aina aivan samalla tavalla kuin hän itse. Runossa kertoja ja hämäläinen ihmettelevät seinälle nostettua sänkyä, josta kummallakin on hyvin erilaine selitys. *Tamperelaisuus* puolestaan tulee esille runossa *Kirsi Kunnaksen kans Göteborgis*, jossa Kirsi Kunnaksen mies määrittää tamperelaisuuden syvimmäksi olemukseksi sen, kun tappelun keskeltä huomauttaa, että *kiitos mua lyätiin jo*.

Jonkinlaisista heimokäsityksistä esiintyy myös runossa *Vinkei ykinäisil naisil 1*, jossa kerrotaan Laitilan, Porin ja Hämeen miehistä.

Hattulan pappilas, Häme metis,
o jäljel muutama kirvesmiäs,
kannatta saalista viäl ko saa,
heijät tunte tupsukorvist. (RP 36)

Heimokäsitykset voivat Laaksosen runoissa kohdistua myös kertojan omaan heimoon. Tämä tulee esille ainakin aikaisemmin esitellyissä runoissa Raparperimehu ja Itäse ihmise, joissa luodaan kuvaa happamista lounaissuomalaisista.

2.3. Elämänkaari ja ihmissuhteet

Kaikille aineistoni teoksille on ominaista minämuotoisuus. Jokaisessa on runsaasti minämuotoon kirjoitettuja runoja. Runojen kertojat pohtivat omaa elämäänsä, suhdettaan maailmaan ja muihin ihmisiin. Ihmisen elämän kulku ja ihmissuhteet nousevat esiin kaikissa teoksissa, mutta jokainen runoilija käsittelee niitä hyvin eri tavoin.

Marjatta Kaasilalla esillä ovat lähinnä nainen, rakkaus ja parisuhde. Runoissa tuodaan esille vahva naisnäkökulma asiaan. Niiden kertoja on melko suorasukainen nainen, joka pohtii rakkautta ja omaa suhdettaan siihen sekä miehiin yleensä. Runot ovat kirjoitettu aina kertojan näkökulmasta, ja ne ovatkin lähinnä jonkinlaista kertojan jutustelua tai sisäistä pohdintaa. Kaikki runot ovat melko lyhyitä, melkeinpä aforisminkaltaisia, ja niissä esitetään yleensä yksi keskeinen ajatus.

Kaasilan runot ovat kaiken kaikkiaan tyyliltään melko samankaltaisia. Runoja voisi luokitella jonkin verran niiden sisällön mukaan tarkastelemalla sitä, mihin kertojan ajatus keskittyy. Osa runoista on jonkinlaista yleistä rakkautta ja parisuhdetta käsittelevää pohdintaa, jossa kertoja esittää mielipiteensä, mutta ei varsinaisesti kerro itsestään. Suurin osa runoista kuitenkin keskittyy kertojaan itseensä. Kertoja puhuu omista tunteistaan ja kokemuksistaan sekä miettii, mitä muut hänestä ajattelevat.

mie kait tykkään ko minua moiskhautethan myöthän suule ja
läpsäyethän usiasti takapuolhen
eikä haittaa vaikka ihmiset viskuttelevat että
onhan tuoki keviäkenkänen ja ilimanaikunen ihiminen (MSKV 44)

Omana ryhmänään voidaan pitää runoja, joissa nostetaan esille mies. Runoissa miestä tarkastellaan luonnollisesti naisen näkökulmasta ja pohditaan, millainen on mies verrattuna naiseen.

miestäkö kehhuu ja passaa siitä saapi
meleko hyän rakastajan
sehän rakastaa aamula päivälä ja vielä illalaki jos se
vähänkin siihen tokenee (MSKV 57)

Osa mieskeskeisistä runoista on yleisluontoisempaa pohdintaa ja osa keskittyy selvemmin kertojan omiin kokemuksiin.

Edeltävä esimerkkiruno on muodoltaan melkein pä kuin ohje sille, miten miestä tulee kohdella. Monet Kaasilan runoista muistuttavatkin jossain määrin jonkinlaista toimintaohjetta tai elämänohjetta.

Olennaista Kaasilan runoissa on myös niiden huumori. Rakkautta ja parisuhdetta käsitellään ikään kuin pilke silmäkulmassa. Runojen ote on useimmiten naisellisen rempseä ja suorasukainen. Rakkautta ja seksiä käsitellään turhia ujostelematta, ja runot ovat paikoitellen hyvinkin rohkeita.

kyllä se mies minua myöthän kehhuu
se sanoo että mie olen niin vetriä ja pehemiä ja
sopivan kostia
niin mie olenkin ja lisää kastun (MSKV 71)

Samankaltaista naisellista suoruutta ja rohkeutta on myös Laaksosen runoissa. Laaksosen runojen ihmisiä ja ihmissuhteita käsittelin jonkin verran jo kotiseutuaiheen yhteydessä. Monissa runoissa käsitellään miestä ja naista sekä parisuhdetta. Enemmän tämä aihe on esillä Raparperisyrämessä, mutta myös kokoelmassa *Pulu uis* on aiheeseen liittyviä runoja. Teoksessa miehen ja naisen välinen suhde nostetaan esille runoissa *Taiteilia Terhol*, *Lumik*, *3 miestä ja muru*, *Ulkomail*, *Rasta rakkaurest*, *Vääpel* ja *Nalkki*. Kolmessa ensimmäisessä runossa käsitellään lähinnä kertojan omaa suhdetta miehiin. Runoissa *Rasta rakkaurest* ja *Vääpel* kertoja taas on ulkopuolinen tarkkailija. Edellisessä kertoja tarkkailee pysäköimistä harjoittelevaa rastaspariskuntaa. Jälkimmäisessä runossa taas vanha vääpeli muistelee kohtaamaansa naista. Tässä runossa tulee esiin miehen näkökulma. *Nalkki* taas on jonkinlaista yleisempää pohdiskelua. Runossa kuvataan huumorin sävyttämänä parisuhteeseen liittyviä vapauden menettämisen pelkoa ja toisen sitomista itseensä.

Raparperisyrämässä ihmissuhde- ja erityisesti parisuhdeaiheisia runoja on eniten osassa Raparperimehu. Runoissa *Miähe sana*, *Avomiäs sanos*, *Häme hämäri*, *Frotemiäs*, *Talo sunst ja munst*, ja *Ukkone nousse kaurapellon takka* käsitellään selvemmin kertojan parisuhdetta ja suhdetta omaan kumppaniin. Myös runoissa Raparperimehu, Metän kans ja *Joulukuu Jaanus Kirsipuun talos* käsitellään kertojan suhdetta miehiin. Eräänlaisia kumppaninetsintäohjeita puolestaan annetaan runoissa *Vinkei yksnäisil naisil 1, 2, 3* ja *4* sekä *Vinkei yksnäisil miähil 1, 2, 3* ja *4*. Kuten nimistäkin voidaan huomata neljä runoista on suunnattu naisille ja neljä miehille. Runoissa kerrotaan vastakkaisesta sukupuolesta ja siitä, miten saadaan herätettyä vastakkaisen sukupuolen huomio.

Ei ol ollenka vaikkia lumot tipui.

pari sana tsekinkiält, kankane nestuuki,
omatekemä kukkaro, villapait hiukam puhki,
oma ekaluokaluokkakuva esil (RS 40)

Laaksosen vinkkirunoissa on paljon samankaltaista huumoria ja suorutta kuin Kaasilan runoissa, mutta Laaksosen ja Kaasilan runoissa on myös paljon eroja. Laaksosella on paljon yksittäisten ihmiskuvausta, jota Kaasilalla ei oikeastaan ole ollenkaan. Kaasila keskittyi kertojan omaan pohdiskeluun, kun taas Laaksosen runoissa on kertojan itsenäisen pohdiskelun lisäksi kuvattu myös paljon yksittäisiä tapahtumia ja kohtaamisia. Tästä hyvänä esimerkkinä on runo *Joulukuu Jaanus Kirsipuun talos*, jossa kuvataan lyhyttä ajanjaksoa, jonka kertoja viettää virolaisen Jaanus Kirsipuun ja tämän äidin luona. Laaksosen elämän kulkua ja ihmissuhteita käsittelevät runot eivät myöskään keskity yksinomaan rakkauteen ja parisuhteisiin, vaan ihmisiä ja ihmissuhteita käsitellään laajemmin. Kertoja kohtaa paljon erilaisia ihmisiä, ja runoissa kuvataan monenlaisia ihmiskohtaloita.

Erytisesti esiin nousevat vanhuus ja vanhat ihmiset. Laaksosella on runsaasti runoja, joissa kuvataan vanhuutta ja vanhoja ihmisiä. Erytisesti vanhat naiset ovat erityisasemassa. Vanhat naiset ovat keskipisteenä ensinnäkin kokoelman *Pulu uis* runoissa *Kroloform* ja *Amerik ruattu*, joissa kertoja muistelee omaa mummoaan sekä runoissa *Lovis*, *Eerit* ja *Aune*, jotka ovat eräänlaisia kunnianosoituksia runojen nimihenkilöille.

Aune

Piän lemmik,
 sää tarjoilijotten kruunamaton kuninkatar.
 Käret tutiseva mut
 kaffet sää et pilla koska.
Niin kaunis mää oli
ja tämne vanha akk tuli.
 Huules tupakimpolttama,
 mustelmi om polvis ain,
 sokertautti ja säärrhaava,
 sää pikkunen kukkanen:
 ei tämä täst parane ,
 eres kastelemisest. (PU 50) [kursiivit alkuperäiset]

Raparperisyramessä vanhoja naisia käsitellään runoissa *Rinkeplummaseppel* ja *Mummuks tahtomine*. Näistä ensimmäinen on lämmin kunnianosoitus vanhoille naisille yleensä, ja jälkimmäinen kuvaa lähinnä kertojan omaa suhdetta vanhenemiseen. Muita vanhuutta käsitteleviä runoja Raparperisyramessä ovat *Kylvettäjä* ja *Salomon, -2c^o* ja *Yritetty o*, joissa tuodaan esille vanhenemiseen ja kuolemaan liittyviä muutoksia ja tunteita. Näissä runoissa pääosassa ovat lähinnä vanhat miehet.

Myös Koskisen runoissa käsitellään elämän kulkua ja ihmissuhteita, mutta hyvin eri tyyliin kuin Kaasilan tai Laaksosen runoissa. Koskisen runoista tulee päällimmäisenä mieleen yksinäisyys ja yksinäinen ihminen, joka on eristänyt itsensä muista ihmisistä. Runojen kertoja on jollakin tavoin itseensä käpertynyt, ja runot ovat jonkinlaista yksinäisen miehen sisäistä pohdiskelua. Välillä tämän mietteet kohdistuvat hänen oman elämänsä pieniin tapahtumiin. Kertoja liikkuu luonnossa, käy saunassa, keittää itselleen kahvia ja miettii elämäänsä. Toisinaan taas hän on uppoutunut hyvinkin syvällisiin filosofisiin ja metafysiisiin pohdintoihin.

Suurin osa runoista on juuri jonkinlaista kertojan sisäistä pohdiskelua tai kuvausta tämän elämästä. Näissä runoissa kertoja on yksin. Muutamassa runossa kertoja kohtaa toisen ihmisen, mutta niissäkin hän kuitenkin vetäytyy jollakin tapaa taustalle, ikään kuin käpertyy omiin ajatuksiinsa. Vaikka myös monet Kaasilan runoista ovat kertojan pohdiskelua, niin samanlaista yksinäisen ihmisen kuvaa niistä ei kuitenkaan synny.

Monet Koskisen runoista käsittelevät tai sivuavat kuolemaa. Sana *kuolema* esiintyy runoissa useita kertoja. Varsinkin lausahdus *kuolema on tila ihmisten välillä* toistuu useissa runoissa. Erityisesti rakastetun kuolema nousee esille monissa runoissa. Kertoja suree kumppaninsa kuolemaa, ja muistot tästä nousevat esiin.

Mie muistan että mulla on pyykit kuivamassa.
 Mie muistan ruuvan päälle tarjota tupakin.
 Mie muistan lumele nurinkäännetyn hiekan.
 Kynien rapinan muistan ja hiljasen kiroamisen.
 Turvallisen kinastelun sunnuntaihesarista. (ÄI 56)

Kumppanin kuolema onkin monien runojen taustalla. Hanna-Liisa Onnela (1996: 177) kuvaakin Äijää jatkuvaksi tarinaksi leskeksi jääneestä miehestä ja tämän arkiaskareista.

Myös Laaksosella ja Kaasilalla on kuolemaan liittyviä runoja. Laaksonen käsittelee kuolemaa runoissa *Hautta mukka*, *Kualema*, *vanh hanttapuli* ja *Kaisa*. Kahden ensimmäisen runon sävy on humoristinen. Ensimmäisessä kertoja mietti, mitä kannattasi ottaa hautaan mukaan, että aika ei tulisi pitkäksi. Jälkimmäisessä kertoja taas toruu kuolemaa huonosta käytöksestä. Runo Kaisa taas on vakavampi. Runossa kuvataan erittäin koskettavasti äidin ja pojan kohtalokasta matkaa joen jäällä.

Sula paik ja pimiä taivas.
 Pimiäs huutto: äit, an käsi,
 äit, jaks viäl!
 Virtta viä.
 Jään käre ovak kova.
 Joe velka makseta

Aamu valkentu.
 Kaisa löytyt piänes kippuras.
 Piän ihmene aluhamessas, olkpää palja.
 Joki vei lämmö ja klänninki.
 Jäisel penkal
 renki nostane
 poja viäre.

Äit o hukunu.
 Isä.
 Äit o hukunu.

Gråt int.
 Älä paru. (RS 12)

Tämä runo sekä Koskisen kuolemaa käsittelevät runot ovat mielestäni hyvä osoitus siitä, että murteella voi kuvata vakavia asioita, kuten läheisen kuolemaa, ilman että ne muuttuvat millään tapaa koomisiksi. Piritta Maavuori (2002: B2) tosin toteaa Helsingin Sanomien kirja-arvostelussaan, etteivät Laaksosen kuolema-aiheiset runot sovi Raparpe-

risyrämeen. Itse en voi olla samaa mieltä. Laaksosen kuolema-aiheiset runot ovat erittäin onnistuneita.

Kaasilalta puolestaan löytyy kaksi runoa, jossa käsitellään kuolemaa. Näissä kuolema liitetään runojen rakkausteemaan, eikä se tule samalla tavalla lähelle kertojaa kuin Koskisen ja Laaksosen runoissa.

mie ainaski haluaisin kuolla niin että mie
hukkusin rakkauthen (MSKV 31)

Vaikka Laaksosella ja Kaasilalla on paljon vakavia runoja, on huumori kuitenkin melko olennainen osa kummankin runoilijan tuotantoa. Laaksosen teoksista Raparperisyrän on astetta vakavampi, mutta myös siitä löytyy paljon huumoria. Koskisen runot eivät ole samalla tavalla humoristisia. Itseensä vetäytyneen kertojan pohdinnoissa on paikoitellen tietynlaista ironiaa, mutta suurin osa runoista on tyyliältään melko vakava-henkisiä, osa melkein pä synkkiä. Kuitenkin Koskisen teoksista on löydetty myös huumoria. Monissa Äijästä kirjoitetuissa arvioissa on nostettu esiin runojen humoristisuus (mm. Heinonen 1997: 9; Jääskeläinen 1996: 26; Kanervalo 1996: 19; Saure 1996: 13; Tuomela 1996:18). Huumoria on monesti kuvattu jonkinlaiseksi taustalla olevaksi voimaksi. Runoissa on ”riipaus huumoria” tai huumori on ”rivien välissä”. Myös kertojan syvällistä pohdiskelua on usein pidetty hauskana. Matti Kanervalo kirjoittaa: ”Ainakin minä jaksan vielä neljännelläkin lukukerralla räpsähtää nauramaan Koskisen äijän syvällisyyksien edessä.” Myös runojen murretta on pidetty humoristisena. Muun muassa Kanervalo kirjoittaa kielen ja ajatuksen välisestä kontrastista, joka on huvittavaa. (Kanervalo 1996: 19.)

Herää kysymys, kuinka paljon murteella on vaikutusta humoristisuuden tulkin-taan. Etsitäänkö murteella kirjoitetusta tekstistä automaattisesti humoristisia piirteitä? Koettaisiinko kertojan syvälliset pohdiskelut hauskoiksi, jos niitä ei olisi kirjoitettu murteella, vaan ne olisivat yleiskielisiä? Toisaalta Koskisen runoja ei ole missään arvioissa tulkittu pelkästään humoristiseksi kirjallisuudeksi, vaan esiin on nostettu myös runojen vakavat teemat kuten yksinäisyys.

3. MURTEEN KÄYTTÖ JA MERKITYS LAAKSOSEN RUNOISSA

3.1. Äänne- ja muotopiirteet sekä sanasto

Heli Laaksosen kirjoittaa runonsa lounaismurteella. Murre on kuitenkin alun perin puhutun kielen muoto, eikä ole olemassa määrättyjä sääntöjä sille, miten kullakin murteella tulee kirjoittaa. Murteella kirjoitettua tekstiä voidaan tarkastella muun muassa tutkimalla, mitä murteen piirteitä kirjoittaja on siirtänyt tekstiinsä. Mitä murrepiirteitä käyttämällä on luotu mielikuva kirjoitetusta murteesta? (Kalliokoski 1998: 187.) Kirjoituksessa käytettävien murrepiirteiden valinta ei välttämättä ole kovinkaan tietoista, sillä esimerkiksi Heli Laaksonen ja Juhani Koskinen ovat sanoneet, että he kirjoittavat murteella, koska se on heitä lähinnä ja siksi sillä on luontevinta kirjoittaa (Laitinen 1997: 284; Pyysalo 2003: 102).

Laaksonen on käyttänyt runoissaan melko monia eri murrepiirteitä. Runoista on sekä lounaismurteille että laajemmin länsimurteille ominaisia piirteitä. Kaikki piirteet eivät ole yhtä näkyviä, eikä niitä ole käytetty yhtä säännöllisesti, vaan jotkin esiintyvät runoissa vain muutaman kerran. Kalevi Wiik toteaa kokoelman *Pulu uis* esipuheessa, että Laaksosen käyttämä murre on lähellä Uudessakaupungissa puhuttua, mutta siihen on päässyt mukaan myös muiden Lounais-Suomen alueiden piirteitä. En ole eritellyt Laaksonen käyttämiä piirteitä tarkemmin sen mukaan, minkä Lounais-Suomen alueen murteelle ne ovat ominaisia.

Näkyviä länsimurteiden piirteitä Laaksosen runoissa ovat:

- persoonapronominit *mää, sää* : *mu-*, *su-*, *see*, *hee* ja *nee*
- *t:n* heikon asteen *d:n* vastineena *r*: *tahro, kären*
- diftongien avartuminen: *yä, tiäl, sualt*
- *ts:n* vastineena *tt*: *ohitte, kattlema*
- sananalkuiset konsonanttiyhtymät: *krekkala, klasi, trappu, pruukaa*
- sananalkuinen *f*: *fati, fiilipurkki*

Nämä piirteet esiintyvät runoissa jokseenkin säännöllisesti. *d:n* vastineissa löytyy jonkin verran vaihtelua. Sanassa *vesi* *d:n* vastineena on *t*. Lounaismurteiden alueella kyseisessä sanassa on *d:n* vastineena vanhastaan ollut *r* tai dentaalispirantti (Kettunen 1940: 66). Sanassa *meidän* *d:n* vastineena on *j*, mikä puolestaan on odotuksenmukainen muoto

(Kettunen 1940: 79). Myös vierasperäisissä sanoissa yleiskielen *d*:n vastineet vaihtelevat. Joissakin sanoissa *d* on säilynyt, kuten sanassa *solidaarisuus*, kun taas toisissa *d* on korvattu *r*:llä, kuten sanassa *unrulaatti*. Sana *radio* on kuitenkin aina muodossa *ratio*.

Vaikka yllämainitut piirteet ovat melko näkyviä, eivät ne vielä varsinaisesti tee runojen kielestä lounaismurretta. Lounaismurteet ovat aina erottuneet melko paljon muista suomen murteista. Erilaiset vokaalien kadot ja konsonanttien kahdentumiset ovat luoneet lounaismurteiden ainutlaatuisen värin. (Kettunen 1930: 1.) Juuri näiden piirteiden käyttö tekee myös Laaksosen runojen kielestä nimenomaan lounaismurretta.

Runoissa paljon käytettyjä ja näkyviä lounaismurteiden piirteitä ovat:

- loppuheitto: *päiv, aurink*
- sisäheitto: *raumlane*
- lounaismurteiden erikoisgeminatio: *ittän, täytytty*
- *k*:n loppukahdennus : *otak kamppes*
- *n*:n assimilaatio *k*:n, *p*:n ja *t*:n edellä: *pähkimpuu, tukankim punaseks*
- sananloppuisen *n*:n kato: *joe varre*
- sananloppuisen *t*:n kato: *sää laita, murhelise silmä*
- pitkien vokaalien lyheneminen: *ollan* 'ollaan', *tulkkán* 'tulkaa'
- inessiivin päätteet *-sa, -sä* ja *-s*: *täsä, puus*
- genetiivin päätteet *-tte* ja *-te*: *koulukirjatte*
- diftongin jälkikomponentin *i*:n kato: *maalase*
- *ea, eä* -yhtymien muuttuminen *ia, iä* -yhtymiksi: *leviä, vaikia*

Yllämainittuja piirteitä on runoissa käytetty melko säännöllisesti. Sisäheittoa ja genetiivin päätteitä *-tte* ja *-te* on käytetty hieman muita vähemmän. Näiden melko säännöllisesti käytettyjen murrepiirteiden lisäksi runoista löytyy muutamia muita murrepiirteitä, lähinnä yksittäisiä ääntenmuutoksia, jotka esiintyvät vain muutaman kerran tai vain jossakin tietyssä sanassa.

Murresanat ovat myös olennainen osa Laaksosen runojen kieltä. Myös niiden avulla luodaan kuvaa murteesta. Runoista löytyy melko runsaasti erilaisia murresanoja, jotka värittävät omalta osaltaan runoja.

Laaksosen käyttämät murresanat voidaan jaotella eri ryhmiin sen perusteella, kuinka helppo lukijan on ymmärtää sanan merkitys. Osa Laaksosen käyttämistä murresanoista, kuten *suvi* 'kesä' ja *ehtoo* 'ilta', ovat melko laajalti tunnettuja myös muissa murteissa (SMS). Osa sanoista taas on sellaisia, joiden merkitys on pääteltävissä yleis-

kielestä. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *kaffi* 'kahvi' (SMS s.v. *kahvi*), *faarelma* 'vadelma', *paatti* 'vene' ja *krymppy* 'ryppy' (Wiik 1999). Näiden ryhmien sanat ovat luonnollisesti melko helppoja lukijan ymmärtää riippumatta hänen murretaustastaan. Osa Laaksosen murre sanoista taas on sellaisia, joiden merkitystä on erittäin vaikea ymmärtää ilman jonkinlaista murteentuntemusta tai sanakirjaa. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *kirsi* 'jää, routa' (SMS), *kontti* 'jalka', *sohlo* 'leväperäinen, huolimaton' ja *tröntti* 'kasvinvarsi' (Wiik 1999).

Ruotsin kielen vaikutus lounaismurteisiin on ollut melko tuntuva (Kettunen 1930: 15). Tämä näkyy myös Laaksosen runojen kielessä. Monet runojen murre sanoista ovat selvästi ruotsalaislainoja, kuten *fïini* 'hieno, herraskainen' (SMS) ja *rinkeplumma* 'kehäkukka' (Wiik 1999). Lainasanojen ymmärrettävyys riippuu luonnollisesti siitä, kuinka laajalti ne ovat levinneet yleiskieleen. Esimerkiksi *fïini* on melko tunnettu, kun taas *rinkeplumma* vaatii enemmän tietoa. Lainasanojen lisäksi runoista löytyy myös muutamia ruotsinkielisiä tokaisuja, kuten *tack ock hej*.

Suurin osa Laaksosen murre sanoista on erilaisia konkreettisia substantiiveja, lähinnä arkisessa elämässä tarvittavien asioiden tai esineiden nimiä. Tällaisia ovat muun muassa enemmistönä oleva pukeutumiseen liittyvä sanasto, kuten *lumppu*, *nestuuki* 'nenäliina' *krekkala* 'huono vaatekappale' *trumppu* 'housunlahje', *vanttu* 'lapanen' (Wiik 1999) ja *klänninki* 'mekko' (SMS), sekä erilaiset käyttöesineiden nimet, kuten *siffeli* 'rikkalapio', *kaffeli* 'haarukka', *vamppu* 'pesusieni' (Wiik 1999) ja *filtti* 'huopa' (SMS). Mukaan mahtuu myös joitakin abstraktisempia käsitteitä, kuten *reeraminen* 'järjestäminen', *oorninki* 'järjestys' *vehkominen* 'hosuminen' (Wiik 1999) ja *hunteeraus* 'ajatteleminen, pohtiminen' (SMS s.v. *fundeerata*).

Konkreettisten substantiivien jälkeen toiseksi suurin murre sanaryhmittymä ovat erilaiset verbit. Suurin osa verbeistä on deskriptiivisiä, kuten pyykinpesua kuvaavat *palata* ja *limpata*.

Täytty lähte avuks pyykkituppa,
pallama ja *limppama*. (PU 47).

Muita tällaisia sanoja ovat jonkinlaista nopeaa, päättäväistä kävelyä tarkoittava *plakuttaa*, lähinnä nauramista tarkoittava *krikottaa* sekä *flekutella* 'heilutella hervottomasti' (SMS s.v. *fletkua*). Toinen selvempi verbiryhmä ovat muutamat ns. tunneverbit, kuten *karettu* 'kadehtia' (Wiik 1999) ja *kollottaa* 'itkeä, huutaa' (SMS).

Omaksi pieneksi ryhmäkseen voidaan luokitella myös ihmistä kuvaavat sanat. Tähän ryhmään kuuluu sekä adjektiiveja että kuvailevia substantiiveja. Ihmisen kuvaamiseen käytettyjä adjektiiveja ovat *kooho* 'typerys, hölmö' (Wiik 1999), *sohlo*, *kreppava* 'ylpeä' ja *fiini*. Ihmistä kuvaavia substantiiveja ovat puolestaan *flikka* 'tyttö' ja *hantapuli* 'epeli, hulttio' (SMS) sekä *vähäflikka* 'pikkusisko' ja *vähäpoika* 'pikkuveli'.

Muita Laaksosen käyttämiä murre sanoja ovat *föli* 'mukana', *simmottos* 'sillä tavalla', *kummottos* 'kuinka' *klapu* 'polttopuu', *pottu* 'pullo' *plätty* 'ohukainen', *kakluuni* 'pystyuuni', *fläkki* 'tahra, likapilkku', *kittana* 'ahdas', *kekkaloida* 'kuljeksia, lorvailla', *helpata* 'auttaa', *hunteerata* 'mieltä, tuumia', *paseerata* 'kävellä', *taaplata* 'elää, edetä elämässään', *toppari*, *planketti*, *häsä*, *reera* ja *plaraaminen* (SMS; Wiik 1999).

Myös huumorin ja Laaksosen käyttämien murre sanojen mahdollista yhteyttä ei voida jättää huomioimatta. Saukkosen mukaan usein juuri erilaisilla deskriptiivisillä ilmauksilla ja murre sanoilla luotiin humoristinen vaikutelma Tuntemattoman sotilaan repliikkeihin. Jo yksi deskriptiivinen sana lauseessa toi lauseeseen hauskuutta. (Saukkonen 1960: 98–99.) Vaikka Laaksosen murre sanojen itsetarkoitus tuskin on huumorin synnyttäminen, lisäävät ne varmasti omalta osaltaan huumorirunojen hauskuutta.

Erilaisten murrepiirteiden ja murre sanojen lisäksi Laaksosen runoissa on myös muutamia muita puheen piirteitä, joita ei yleensä huomioida kirjoituksessa. Tällaisia ovat muun muassa erilaiset puheenmukaiset kirjoitusasut vierasperäisistä, mutta paljon käytetyistä sanoista, kuten *plondi* ja *piologinen*, sekä *kun*-konjunktion murteelliset muodot *ko* ja *kon*.

3.2. Murre runojen sisällöissä ja oman murteen merkitys

Laaksosen käyttämien murrepiirteiden ja murre sanojen lisäksi murre tulee esiin myös runojen sisällöissä. Runoissa ei kuitenkaan varsinaisesti puhuta murteesta tai edes käytetä sanaa *murre*. Omaa puhetta ei yleensä pidetäkään murteena vaan kielenä. Toisen puhe on puolestaan murretta. Tämä tulee hyvin esiin jo suomen *murre*-sanastakin ja ilmauksista *murtaa kieltä* ja *puhua murtaen*; näillä on selvästi viitattu vieraaseen puheeseen. (Mielikäinen 1989: 92.) Laaksosenkin runoissa puhutaan aina *omasta kielestä*, ei *omasta murteesta*, vaikka omaa puhetta onkin runoissa verrattu lähinnä muiden suomea puhuvien kieleen.

Oma kieli liittyy läheisesti omaan kotiseutuun, joten kieltä käsittelevät runot ovat lähinnä kokoelman Pulu uis piirre. Kokoelman osassa Äirinkiäl on kaksi kieliäiheistä runoa: nimiruno *Äirinkiäl* sekä runo *Kiäl on kivi*. Näiden lisäksi kokoelmasta on neljä muuta kieltä käsittelevää tai sivuavaa runoa. Kieleen liittyvät runot käsittelevät kertojan kieltä, hänen suhdettaan omaan kieleensä ja muiden asenteita hänen kieltään kohtaan. Sana *kieli* esiintyy runoissa kuusi kertaa *Äirinkiäl* ja *Kiäl on kivi* -otsikoiden lisäksi. Sana *kieli* esiintyy muun muassa sellaisissa konteksteissa kuin *mu kieleläin, mu äirinkiäl, mul on kiäl* ja *onk sun kiäles*. Kieli siis esiintyy runoissa hyvin henkilökohtaisena asiana. Kieli on aina jonkun oma. Muissa kieleen liittyvissä runoissa mainitaan puhe tai suomi tai verrataan runojen kertojan puhetapaa jonkun muun puheeseen.

Muita runoissa olevia kieleen liittyviä sanoja ja ilmauksia ovat substantiivi *kivi*, adjektiivit *merinen* ja *tuulinen* sekä ilmaus *tämä oma*. Myös nämä tuovat omalla tavallaan esiin kielen henkilökohtaisuuden.

Kiäl on kivi

Paiskak sää kive ikkuna?
 Ajak sää sil viaran koiram pakko?
 Onk sun kiäles kivi taka reunal,
 Paino kaivo kannem pääl
 toppar oven taka? (PU 38)

Runossa kieltä on verrattu kiveen. Kivellä voi tehdä monia asioita, mutta riippuu ihmisestä, mitä sillä todella tehdään. Myös kielenkäyttö riippuu puhujasta. Kieli on yksilöllinen. Myös ilmaus *tämä oma* korostaa sitä, että kieli on henkilökohtaista ja yksilöllistä. *Merinen* ja *tuulinen* puolestaan viittaavat selvästi kertojan kotiseutuun ja tuovat esille oman kielen ja kotiseudun yhteyden. Kielellä on kertojalle samanlainen tärkeä merkitys kuin kotiseudulla.

Runossa *Äirinkiäl* kieli on kuvattu helläksi äitihahmoksi. Myös tähän runoon liittyy kiinteästi kotiseutu ja lähinnä paluu sille. Kertoja saapuu takaisin kotiin, ja äidin-kieli on siellä odottamassa häntä.

See kurkka keittiö ovest
 mu äirinkiäl (PU 35)

Kieli on siis osa kotiseutua. Runossa äidinkieli on hyvin välitön ja maanläheinen nais-hahmo, joka alkaa välittömästi hoivata kertojaa, kun tämä saapuu kurjana kotiin vesisa-teesta. Äidinkieli siivoaa ja laittaa kertojalle ruokaa. Äidinkieltä kuvaavat ilmaukset *tukka kamppamat, suure ja pehmiät tissi, tuoksuvaine syli ja lujak käsivarre*.

Oman kielen merkitys tulee kuitenkin melkeinpä parhaiten esille runoissa, joissa ollaan vieraalla murrealueella. Kertojan puheen erilaisuus verrattuna helsinkiläisten puheeseen tuodaan hyvin esille runoissa. Kertojasta tuntuu aika ajoin, ettei kukaan puhu samaa kieltä kuin hän, ja hänen kieltänsä myös paheksutaan.

Seistän tollotetta joka paikas tiäl
haista sualt
ja puhuta niin huano suameakki (PU 12)

HERTTONIEMI
sanno täti jostan kaukka
ja kuulosta niim pal fiinilt
ruatiks sanota kans
HERTONÄS
mut mun kiälelän
ei san kukka mittä (PU 14)

Helsinkiläisten asenteet kertojan puhetta kohtaan ovat melko ankaria. Helsingissä pu-huttu suomi ja ruotsi ovat hyväksyttäviä kieliä, mutta kertojan puhe ei ole. Helsingissä kertojan kieli ei edes ole oma kielensä vaan huonoa suomea. Suomi ja ruotsi myös kuu-lostavat hyviltä, mutta kertojan kieltä ei edes kuule missään.

Kertoja törmää Helsingissä myös jonkinlaisiin ymmärrettävyysoongelmiin. Hänen käyttämiensä ilmauksien merkitystä ei aina ymmärretä. Runossa *Stari* myyjä ei käsitä ollenkaan kertojan käyttämää lounaismurteista muotoa sanasta *perunoita*. Sanan *kaffi* myyjä kyllä ymmärtää, mutta sillä on selvästi leimaava merkitys. Käyttämällä sanaa *kaffi* kertoja tekee itsestään oudon, ulkopuolisen.

PERUNI
mää sanosin torimyyjäl
ja see anno mul litra hernei
KAKS KAFFET
mää sanosin kaffilaemänäl
ja see kattos munt ko jottan kooho
FAARELMAISSI
mää sanosi
mut see ol vitsi jo munki miälestän (PU 22)

Raparperisyrämässä kieli ei enää ole niin paljon esillä. Sana *kieli* esiintyy kokoelmassa kaksi kertaa, mutta kummallakaan kerralla sillä ei viitata kertojan kieleen. Kokoelmassa on vain yksi selvästi kieliäiheinen runo *Perunkattilankans*. Tämä runo ei keskity niin paljon kertojan kieleen, vaan runossa kertoja sen sijaan kuuntelee ja ihmettelee taksinkuljettajan ja paikallisradion toimittajan kieltä. Lisäksi kieltä käsitellään jonkin verran runoissa Joulukuu Jaanus Kirsipuun talos ja Kuntaliitospalaveri. Edellisessä kertoja opettaa Jaanus Kirsipulle suomea. Jälkimmäinen taas uusikaupunkilaiset paheksuvat laitialaisten käyttämää *vene*-sanaa.

Mää kuuli, ete Laitlas osat sanno paatti,
veneist siäl puhuta. (RS 51)

Runossa *Perunkattilankans* kertojan kielellinen asema on muuttunut verrattuna Kokoelman Pulu uis runoihin. Se on ikään kuin kääntynyt kokonaan ympäri. Kertojan kieltä ei enää paheksuta, vaan kertoja itse on paheksujan asemassa. Runossa hän hermostuu taksinkuljettajan ja radiotoimittajan englantivoittoiseen kieleen.

Taksikusku otta mun kassi
keikistele ja sanno: Good evening, frouva
ja koko reissun mää kuulustelen ko
hold your horses, oh my, see o fifty-fifty
keep it simple stupid, wait a minute,
c'omon man, tårta på tårta, what's the point,
paikalliskanavam peipe puhu autonkaiuttimis.
Ot nyy jumalsiunakko kiäl suuhu,
san eres:
liplakilip
tuulpuvuntak,
perunkattilankans. (RS 55)

Tässä runossa kertojan kieli on hyväksyttävä kielimuoto toisin kuin kokoelman Pulu uis Helsinki-aiheisissa runoissa. Englanti on selvästi epämiellyttävä, ja kertoja suhtautuu siihen yhtä negatiivisesti, kuin helsinkiläiset suhtautuivat kertojan kieleen.

Kuten kotiseutuaiheeseenkin myös kieliäiheisiin runoihin liittyy sekä huumoria että kipeitä tuntoja.

3.3. Kielellä leikittely

Laaksosen runoissa esiintyy myös erilaista kielellä leikittelyä, joka vaikuttaa omalta osaltaan runojen humoristisuuteen. Tämäkin on lähinnä kokoelman Pulu uis piirre. Koelmassa on muun muassa kaksi runoa, joissa leikitellään murreilmiöillä. Näiden runojen sisältö ei varsinaisesti liity mitenkään kieleen, mutta niihin kätkeytyy jokin murreilmiö.

Tällainen runo on ensinnäkin *Suamen tiätyämiäs*. Tässä runossa on esillä länsimurteille ominainen piirre diftongien avartuminen. Siinä diftongit *uo*, *ie* ja *yö* avartuvat (*uo*, *ie*, *yö* > *ua*, *iä*, *yä*). Tätä piirrettä käytetään usein muun muassa television hupiohjelmissa, kun halutaan saada Turun ja sen lähialueiden murteet kuulostamaan humoristisemmilta Tosin ainakaan Kalevi Wiikin mukaan turkulaiset eivät puhu todellisuudessa aivan näin. Diftongien jälkikomponentit ovat oikeastaan enemmän *o:n* ja *a:n*, *e:n* ja *ä:n* sekä *ö:n* ja *ä:n* välimuotoja (Wiik 1997: 65.) Tästä piirteestä puhuttaessa käytetään usein esimerkkiä *Suamen tiätyämiäs* tai *nuari tiätyämiäs*. Laaksosen on runossaan tehnyt Suomen tietömiehestä oikean henkilön ja kertoo hänen ongelmistaan.

Suamen tiätyämiäst keljutta.
Palkka ei ol tullu
tilil tuhante vuatte. (PU 37)

Toinen murreilmiöllä leikittelevä runo on *Sioi*.

mää porsisi melkein vuarokaure
kakstoist piänt sikka
niin kaunei ja silussi
mää sirosi heijä napanuara
laito lämpölampu al
pituusjärjestykses kuivama
anno heil
semssi nimi ku sioil pruukata antta

Nominatiiv, Kenetiiv, Akkusatii,
Partitiiv, Essiiv, Translatiiv,
Ines, Ela, Illa,
Ares, Apla, Alla (PU 39) [kursiivit alkuperäiset]

Lounaismurteissa on alkuperäisen *i*-loppuisen diftongin edellä astevaihtelutapauksissa ollut heikko aste (Kettunen 1930: 7). *Sika*-sana taipuu siis *sika* : *sioi*-. Lounaismurteiden

loppuheiton takia sanan *sika* ja sanan *sija* monikon partitiivi on muotoa *sioi*. Sanat ovat siis homonyymejä. Runossa kertojalla on pieniä sikoja, joille hän antaa suomen kielen sijamuotojen nimiä. Heli Laaksosen suomen kielen opiskelu ja eri murrepiirteiden tuntemus on varmasti antanut mahdollisuuden tällaiseen leikittelyyn.

Murrepiirteillä leikittelyn lisäksi Laaksosen runoissa on myös muunlaista kielellä leikittelyä. Runossa *Maamyyr myys maas* runon taustalla on sanonta *näyttää maansa myyneeltä*, jolla viitataan lähinnä masentuneen näköiseen ihmiseen. Kielellä leikittelyä on ensinnäkin jo runon otsikossa. Sanat *maamyyrä* ja *myydä maansa* sointuvat hyvin yhteen ja kuulostavat ääneen luettuna jonkinlaiselta hauskalta riimiltä. Myös runon sisältö on leikkisä ja viittaa sanontaan *näyttää maansa myyneeltä*. Runon pääosassa on huono-onninen maamyyrä. Myyrä saa lapseltaan sähköpostia, ex-vaimoltaan kortin ja liikekumppaniltaan tekstiviestin, joissa kaikissa on niin huonoja uutisia, että myyrä masentuu ja päättää myydä maansa.

Myyr purist piänem pääs suurin kouris.

Nyy mää myy maan.

Puutarhuri ään kuulus alas saak ja sai myyrä jaksama:

Muistakka tämä. Myyr ei luavut. Ikä. (PU 70) [kursiivit alkuperäiset]

Kielellä leikittely on myös runojen rakenteilla leikittelyä. Muutammat runot eivät lainkaan muistuta perinteisiä runoja, mutta niiden rakenne on kuitenkin tunnistettavissa muusta yhteydestä. Tästä esimerkkinä ovat ensinnäkin runot *Sänkyn kans* ja *Maalt olevanas*, jotka ovat kumpikin kyselytestin muotoisia.

Tätä mää epäli. Mu sänk o masentunu.

Hän makka kaikep päivä pujamas

ja huaaakailee vaan kova ääne.

Mää oti *Mee naiste* testi

ja kyseli:

1. Onk paha miäl ?	O.
2. Eik mikkä huvit?	Ei.
3. Väsyttäk?	Nimpaljessuksest.
4. Tulek uni?	Ei millä.
5. Paruttak?	Valla
6. Nauruttak?	Mikkä.
7. Ark kaattu pääl?	Ko sein.
8. On vaikkia?	Voi voi senttä.
9. Misä unelma ova?	Hevom perses. (PU 29)

Runo *Lumik* puolestaan muistuttaa joissain määrin sanomalehden rivi-ilmoitusta.

Lumik vaihta seittemän kääpiö
ja punahilkka yhte hyvä miehen:

1. Täyty tykätä kuivuneist punakynist
ja fiilipurkinkansist soffa al.
2. Täyty lähte avuks pyykkitupa
pallama ja limppama
3. Täyty tul mukka ko hän kaatta
sokkeli ravost pähkinöi myyräl. (PU 47)

Raparperisydämessä samanlaista kielellä leikittelyä ei juuri esiinny. Teoksessa ei ole murrepiirteillä tai muilla kielellisillä piirteillä leikitteleviä runoja. Myöskään runojen rakenteella ei juurikaan leikitellä. Tästä poikkeuksena on runo *Ehtoohartaus sinisest ooppelist*, jossa leikitellään lähinnä runon asettelulla. Runon säkeet on aseteltu niin, että ne muodostavat sipulinmuotoisen kuvion.

4. KAASILAN JA KOSKISEN RUNOJEN VERTAILUA

4.1. Äänne- ja muotorakenne

4.1.1. Yhteiset piirteet

Peräpohjalaisten runojen äänne- ja muotorakennetta tutkiessani tarkastelen sitä, mitä murrepiirteitä runoissa on käytetty. Vaikka sekä Kaasila että Koskinen käyttävät runoissa periaatteessa samaa murretta, on kuitenkin hyvä muistaa, että peräpohjalaismurteenkin sisällä on alueellisia eroja. Kirjoittajat eivät suinkaan ole kotoisin samalta seudulta, vaan Kaasila on lähtöisin Tervolasta ja Koskinen puolestaan Muoniosta. Tervolan ja Muonion murteet eroavat jonkin verran toisistaan. Tervolan murre kuuluu Kemin murteisiin, kun Muonion murre taas kuuluu Tornion murteisiin (Rapola 1990: 132). Osaksi tästä johtuen runokokoelmien kieli on paikoitellen hyvinkin erilaista. Eroista huolimatta teoksista on käytetty myös useita samoja murrepiirteitä.

Kokoelmassa käytetty yhteinen piirre on ensinnäkin vokaalienvälisen *h*:n säilyminen.

ei *sunkhan* minun syätä voi *kukhan* muu omistaa (MSKV 21)

Pelkonsa kanssa ei *kukhan* leppää. (ÄI 5)

Tämä on merkittävä piirre, koska juuri siitä peräpohjalaismurre usein tunnistetaan (Rapola 1990: 131). Tätä piirrettä myös usein yritellään jäljitellä, kun halutaan luoda kuva peräpohjolan murretta puhuvasta henkilöstä, Lapin ihmisestä. Koskisella on useissa tapauksissa, joissa vokaalienvälinen *h* on säilynyt, myös *h*:n metateesi. Kaasilalla taas *h*:n metateesiä ei vastaavissa tapauksissa esiinny.

Illala mie katon *peihlin*, katonki pitkhän. (ÄI 10)

ko kattoo mielitiettyä harvakselthan syäle *silimhin* niin (MSKV 40)

h:n metateesi onkin vanhastaan ollut Muonion murteessa hieman yleisempi kuin Tervolan murteessa (Mantila 1992: 189–193).

Toinen yhteinen piirre on *t:n* heikon asteen *d:n* itämurteinen vastine: $\emptyset$, *j*, *v*, *h*. Yleisin vastine on kummallakin kirjoittajalla kato.

ko met joskus olhan niin kylmäkiskosia
että *käen* kosketuksesta meinathan jäätyä (MSKV 23)

kuolema sulle pitempi *kiutus* mulle mielikuva joulusta (ÄI 27)

Katoa esiintyy kummallakin kirjoittajalla lyhyiden vokaalien välissä, pitkän vokaalin tai diftongin jäljessä sekä *h:n* jäljessä. Kaasilalla esiintyy kadon lisäksi *d:n* vastineena vain *h:ta*, ja sitäkin ainoastaan kerran pitkän vokaalin jäljessä sanassa *saaha*.

sitä pittää ellää joka päivä tätä elämää ko viimistä päivää
että vain kerkiää *saaha* rakhautta. (MSKV 22)

Koskinen taas käyttää *d:n* vastineena pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä runsaasti myös *v:tä*. Kaasilalla vastaavissa sanoissa *d:n* vastineena on kato.

Ja niin tet, sie, HÄN, oletta muka vaihtavinanne
(vihassa, *rakhauvessa*, *kylmyyvessä*, *ystävyyessä*) (ÄI 42)

onhan siinä oikiasa *rakhauesa* kyllä semmosta
syämhen ja sisukshin käyvää voimaa (MSKV 35)

Tosin Kaasilan runoissa ei esiinny läheskään kaikkia vastaavia sanoja, joissa Koskinen *h:ta* käyttää. Koskiselta löytyy myös kaksi tapausta, joissa *d:n* vastineena on *j*.

Kaikhein ensimmäiseksi *kaajoin* puun. - - (ÄI 15)

Ei *taija* olla kummallakhan sen kummempaa menoa. - - (ÄI 62)

Kaasilan runoissa ei ole vastaavia muotoja sanoista *taitaa* ja *kaatua*.

d:n vastineet eivät kirjoittajilla täysin vastaa niitä, joita heidän synnyinseudullaan on perinteisesti käytetty (Kettunen 1940: 68–69). Tervolan seudulla on esimerkiksi *d:n* vastineena lyhyiden vokaalien välissä ja diftongin jäljessä esiintynyt myös *j:tä*, mutta tätä Kaasilalla ei esiinny ollenkaan. Koskinen taas käyttää runoissaan myös yleiskielen *d:tä*, esimerkiksi sanasta *todellisuus* esiintyy erilaisia muotoja: *todellisuusven*, *toellisuusvessa*. Kaasilan runoissa ei *d:tä* esiinny. Yksi syy tällaiseen vaihteluun on varmasti se,

että kirjoittajat eivät suinkaan ole asuneet koko ikäänsä synnyinseudullaan ja ovat näin ollen saaneet kieleensä vaikutteita myös muilta murrealueilta.

Muita yhteisiä piirteitä ovat muun muassa persoonapronominit *mie* ja *sie* sekä t-loppuiset pronominit *met*, *tet*, *het* ja *net*.

Met tehämä kulta historiaa, rakastettu sano. Elämästä
vain puttoili oksia kaikille koirille haisteltaviksi. (ÄI 54)

Täälä pimiäsä ja kylymäsä *met* tuherrethan tikkurit päälä ja
välihousut jaloisa (MSKV 12)

Pronominien käytössä on kirjoittajien välillä jonkin verran eroja. Nämä erot johtuvat lähinnä siitä, mihin muotoon runot on kirjoitettu. Kaasilalta puuttuvat pronominit *tet* ja *het*, eikä runoista myöskään ole näiden yleiskielisiä vastineita. Runoissa ei yksinkertaisesti ole tarvittu näitä pronomineja.

Yhteinen piirre on myöskin yksikön 3.persoonan pronominin elisio.

Son häpeä ja katumus ja tunne riittämättömyyvestä. Yölinnut
laulaa kauhneimmin. *Son* siksi ko niitä ei näe. (ÄI 55)

on se mulla ilo ja armo suuri
ko saan ommaani rakastaa oikein luan kansa
eikä tartte lähtiä vierasta heikkua lihhaa
varastamhan

solis aika syntistä hommaa (MSKV 78)

Myös tämän piirteen käytössä on kirjoittajien väliltä eroja. Yksikön 3. persoonan elisiomuotoja on Koskisen runoissa enemmän kuin Kaasilan runoissa. Kaasilalla löytyy ainoastaan kaksi elisiotapausta. Kumpikin tapaus esiintyy aivan runon lopussa, erillisessä runon päättävässä toteavassa lauseessa. Elisio ikään kuin tekee lopun toteamuksesta painokkaamman. Runojen sisältä kyllä on kohtia, joissa elisio voisi esiintyä, mutta Kaasila ei sitä ole niihin merkinnyt.

Myöskään Koskinen ei käytä elisiota säännöllisesti jokaisessa mahdollisessa kohdassa, mutta kuitenkin useammin kuin Kaasila. Koskisen elisiotapaukset sijoittuvat luontevasti runojen sisälle eivätkä näin erotu niin selvästi muusta kielestä. Elision käyttö on Koskisella myös monimuotoisempaa kuin Kaasilalla. Kaasilalla elisiota esiintyy

vain yksikön 3. persoonan muodoissa, kun taas Koskinen käyttää elisiota myös yksikön 1. ja 2. persoonan muodoissa.

-- maa, jonka *solet* itte pehmittäny. (ÄI 10)

Molen suuri, suuri! (ÄI 22)

Koskisella on myös yksi kieltoa ilmaiseva elisio: *mole* 'minä en ole'

Mole mertakhan nähny ko joskus penskana viimeksi. (ÄI 9)

Muita kirjoittajien käyttämiä yhteisiä piirteitä ovat:

- yleisgeminaatio: *pannee, ossaa*
- geminaattanasalien ja -likvidain lyheneminen: *vähälä, lähelä*
- v:n kato: *hyästolost, syäle silimhin*
- ts:n vastineena tt: *mettä, vattassa*
- sananloppuisen t:n kato: *on nähny, on luopunu*

Näiden piirteiden käytössä ei ole mainittavia eroja kirjoittajien välillä, vaan niitä on käytetty runoissa melko säännöllisesti.

4.1.2. Erottavat piirteet

Runoissa on edellisessä luvussa mainitun yksikön 1. ja 2. persoonan elision lisäksi myös muita sellaisia piirteitä, joita esiintyy vain toisella kirjoittajista. Kaasila käyttää runoissaan useampia murrepiirteitä kuin Koskinen. Mikään näistä piirteistä ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen peräpohjalaisuus, vaan niiden esiintymisessä on alueellisia eroja. Niinpä erot piirteiden käytössä johtunevatkin pitkälti kirjoittajien omasta murretaustasta.

Yksi tällainen erottava piirre on inessiivin päätte. Kaasila käyttää runoissaan inessiivin päätteitä *-sa*, *-sä*, kun taas Koskisen runoissa inessiivin päätteet ovat yleiskielen mukaiset *-ssa*, *-ssä*.

olenhan mie pökhöösi kevhän *valietesa*
 retonkiläningin mie laitan pääle ennen Valapuria
 ja juoksen päntiöönhän miesten *peräsä* (MSKV 14)

Suussa polttaa mutta *alavattassa*
 on jo mustaa laavakiveä. (ÄI 5)

-*sa*, -*sä* -päätteet eivät Kettusen murrekarttojen mukaan ole vanhastaan kuuluneet Muonion alueen murteisiin, joten on luonnollista, että Koskinenkaan ei niitä runoissa käytä. Tervolan murteeseen taas -*sa*, -*sä* -päätteet ovat kuuluneet. (Kettunen 1940: 104.)

Toinen erottava piirre on Kaasilan *ea*, *eä* ja *oa* -yhtymien muuttuminen *ia*, *iä* ja *ua* -yhtymiksi. Koskisen runoissa yhtymät ovat säilyneet.

ko ei ole *ilua* vähhaakhän
 on vain mustaa *pimiää* turvatonta ja
 kuoleman kylymää (MSKV 15)

Takapihale talletan *toivoa*, syäntalvessa,
 puolentoistametrin tasanen kinos, virhheetön. (ÄI 34)

puhas mustaki on puhasta
pimeä on eri asia (ÄI 26)

Myös tämä ero voidaan selittää kirjailijoiden taustoista johtuvaksi. Muonion murteessa *ea*, *eä* ja *oa* -yhtymät ovat säilyneet, kun taas Tervolan murteessa ne ovat muuttuneet *ia*, *iä* ja *ua* -yhtymiksi (Kettunen 1940 191–196).

Erittäin merkittävä erottava piirre on švaavokaali. Kaasila käyttää runoissaan erittäin runsaasti švaavokaalia, kun taas Koskisen runoissa sitä ei ole ollenkaan.

Kyllä mie *pölökään talavela*
 ko ei ole *ilua* vähhäakhän (MSKV 15)

Mikä tässä on *talvesta* nauttiessa. - - (ÄI 10)

Tätä eroa ei voida aivan niin helposti selittää kirjoittajien taustoista johtuviksi. Muoniossa ei juurikaan ole esiinnyt švaavokaalia, kun taas Tervolassa sitä jonkin verran on ollut, mutta ei niin täydellisenä kuin Kaasila sitä käyttää (Kettunen 1940: 199–200). Kaasilan runoissa švaavokaali on erittäin vahva ja näkyvä piirre.

Kaikki erot murrepiirteiden käytössä eivät siis ole selitettävissä kirjailijoiden taustoista johtuviksi. Toinen tällainen piirre on Kaasilalla esiintyvä *v:n* muuttuminen *u:ksi* sanassa *kasvaa*.

ko mie toelaki havatten sen että rakhaus vain *kasuaa* (MSKV 43)

Tämä piirre on vanhastaan kuulunut sekä Muonion että Tervolan murteeseen (Kettunen 1940: 139). Koskisen runoista ei esiinny *kasvaa*-sanaa ollenkaan, joten on mahdotonta päätellä kuuluuko piirre Koskisen kieleen.

Myös Kaasilan käyttämä labiaalistunut muoto sanasta *pelkää* on vanhastaan kuulunut sekä Muonion että Tervolan murteisiin (Kettunen 1940). Koskinen ei tätä muotoa kuitenkaan käytä, vaan sana *pelkää* on hänen runoissaan yleiskielen mukainen.

mies *pelkää*, on hänen myytävä
maansa. (ÄI 13)

Koskisen runoissa esiintyy vain yksi piirre, jota Kaasilan runoista ei löydy. Tämä piirre on verbien monikon 1. persoonan päätte *-ma*, *-mä*.

Kävelemä piholla. *Kourasema* lumen virhheettömästä
pinnasta ja *syömä*. (ÄI 5)

Myöskään tämä piirre ei ole yksiselitteinen peräpohjalaisuus. Kaasilalta löytyy kyllä possessiivisuffiksi *-ma*, *-mä*, mutta ei vastaavaa persoonapäätettä. Toisaalta Kaasila ei myöskään käytä yleiskielen mukaista monikon 1. persoonan päätettä, vaan ilmaisee monikon 1. persoonan muodot passiivilla.

joskus taasen olhan niin häälinä tuon lämmön kansa
ettäkö vain *kattothan* toisiam silimhin niin tulhen *sytythän* (MSKV 23)

On siis melko mahdotonta päätellä kuuluuko tämä piirre Kaasilan murteeseen. Taulukossa 1 näkyvät vielä kirjoittajien väliset erot eri murrepiirteiden käytössä.

Taulukko 1. Kaasilan ja Koskisen väliset erot murrepiirteiden käytössä

Piirre	Kaasila	Koskinen
elisiö y. 1. p. (<i>molen</i>)	-	+
elisiö y. 2. p. (<i>solet</i>)	-	+
švaavokaali	+	-
inessiivinpäätte -sa, -sä	+	-
ea, eä > ia, iä	+	-
oa > ua	+	-
monikon 1. p. päätte -ma,-mä	-	+
v > u (<i>kasuaa</i>)	+	-
labiaalistuminen (<i>pölkään</i>)	+	-

Vertailun vuoksi voidaan tutkia kahta murrenäytettä, joista toinen on Tervolan murretta ja toinen Muonion naapuripitäjän Kolarin murretta.

TERVOLA

Se oli muutampi kesä siihe aikhan ku polkupyörä tuli käytänthön, olisko siitä nyt likipittäin viiskymmentä vuotta eli niilemain. Olthin leikkaamasa peltua likelä maantietä. Tullee äkkiä etelästä päin mies joka aijaa semmosela kummituksela jota sanovat polkupyöräksi elikkä pikajalaksi. Ja kyllä net leikkomiehet säikähtit että no pirukos tuo kummitus nyt on joka aijaa kahen rathan päälä ja polkee ja veivaa ku vimattu. Ei se vain näy kaatuvnkhan vaikka nuin hopusti mennee ja rathat ovat peräkkää eikä rinnakkaa niinku ne kärröisä pruuukaavat olla.

(*Suomen kansan murrekirja* 1992: 443.)

KOLARI

Kolarin Äkäslompolossa oli Äkäslompolon tytär Priitta lähteny lehmäm paimenheen Yllästunturin alle. Ko lehmät menit yhteej jänkän authoon niin karhu tuli lehmij ja meni yhel lehmän selkhääj ja alko jyrsimhään sitä häphäältä. Sillom Priitta muisti kuuhleensa isältänsä että jos karhu alkaa hätyyttämhään niin ottaa pihlajia ja pieksää niilä. Niim Priitta meni ja otti pihlajapenshaasta pihlajia ja alko niilä pieksämhään karhua. Mutta karhu ei lähtenypois Sillom Pritta meni karhun etheej ja käänty selij ja päim mutta karhu ei kö vähän silmi.

(*Suomen kansan murrekirja* 1992: 441.)

Murteissa on havaittavissa joitakin eroja. Esimerkiksi inessiivin päätteet ovat erilaiset, mutta kaiken kaikkiaan näytteiden murteet ovat huomattavasti lähempänä toisiaan kuin Kaasilan ja Koskisen runojen. Tervolan näytteestä puuttuu esimerkiksi kokonaan juuri Kaasilan runsaasti käyttämä švaavokaali.

Myös runojen aiheet ja sananvalinnat vaikuttavat luonnollisesti niiden äänne- ja muotorakenteeseen. Koskisen runot ovat muodoltaan usein sellaisia, että hänen käyttämiään murrepiirteitä ei välttämättä esiinny ollenkaan joka runossa, kun taas Kaasilan runoissa jokaisessa on useita eri murrepiirteitä. Johtuvatpa erot mistä tahansa, ne ovat kuitenkin hyvin näkyviä ja vaikuttavat erityisesti siihen, millaisen kuvan lukija runojen kielestä saa. Esimerkiksi švaavokaalin puuttuminen Koskisen runoista on hyvin näkyvä ero. Kaasilan runot vaikuttavat murteellisemmilta kuin Koskisen runot.

4.2. Sanasto

Kokoelmat eroavat toisistaan myös sanaston osalta. Kaasila käyttää runoissaan paljon erilaisia murre sanoja. Kaasilan runokokoelmaan liittyy myös erillinen sanasto-osa: *Peräpohjolan murthen sanojen selevityksiä*. Tästä osasta löytyvät selitykset runoissa esiintyvillä sanoilla sekä muutamille muille sanoille. Sanastossa olevat sanat eivät suinkaan kaikki ole varsinaisia murre sanoja, vaan mukana on myös murreasuisia yleiskielen sanoja, kuten *vatta* 'vatsa'. Sanastoa käsitellessäni käytän Kaasilan sanoille antamia merkityksiä, jos muuta lähdettä ei ole merkitty.

Useammin kuin kerran runoissa esiintyvät ainoastaan sanat *hellu* 'heila, seurustelukumppani', *sääkeri* 'varma, säntillinen', *suopua* 'tottua' ja *vehdata* 'kisuta'.

ko sen ethen makia *hellu* passelisti pölähtää (MSKV 32)

saapi sitä olla vähän *sääkeri* - - (MSKV 58)

Kerran esiintyviä murre sanoja sitä vastoin löytyy useita. Muutamien sanojen merkitys on pääteltävissä yleiskielestä, kuten *hellustella* 'seurustella', ja sanojen joukossa on myös sellaisia, jotka ovat laajalti käytössä myös muissa murteissa, kuten *völjy* 'mukana' (SMS). Useimmat sanat ovat kuitenkin sellaisia, joita eri murteen puhuja ei ymmärtää ilman jonkinlaista murteentuntemusta tai sanakirjaa. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *havillinen* 'joutilas, mitätön' ja *hepakka* 'kiire, hoppu' (SMS). Osa sanoista on selvästi lainasanoja kuten *räknätä* 'laskea'. Suurin osa sanoista ei liity mitenkään erityisesti runoilijan kotiseutuun, murteeseen tai mihinkään erityisalaan, vaan ovat "tavallisia" sanoja, joille löytyy myös käyttökelpoinen yleiskielinen vastine. Ainoastaan sanat *rykimäaika* 'porojen kiima-aika' ja *pimiänaika* 'kaamosaika' voidaan katsoa eri-

tyyssanoiksi, lähinnä Pohjois-Suomen kulttuuriin liittyviksi, joiden yleiskielen vastineet eivät välttämättä ole yhtä käyttökelpoisia.

Koska suurin osa Kaasilan runoista käsittelee rakkautta ja miehen ja naisen välisiä suhdetta, ovat useimmat murre sanat jollakin tapaa tunnepitoisia. Varsinaisia seurusteluun ja rakkauteen liittyviä sanoja ovat *hellu* 'heila', *hellustella* 'seurustella' ja *pörrö* 'rakkaudesta sekaisin oleva ihminen'. Samaan ryhmään voidaan luokitella myös verbit *pehellä* ja *vehdata*, joille Kaasila on antanut merkityksen 'kisuta'. Oiva Arvolan Yliperän sanakirjassa verbille *kisuta* on annettu merkitys 'leikkiä leppoisasti' (Arvola 1999). Mikko Luiron Rovaniemen seudun sanakirjassa verbille on annettu merkitys 'leikkiä ehkä vähän häiritsevästi' (Luiro 2001). Myös Kaasilan runoissa esiintyvät *pehellä* ja *vehdata* voidaan tulkita leikkimiseksi, mutta kontekstista on pääteltävissä, että leikkiminen on luonteeltaan lähinnä seksuaalista. Voidaankin ehkä sanoa, että sekä *pehellä* että *vehdata* tarkoittavat jonkinasteista seksuaalista kanssakäymistä.

muutenhan sitä ei jaksais ollenkhan syäntalaven selekäviikkoja
mutta menneehän net
ko *pehtellee* peithenalla (MSKV 10)

kannatta joskus kesälä hosuta ko soovankokki
ja höynätä tolokku hellu heinälathon
ja *vehata* sen kans siihen laihin että se ei hevilä mielestä katua (MSKV 62)

Samaan sarjaan kuuluvat myös verbit *lääppiä* 'hyväillä ilman syvällistä tarkoitusta' ja *koperoida* 'pitää hyvänä'. Tosin verbi *lääppiä* on ehkä enemminkin puhekielinen sana kuin varsinainen murre sana. Murre sanojen joukossa on myös muutamia tunneverbejä, kuten *märsytä* 'itkeä pillittää' ja *höynätä* 'vakuuttaa uskomaan'.

Suurin osa Kaasilan käyttämistä murre sanoista on deskriptiivisiä eli kuvailevia sanoja, adjektiiveja tai kuvailevia substantiiveja. Koska runojen aiheina ovat ihmissuhteet, käytetäänkin suurinta osaa murre sanoista juuri ihmisen kuvailemiseen. Tällaisia ihmistä kuvailevia sanoja ovat muun muassa *hööli* 'antelias, kohtelias', *kortto* 'epäreilu, kiero ihminen', *liuvaaja* 'paljon kulkeva ihminen', *nooli* 'ahne, perso', *pökhöösi* 'ymmärtämätön', *pörrö* 'rakkaudesta sekaisin oleva ihminen', *raatikas* 'puheliias', *saura* 'ahkera, työteliäs', *toittamaton* 'tajuamaton', *sinnikko* 'itsepäinen', *höystön tunteva* 'ihminen, joka pitää kehumisesta', *palakhet* 'lapset' ja *palielauma* 'lapsilauma'.

Muita Kaasilalla esiintyviä murre sanoja ovat *pölähtää* 'ilmestyä ennalta arvaamattomasti', *suopua* 'tottua', *viskutella* 'kuiskutella', *kompiainen* 'karamelli', *makkaukset* 'vuodevaatteet', *rookaus* 'sydänkohtaus', *rääpy* 'mahdollisuus', *tenkkuri* 'odottamaton kieltäytyminen', *retonkilänninki* 'puuvillamekko', *siutti* 'ohi', *pirtti* ja *päntiöön* 'jatkuvasti'. Murre sanojen runsaudesta ja kokoelmaan liittyvästä sanasto-osasta voidaan päätellä, että sanasto on tärkeää ja samoin se, että lukijat ymmärtävät runojen kieltä. Runojen kielen selittäminen ja kääntäminen yleiskielelle, on ehkä merkki siitä, että murteen käyttö on ollut melko tietoinen valinta. Myös erilaisten murre sanojen runsaaseen määrään voi olla syynä tahallinen murteellisuus. Tuntuu kuin runoista olisi haluttu mahdollisimman murteellisia.

Koskisen runoista ei juurikaan murre sanoja löydy muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Tällaisia ovat muun muassa *ruukata* 'olla tapana' (NS) ja *hollilla* 'paikkeilla, tienoilla' (SMS s.v. *holli*)

lopun *ruukaa* olla etukäthen
merkityksellä lastattu ja rasiattu (ÄI 48)

Mutta uskon mie että se taihvanranta pyssyy sielä *hollila*
ilman minun huolehtimattaki (ÄI 62)

Kumpikaan sanoista ei ole erityisesti peräpohjalainen, vaan melko yleisesti tunnettu kaikissa murteissa. Muita Koskisella esiintyviä murre sanoja ovat *klapi* 'polttopuu', *ma-kustella* 'maistella', *pölli* 'pölkky, tukki' ja *pirtti* 'tupa' (NS) sekä *töhähtää* ja *pöytiäinen*.

Koskisen runoista löytyy sen sijaan joitakin vieraskielisiä sanoja ja lauseita. Runoissa on englantia, italiaa ja saksaa. Englanninkielisiä lauseita löytyy kaksi, ja ne ovat kumpikin samassa runossa. Ensimmäinen lause on runon otsikko: *Dreams are made of* 'unelmat on tehty'. Kyseinen runo on jaettu kolmeen osaan, jotka on nimetty *syntymän ihmeeksi*, *elämän ihmeeksi* ja *kuoleman ihmeeksi*. Runo kertoo elokuvanäytöksestä. Toinen lausahdus *for GOD's sake* 'jumalan tähden' on runon toisessa säkeistössä ja kuvastaa kertojan sisäistä puhetta.

Vieruskaveri rikkoo puhumiskieltoa vasthan sanomala
että eipä ole kaksinenkhan kuva. Sie kiusaannut
että ole hyä ihminen hiljaa (*for GOD's sake!*) (ÄI 53)

Myös italiankieliset sanat ovat kaikki yhdestä ja samasta runosta. Italiankielisiä sanoja ovat *scherzo* 'leikinlasku', *risoluto* 'päättäväinen' ja huudahdus *sempre staccato* 'aina irrallinen'. Sanat ovat myös musiikkitermejä: *scherzo* 'leikitellen', *risoluto* 'päätäväisesti', *sempre* 'jatkuvasti' ja *staccato* 'erottaen' (Kontunen 2002: 156–157.) Sanoja käytetäänkin hieman kuin musiikkitermejä nuoteissa. Ne ikään kuin ohjaavat runon kulkua, runoilijan ajatusta.

Mie äyskin papehrin henkeä. Ruttaan sen sytykheeksi,
 valkosen. *Scherzo!*
 Tee jähtyy. Mie palelen.
 Tupakka on erittäin haitallista terveyvele.
 Käännyn selin tulhen, kylmä möykky rinnassa, hissinä nielussa
 kuuma peruna. *Sempre staccato!* (ÄI 20)

Saksaa taas esiintyy runojen otsikoista. Runokokoelmassa on kolme peräkkäistä runoa, joiden kaikkien otsikkona on saksan sana *feuer* 'tuli, tulipalo'.

Vieraan kielen käyttö runouden tyylikeinona ei sinänsä ole mitenkään uusi tai erikoinen asia, mutta murrerunoudessa se on hyvin mielenkiintoista, koska suomen yleiskielikin on jo periaatteessa vieraskieli verrattuna kirjoittajan käyttämään murteeseen. Miksi siis käyttää vielä jotakin muuta kieltä kuin suomea? Vieraan kielen käytöllä on ehkä haluttu vahvistaa runojen murteen vaikutusta. Toisaalta omaa kielimuotoa ei välttämättä edes pidetä murteena.

4.3. Puheenomaisuudet

Runojen äänne- ja muotorakennetta sekä sanastoa vertaillen tarkastelin lähinnä sitä, mitä peräpohjalaisia murteen piirteitä kirjailijat ovat kirjoitukseensa siirtäneet. Tällainen vertailu ei kuitenkaan kuvaa tarpeeksi hyvin runokokoelmien kielellisiä eroja. Kallio-kosken mukaan murrekirjallisuutta voi tarkastella myös toisenlaisesta näkökulmasta. Murrekirjallisuus on kirjoitettua kieltä, ja näin ollen kirjailijan työskentelymateriaalina on kirjoitettu kieli. Hän ei muokkaa murretta, vaan hänen tehtävänsä on luoda illusio puheesta. Puheen esittämiseksi kirjailija käyttää kirjoitetun kielen keinoja. Tällaisia keinoja ovat muun muassa erilaisten puheelle tyypillisten konjunktoiden ja diskurssipartikkelien käyttö sekä erilaiset kertojan käyttämät kiteytyneet ilmaukset. Kirjailija ikään

kuin venyttää kirjoitettua kieltä puheen suuntaan. Tällaiset keinot ovat puheenomaisuuksia. (Kalliokoski 1998: 187, 193–198.)

Olen jo aikaisemmin maininnut, että Marjatta Kaasilan murrerunot ovat jollakin tapaa puhutun oloisempia kuin Juhani Koskisen runot. Molemmista kokoelmissa esiintyy joitakin puhutulle kielelle ominaisia piirteitä kuten sananloppuisen *t:n* ja *n:n* kato sekä *i*-loppuisten diftongien *i:n* kato. Kaasilan runoista on myös joitakin puhekielen mukaisia sanoja kuten *ainaski*, *kuiteski* ja *muka*. Nämä eivät kuitenkaan ole varsinaisia puheenomaisuuksia, vaan liittyvät runojen äänne- ja muotorakenteeseen sekä sanastoon. Varsinaisiksi puheenomaisuuksiksi olen luokitellut *kun*-konjunktion käytön, *-han*, *-hän*-liitepartikkelit, *kyllä*-partikkelin, kertojan esittämät kysymykset ja toteamukset sekä muutamat muut runoissa esiintyvät ilmaukset, koska niillä on runoissa puheenomainen vaikutus, mutta ne eivät liity murteeseen, vaan ovat selvästi kirjoitetun kielen elementtejä.

4.3.1. *Kun*-konjunktio

Kaasila käyttää runoissaan runsaasti *kun*-konjunktioita. *Kun*-konjunktio on runoissa muodossa *ko* sekä kaksi kertaa muodossa *kö*. Kummatkin *kö*-konjunktiot esiintyvät yhdyssanoissa: *ennenkö*, *miehenkö* 'miehen kun'. *Ko*-konjunktiot puolestaan ovat runoissa yksinään yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, jossa *ko*-konjunktio esiintyy yhdessä *silloin* sanan kanssa: *sillonko*. Runoissa on myös vastaavia erikseen kirjoitettuja muotoja *sillon ko*. Jo *kun*-konjunktion murteellinen asu luo omalta osaltaan puheenomaista vaikutusta, mutta myös konjunktion käytössä esiintyy joitakin puheen piirteitä.

Ensinnäkin juuri konjunktion runsautta voidaan pitää puheen piirteenä. Puhekielessä lauseita kytketään toisiinsa lähinnä konjunktoiden avulla, kun taas kirjoitettu kieli suosii myös konjunktiotonta yhdistämistä (Saukkonen 1970: 4). Suomen murteissa on enemmän alistuskonjunktioilla alkavia lauseita kuin yleiskielessä, ja eniten käytetty alistuskonjunktio on *kun*. *Kun* on eräänlainen murteiden yleiskonjunktio. Toiseksi eniten käytetään *että*-konjunktioita. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 77.) Kaasilan runoissa *kun*-konjunktio esiintyy 40 kertaa. Vastaavasti Koskisen runoissa *kun* esiintyy 27 kertaa. Kaasilalla on siis jonkin verran enemmän *kun*-konjunktioita. Ero ei ehkä tunnu kovin merkittävältä, mutta koska Koskisen runot ovat pidempiä kuin Kaasilan runot ja

sisältävät näin enemmän tekstiä, on *kun*-konjunktio näkyvämpi Kaasilan runoissa. Myös Koskisen runoissa *kun* on asussa *ko* tai *kö*.

Murteista puuttuu kokonaan *kuin*-konjunktio. *Kuin*-konjunktio on useimmiten korvattu *kun*-konjunktilla (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 177). Näin on myös sekä Kaasilan että Koskisen runoissa. Kummassakin kokoelmassa *kun* saa sekä merkityksen 'kun' että merkityksen 'kuin'.

ei sunkhan minun syäntä voi kukhan muu omistaa
ko mie (MSKV 21)

Yö jatkuu *ko* ei mithän. Pakkanen napsuttaa risukkoa. (ÄI 15)

Kaasilan *kun*-konjunktioista 10 on merkityksessä 'kuin'. Koskisen *kun*-konjunktioista taas 14 on merkityksessä 'kuin'. Koskisella merkitys 'kuin' on siis yleisempi.

Kun-konjunktilla on monia merkitystehtäviä: Herlinin mukaan *kun* voi puheessa, kuten myös kirjoituksessa, osoittaa temporaalisen eli ajallisen, kausaalisen eli seuraus- tai kontrastiivisen suhteen (Herlin 1998: 167). Suomen murteissa *kun*-konjunktin merkitystehtävät ovat olleet temporaalisen, kausaalisen, komparatiivisen, konditionaalisen, eksplikatiivisen ja konsessiivisen suhteen ilmaiseminen. Yleisimmät merkitystehtävät ovat kuitenkin juuri temporaalisen tai kausaalisen suhteen ilmaiseminen. (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 90.)

Kaasilan *kun*-konjunktiot, jotka saavat merkityksen 'kuin', ilmaisevat luonnollisesti komparatiivista suhdetta. Loput *kun*-konjunktioista voidaan luokitella lähinnä joko temporaalisiksi tai kausaalisiksi. Puheessa temporaalinen suhde täsmentyy usein temporaalisiksi kollokaatioksi, joka koostuu *kun*-konjunktioista ja temporaalisesta adverbistä, joita ovat muun muassa *silloin*, *sitten*, *heti* ja *aina* (Herlin 1998: 168.) Kaasilan runoista löytyy viisi tapausta, joissa *kun*-konjunktio esiintyy yhdessä *silloin*-adverbin kanssa sekä yksi tapaus, jossa *kun* esiintyy *ennen*-adverbin kanssa.

kyllä syänriepu on hepakasa ainaski *sillon*
ko se meinaa pakahtua
 ilosta surusta taikka hyästäolosta (MSKV 19)

Herlin luokittelee yhdeksi kausaalisuuden lajiksi perustelun, joka on vuorovaikutuksessa erittäin keskeinen. Puheessa *kun*, jonka yhteydessä ei ole muita konjunktioita, osoittaa useimmiten juuri perustelevan suhteen. Puheessa myös temporaalinen ja perus-

televa merkitys kytkeytyvät toisiinsa, ja puheen *kun*-konjunktiota voidaan usein luonnehtia temporaalis-perustelevaksi. (Herlin 1998: 169–171.) Suurimmalla osalla Kaasilan *kun*-lauseista näyttääkin olevan jonkinlainen perusteleva luonne.

kyllä mie pölökään talavela
ko ei ole ilua vähhääkhän (MSKV 15)

Myös Koskisen merkityksessä 'kuin' olevat *kun*-konjunktiot ilmaisevat komparatiivista suhdetta. Näistä komparatiivisista *kun*-konjunktioista viisi on muodossa *niinkö*. Puhutulle kielelle ominaisia ovat erilaiset varaukset, joilla ilmaistaan tietynlaista epävarmuutta. Varausten tehtävänä on lieventää tai pehmentää sanomaa. Yksi keino ilmaista epämääräisyyttä on ilmaus *niinku*. (Hakulinen 1989: 118.) Koskisen *niinkö*-liitosta kahden voisi katsoa ilmaisevan jonkinlaista epävarmuutta.

Se silmää minua vinosti ja *niinkö* kurillansa, painaa
 pään minun rintaa vasten. (ÄI 60)

Lopuissa kolmessa merkitys sen sijaan on vain vertaileva, ja ne vastaavat liittokonjunktiota *niin kuin*. Kaasilan runoista ei tällaisia *niinkö*-liittoja löydy ollenkaan.

Loput Koskisen *kun*-lauseista ovat enimmäkseen kausaalisia, ja mukaan mahtuu myös muutama temporaalinen lause. Myös useimmat Koskisen kausaaliset lauseet ovat luonteeltaan perustelevia, sen sijaan temporaaliset lauseet eivät ole luonteeltaan niin selkeästi perustelevia. Koskisen *kun*-konjunktiot eivät myöskään muodosta kollotaatioita temporaalisten adverbien kanssa.

Koska Kaasila ei käytä runoissaan minkäänlaisia välimerkkejä, on lauserajoja joskus hieman vaikea erottaa. Useat *kun*-konjunktiolla alkavat lauseet ovat kuitenkin lauseketjuissa, joissa on päälauseen ja *kun*-lauseen lisäksi vielä ainakin yksi alisteinen tai rinnasteinen sivulause. Tämä vaikuttaa omalta osaltaan murteiden puheenomaiseen vaikutelmaan. Puhutulle kielelle on ominaista, että lauseita kytetään yhteen pitkiksi ketjuiksi niin että virkerajat hämärtyvät (Saukkonen 1970: 4). Pitkät lauseketjut yhdessä välimerkittömyyden kanssa luovat kuvaa suullisesta kertomisesta.

on se niin kummallista tuo rakhaus
ko joskus pittää vatvua yökauet aivan tyhyiänpäivästä
ko muka semmostaki *että* olenkhan

mie sen väärtin ihminen
että minua vain läöpithän ja koperoihan (MSKV 47)

Useimmiten *kun*-lauseen lisäksi runossa on yksi tai useampi *että*-lause. *Että*-lause voi olla ennen *kun*-lausetta, mutta useimmiten se on kuitenkin *kun*-lauseen jäljessä.

ko mie toelaki havatten se *että* rakhaus vain kasuaa (MSKV 43)

Kun-lauseeseen voi myös liittyä myös toinen *kun*-lause, *ja*-lause tai *-kä*-lause. Näitä löytyy runoista muutamia.

mie kait tykkään *ko* minua moiskautethan myöthän suule *ja*
läpsäytethän usiasti takapuolhen (MSKV 44)

ko saan ommaani rakastaa oikein luan kansa
eikä tartte lähtiä vierasta heikkua lihhaa
varastamhan (MSKV 78)

Tapauksia, joissa *kun*-lause on yksinään päälauseen kanssa on viisi.

Koskisen runoissa ei tällaisia vastaavia lauseketjuja varsinaisesti esiinny. Koskisen *kun*-lause liittyy useimmiten päälauseeseen.

Mie nautin illan viimeselä terassila siitä tunnelmasta *ko* tuoleja
kannethan pois. - - (ÄI 54)

Kokoelmassa on kolme tapausta, joissa *kun*-lauseeseen on liittynyt *että*-lause, yksi tapaus, jossa *kun*-lause on liittynyt *mutta*-lauseeseen sekä yksi tapaus, jossa *kun*-lause on liittynyt *ja*-lauseeseen.

-- Muistan, *ko* lapsena mie uskoin
että tarpheksi keskittymälä mie saisin sen tulehman alas. (ÄI 28)

Naapurit mennee kirkhon *mutta* mie en tykkää
ko puhuthan pahhaa ihmisistä. - - (ÄI 9)

Mie takerrun kirjhan *ja* kuuntelen *ko* hiljaisuus juttelee meile. (ÄI 58)

Tosin runokokoelmien lauserakenteiden vertailu ei ole välttämättä kovin onnistunutta, koska runot ovat kovin erilaisia. Välimerkittömyydestä huolimatta Kaasilan lauseet si-

nänsä ovat kokonaisia lauseita, joissa on verbi. Koskisen runojen kieli taas on jollakin tapaa lyyrisempää. Koskisen runot sisältävät runsaasti verbittömiä lauseita.

--Toinen luokka,
ko halvempaakhan ei tästä toellisuudesta löyvy. (ÄI 40)

Kaasilan runoissa on myös tapauksia, joissa *kun*-lausetta seuraa *niin*-alkuinen päälause. Tämä on puhekielelle ominainen piirre, jonka käyttöä yleiskielessä jopa vieroksutaan. Myöskään kieliopissa sitä ei juurikaan ole huomioitu. (Herlin 1998: 73–78.) Kaasilan runoista on yhteensä neljä tällaista tapausta.

ko on oikein toista liki silimät kiini
niin sitähan pörrönä miettii että onko tämä
sitä aivan oikiaa taivhaallista värinää (MSKV 29)

Herlinin mukaan tällaisissa rakenteissa *niin*-konjunktion tehtävä on osoittaa, että näkökulma päälauseen tilanteeseen on nimenomaan puhujan, eikä mahdollisesti esitetyn tilanteen osallistujan. Selvimmin tämä tulee esille kysymyksissä. (Herlin 1998: 73–75.) Runoilla, joissa *kun – niin* -rakenne on, otetaan kantaan johonkin tapahtumaan. Tarkemmin sanottuna kerrotaan, mitä jostakin teosta seuraa, kuten esimerkkirunosta voi huomata. Muita *kun – niin* -runoissa kommentoitavia asioita ovat mielitietyn silmiin katsominen ja elämään ja rakkauteen uskomisen.

Kaasilan runoissa puhuja eli runojen kertoja on kuitenkin useimmiten myös runon esittämään tilanteeseen osallistuja. Esimerkkirunoa tarkastellessa saa sellaisen kuvan, että kertoja puhuu omasta kokemuksestaan, joten puhujan näkökulman erottaminen osallistujan näkökulmasta ei ole välttämätöntä. *Kun – niin* -rakenteisista runoista ainoastaan yhdessä kertoja on selvästi eri henkilö kuin runon tilanteeseen osallistujaa. Tämä runo on myös kysymyksen muodossa.

ko on oikein siivo saura ja järjestyksen ihminen niin
onkhan sillä rakhaus aivan mallilhan (MSKV 45)

Kolmessa runossa, jossa *kun – niin* -rakenne esiintyy, *kun* aloittaa runon. Näiden lisäksi runokokoelmasta löytyy vielä yksi *kun*-alkuinen runo, jossa *niin*-sanaa ei ole, mutta runon rakenteen puolesta se kyllä kävisi runoon.

ko on oikein hyä olla sitähän pölökää
että ei kait tämä vain vielä tähän lopu. (MSKV 28)

Muita *kun*-alkuisia runoja ei kokoelmassa ole. Koskisen runoissa ei *kun – niin* -rakennetta ole ollenkaan.

Kun-konjunktion käytössä on siis jonkin verran eroja kirjoittajien välillä, mutta kovin radikaaleja nämä erot eivät ole. Koskinen käyttää *kun*-konjunktioita enemmän vertailemiseen, kun taas Kaasilan *kun*-lauseista enemmistö on luonteeltaan perustelevia. Kaasilan runoissa *kun*-konjunktioita on enemmän, ja näin ollen ne ovat näkyvämpi piirre kuin Koskisen runoissa. Kaasilan *kun*-lauseet liittyvät myös useimmiten pitkiin lauseketjuihin. Kaasilan runoista löytyy myös puhekielille ominaisia *kun – niin* -rakenteita. Kaikki nämä tekijät yhdessä vaikuttavat Kaasilan runojen puheenomaisuuteen. Toisaalta Koskisen runoista löytyi muutama puhekielen *niinku*-varaukseen verrattava *niinkö*-ilmaus.

4.3.2. *-han, -hän* -liitepartikkelit

Puhekielille on ominaista erilaisten partikkelien runsaus. Puheessa käytetyistä partikkeleista käytetään nimitystä diskurssipartikkelit. Tosin diskurssipartikkelien ryhmää ei voida rajata kovin tarkasti, ja siihen kuuluukin perinteisten partikkelien lisäksi myös muita diskurssia jäsentäviä, rajaavia tai yhdistäviä sekä vuorovaikutusta sääteleviä tekstuaalisia aineksia. (Hakulinen 1989: 116.) Muita puhuttua diskurssia järjestäviä ja vuorovaikutuksen sujumista ohjaavia seikkoja ovat muun muassa intonaatio, rytmi, puhenopeus ja tauot. Puheen illuusion luomisen kannalta partikkelit ovat kuitenkin erityis-asemassa, sillä niitä on mahdollista sijoittaa kirjoitukseen kirjoituksen keinoin. (Kallio-koski 1998: 193.)

Kaasilan runoissa on verrattain runsaasti *-han, -hän* -liitepartikkeleita. Koskisella on koko runoteoksessaan ainoastaan kaksi tällaista liitepartikkelia, kun Kaasilan runoista niitä sen sijaan löytyy 23 kappaletta.

Suomen murteiden sanakirjan mukaan *-han*-liitepartikkelilla on useita tehtäviä murteissa. Sitä käytetään muun muassa 1) muistuttamassa edellä sanotusta, paraikaa havaittavasta olevasta, yleisesti tunnetusta tai sellaisesta, jonka puhuja olettaa olevan kuulijalle tuttu, 2) ilmaisemaan odotuksenmukaisuutta, edellä sanotusta luonnostaan seuraavaa, perustelua tai selitystä edellä sanotulle, 3) ilmaisemassa myöntöä, lieventä-

mässä sanotun ehdottomuutta tai jyrkkyyttä, 4) ilmaisemassa arvelua tai epäilyä jonkin paikkaansa pitävyydestä, 5) muuntamassa lausetta huudahdukseksi tai huudahduksen kaltaiseksi, 6) ilmaisemaan vähättelyä tai yhdentekevyyttä sekä 7) vastaamaan korosteista painotusta tai muuta tähdennyskeinoa (SMS s.v. *han*).

-han-partikkelin tehtäviä on monesti vaikea erottaa selkeästi toisistaan, mutta suurin osa Kaasilan *-han*-tapauksista on lähinnä jonkinlaisia perusteluja. Ne siis ilmaisevat perustelua edellä sanotulle tai luonnostaan edellä sanotusta seuraavaa. Perustelulause voi olla kaksivirkkeisen runon lopussa, jolloin se määrittää koko edeltävää runoa. Tällaisia tapauksia löytyy kokoelmasta yhteensä neljä.

hanakkana pittää olla semmosen vaimoihimisen joka
visusti pittää liuaavan ukon ittelhän
senhän pittää koko ajan vahata sitä ja
olla sen kans varphailhan (MSKV 56)

Runoja, joissa perusteleva *-han*-lause ilmaisee lähinnä edellä sanotusta luonnostaan seuraavaa, on kokoelmassa kolme kappaletta. Näissä runoissa *-han*-lause määrittää vain sitä edeltävää *kun*-lausetta. Tällainen runo voi koostua vain yhdestä virkkeestä tai siinä voi olla useampia virkkeitä. *-han*-lauseita voi olla myös kaksi peräkkäin, jolloin ne kumpikin määrittävät edeltävää *kun*-lausetta.

ko kattoo mielitiettyä harvakselthan syäle silimhin niin
alakaahan se tuntumhan kummalta
persoksihan siinä tullee - - (MSKV 40)

Lisäksi Kaasilan runoista löytyy *-han*-lauseita, joiden voidaan ajatella ilmaisevan jonkinlaista yleistä totuutta tai lukijalle, kuvitteelliselle kuulijalle, tutuksi oletettua asiaa. Näissä runoissa *-han* on aivan runon alussa ja runot ovat melko lyhyitä.

onhan siinä oikiasa rakhauesa kyllä semmosta
syämhen ja sisukshin käyvää voimaa (MSKV 35)

Neljä Kaasilan *-han*-lauseista on kysymyksen muodossa. *-han*-partikkelilla voidaan kysyvissä lauseissa osoittaa, että puhuja tarkoittaa kysymyksensä lähinnä itsensä pohdittavaksi (SMS). Yksi tapa tulkita Kaasilan kysymyksen muotoisissa *-han*-lauseita on luokitella ne kertojan sisäiseksi pohdiskeluksi.

pitäskhän nuita meänki perän vanhoja poikia vähän
neuvua käestä pittäin että rupiaisit oikiihan elämänpithon
ees talavisyännä
ko on havillista aikaa (MSKV 13)

Tosin esimerkiksi tässä nimenomaisessa runossa kertoja ei välttämättä ollenkaan epäille ajatuksensa paikkaansa pitävyyttä, vaan se voidaan myös tulkita toimintaehdotukseksi.

Kaasilan runoissa *-han*-liitepartikkeli saa siis joitakin samoja merkityksiä kuin suomen murteissa yleensä. Tämä voi luoda runoihin jonkinlaista puheenomaista vaikutelmaa, mutta ei selitä kokonaan *-han*-liitepartikkelin puheenomaista vaikutusta. Kysymysmuotoiset *-han*-lauseet ilmensivät kertojan sisäistä pohdiskelua, ja Kaasilan runoissa muutkin *-han*-liitepartikkelin sisältämät runot kertovat usein jotakin kertojan mielipiteestä. Voidaankin ajatella, että *-han*-liitepartikkelien puheenomainen vaikutus liittyy runojen kertojaan.

Hakulisen mukaan *-han*-liitepartikkeli liittyy aina kontekstiin viittaavaan kieleen. *-han*-lauseisiin liittyy oletus siitä, että lauseen sisältämä informaatio on kuulijalle tuttu. Näin *-han*-lauseet ovat tekstuaalisesti alisteisia. Tämä tarkoittaa sitä, että ne eivät vie varsinaista kertomusta eteenpäin, vaan toimivat puhujan selityksinä ja kommentteina. Ne luovat tekstille eräänlaista toista tasoa. *-han*-lauseet voivat olla muistutuksia, selityksiä tai myönnytyksiä. Myönnytyksiä on kahta tyyppiä. Ensimmäinen tyyppi on verbialkuiset yhdyslauseet, joissa puhuja ensin ikään kuin myöntyy johonkiin yleisesti hyväksytyyn tosiasiaan ja sitten esittää oman varauksensa. Toinen tyyppi ovat adverbillä *kyllä* alkavat lauseet. (Hakulinen 1976: 16–25.)

Yleisimmin *-han*-partikkelin sisältämää lausetta käytetään kuitenkin muistutuksena. Tekstistä riippuen mitä erilaisempia asioita voidaan pitää tunnettuina ja niistä voidaan muistuttaa *-han*-partikkelin avulla. Muistutuksiin liittyy myös ns. kasvojen säilyttämisefekti. Tämä tarkoittaa sitä, että puhuja merkitsee väitteensä varmuuden vuoksi *-han*-partikkelilla, vaikka ei olekaan varma siitä, onko niiden sisältö tuttu kuulijalle. Näin hän ei nolaa kuulijaa esittämällä oletettua tietoa väitteenä. *-han*-liitepartikkeliä voi käyttää myös päinvastaisen vaikutelman luomiseksi. Puhuja voi itseään korostaakseen tai kuulijaa halventaakseen esittää itsestään selvänä sellaista, joka nimenomaan ei ole sitä. (Hakulinen 1976: 20–22.)

Toiseksi yleisimmin *-han*-lauseita käytetään selityksinä. Niiden avulla perustellaan, selitetään tai motivoidaan edellä esitettyä. Selityksen ja huomautuksen raja on kui-

tenkin melko häilyvä. Puhujan tarkoitus ei välttämättä olekaan selittää eksplisiittisesti edellä esitettyä väitettä, vaan lähinnä helpottaa kuulijan ymmärtämistä sinänsä. Selitystä voidaankin pitää muistutuksen alalajina. (Hakulinen 1976: 24–26.)

Tämän avulla voidaan paremmin selittää *-han*-partikkelin puheenomaista vaikutelmaa Kaasilan runoissa. *-han*-lauseet tuovat runoihin eräänlaisen toisen tason, kertojan tason. Kaasilan *-han*-lauseet voidaan tulkita muistutuksiksi, joissa kertoja muistuttaa lukijaa, kuviteltua kuulijaansa.

sattaa se sattua joskus vääräki rakhaus kohale
mulle meinas käyä niin
mutta hyä että hoksasin aikoinhan
minuahan ootti jyväläarissa talonpoika. (MSKV 68)

Vaikka kyseessä onkin runo, eikä mitään todellista yhteistä tietoa tai edeltävää keskustelua tai tekstiä ole olemassakaan, luo *-han*-partikkeli tuttuuden vaikutelmaa. Runoissa esitetty, periaatteessa aivan uusikin, tieto tehdään lukijalla tutuksi *-han*-liitepartikkelien avulla. Tämä toimii jopa runoissa, jotka koostuvat vain yhdestä virkkeestä.

hienhän se pukkaa pinthan väkisinki ko tietää
että pääsee semmosen ihole jonnekka on aina halunnu (MSKV 41)

Kalliokosken mukaan Hj. Nortamon teksteissä pyritään korostamaan puhekielelle ominaista vuorovaikutuksen ja dialogin tuntua erilaisten pragmaattisten konjunktoiden ja konnektoreina toimivien kiteytymien avulla. Nortamon tekstien kertoja luo illusion siitä, että hän liikkuu lukijan kanssa samassa maailmassa. Pakinat ovat kertojan puhetta fiktiiviselle kuulijalle fiktiivisessä tarinankerrontatilanteessa. (Kalliokoski 1998: 206–207.) Tästä on osittain kysymys myös Kaasilan runojen *-han*-partikkeleissa. *-han*-partikkelin avulla kertoja tavallaan vetoaa lukijaan, kuviteltuun kuulijaansa esittämällä, että heillä on yhteistä tietoa. *han*-liitepartikkelin avulla kertoja tuo itsensä esiin runossa, tekee itsensä läsnäolevammaksi suhteessa kuviteltuun kuulijaan.

Myös Koskisen kaksi *-han*-lauseita tuovat esiin kertojan näkökulman.

Kaikessa kaupankäymisessä on kysymys vaihtamisesta. Sie annat
jotaki pois ja otat jotaki tilale.
Näinhän tämä ei tietenkän mene. (ÄI 42)

Tässä runossa kertoja korostaa itseään esittämällä itsestään selvänä sellaista, joka ei ole sitä. Koskisen runoissa *-han*-partikkeli ei siis varsinaisesti saa eri merkityksiä kuin Kaasilan runoissa. Kuitenkin *-han*-liitepartikkelien runsauden takia kertoja on Kaasilan runoissa läsnäolevampi kuin Koskisen runoissa, mikä tekee Kaasilan runoista puhutunman oloisia.

4.3.3. *Kyllä*-partikkeli

Erilaisten partikkelien runsas käyttö on tyypillistä puhutulle kielelle. Kaasilan runoista löytyy *-han*-liitepartikkelien lisäksi myös runsaasti *kyllä*-partikkeleita. Koskisella ei ole runoissaan yhtään *kyllä*-partikkeliä, kun taas Kaasilan runoista niitä löytyy 12 kappaletta. *Kyllä*-partikkelin tehtävä on ilmaista myönnytystä, toisen ajatukseen yhtymistä tai tehostaa toteamusta, vakuutusta tai väitettä (NS). Kaasilan *kyllä*-partikkelit liittyvät lähinnä väitteen tehostamiseen ja myönnytyksiin.

Kaasilan 12 *kyllä*-partikkelista peräti yhdeksän on lauseen alussa ja samalla myös runon alussa. Alkuasema on erittäin olennainen paikka. Se, mitä tekstin tai lauseen alkuun on sijoitettu, synnyttää ajatuksia siitä, millainen kokonaisuus on tulossa (Hakulinen 1989: 129). Kaasilan runonalkuisten *kyllä*-partikkelien tehtävä näyttäisi ensinäkemältä olevan kertojan väitteen tehostaminen. Tämä tulee parhaiten esiin ns. suorissa runoissa, joissa *kyllä*-partikkeliä välittömästi seuraa lauseen subjekti.

kyllä mie pölökään talavela
ko ei ole ilua vähhääkhän (MSKV 15)

Tällaisia runoja aineistosta löytyy kaksi. Lopuissa Kaasilan *kyllä*-alkuisissa runoissa *kyllä*-partikkeliä ei seuraakaan lauseen subjekti, vaan artikkelin tapaan käytetty *se*-pronomini tai *kyllä*-partikkeli on liitetty runon sanoman kannalta turhaan *se on niin*-lauseeseen.

kyllä se minunkin tykkääminen on joskus niin mithänsanomatonta
että siitä ei tule ko vihaseks (MSKV 34)

kyllä se on niin, että mies jota kehuthan ja palion välitethän
saatta se olla muutaki ko hyäntapanen (MSKV 55)

Näissä runoissa *se*-pronominia on käytetty puhekielelle ominaiseen tapaan. Puhekielelle on tyypillistä runsas *se*-pronominin käyttö. Puheessa *se*-pronominia käytetään hieman määrällisen artikkelin tapaan, vaikka sillä voidaan myös viitata, ja usein viitataan aivan uusiinkin asioihin. (Sundbäck 1995: 26.) *Se*-pronomini siis toisaalta tuo runoihin lukijaan vetoavaa tuttuutta ja toisaalta vie runon rytmiä puheen suuntaan.

Kyllä-partikkelin merkitys näissä runoissa ei ole aivan samanlainen. Se tuo lauseisiin jonkinlaisen tehostavan vaikutelman, mutta se ei ole samanlainen kuin ”suoremmissä” runoissa. Voidaan ajatella, että *kyllä* toimii yhdessä *se*-pronominin kanssa jonkinlaisena rytmittävänä tekijänä. Yhdessä ne vievät runon rytmiä puheen suuntaan. *Kyllä*-partikkelin rytmittävä vaikutus tulee hyvin esiin, silloin kun se on liitetty kielto-lauseen alkuun.

kyllä sitä ei synnitön ihminen uskalla ees ajatella mithän sopimatonta
(MSKV 60)

Tähän lauseeseen *kyllä*-partikkeli ei tuo oikeastaan minkäänlaista myönteistä tai tehostavaa vaikutusta, vaan toimii ennemminkin jonkinlaisena tyhjänä elementtinä, jonka tehtävä on rytmittää tekstiä.

Neljä Kaasilan *kyllä*-partikkeleista sijaitsee muualla kuin runon tai ylipäättään lauseen alussa. Näissä runoissa kolmessa *kyllä*-partikkelin tehtävä on tehostaa kertojan väitettä. Yksi näistä lauseista on kielteinen, jolloin *kyllä* tehostaa kieltoa.

on se hellustaminen mahottoman mielheistä muuhemmaksi
mutta mie en *kyllä* viitti nälishän meeltää (MSKV 42)

Neljännessä runossa, jossa *kyllä* esiintyy runon sisällä, on partikkelin tehtävä lähinnä jälleen rytmittää runoa. *Kyllä*-partikkeli liittyy läheisesti *-han*-liitepartikkeliin. Onhan yksi kummankin tehtävistä ilmaista myönnytystä. *-han*-liitepartikkelin sisältämällä myönnytyksellä oli kaksi toistensa variantteina toimivaa tyyppiä: verbialkuinen myönnytys ja *kyllä*-adverbilla alkava myönnytys (Hakulinen 1976: 23). Kolmas runo alkaa verbillä, johon *-han*-liitepartikkeli on liittynyt. Lause sisältää lisäksi vielä *kyllä*-partikkelin. Voidaan ajatella, että kyseisessä runossa *-han*-liitepartikkelin tehtävä on tuoda myönteistä vaikutelmaa, kun *kyllä*-partikkeli taas lähinnä toimii runon rytmittäjänä.

onhan siinä oikiasa rakhaussa *kyllä* semmosta
syämhen ja sisukshin käyvää voimaa (MSKV 35)

Muihin aineiston *kyllä*-lauseisiin ei liity *-han*-liitepartikkelia. Yhtä *kyllä*-lausetta seuraa *-han*-alkuinen lause.

Tuija Sivinen on tutkinut verbiloppuisia lauseita keskustelupuheessa. *Kyllä*-partikkelilla alkavat lauseet ovat usein verbiloppuisia. *Kyllä*-alkuisella verbiloppuisella lauseella viitataan keskustelussa yleensä taaksepäin ja niillä saatetaan tuoda keskusteluun kannanotto, joka on kontrastiivinen aikaisemmin esiin tulleen näkemyksen kanssa. (Sivinen 1996: 129.) Kaasilan *kyllä*-lauseista vain yksi on verbiloppuinen.

kyllä se mies minua myöthän kehhuu (MSKV 71)

Koska kysymyksessä on runo, ei voida suoraan sanoa, että kertoja viittaa aikaisempaan keskusteluun, koska mitään keskustelua ei ole. Runossa kuitenkin puhutaan ”siitä miehestä”, joten runosta *kyllä* syntyy sellainen vaikutelma, että nyt käsitellään tuttua asiaa. Siitä, onko nyt esitetty väite kontrastiivinen kuvitteellisen aikaisemman keskustelun kanssa, ei runo anna mitään viitteitä.

Kyllä-partikkelin puheenomainen vaikutus Kaasilan runoissa perustuu siis kahteen asiaan, *kyllä*-partikkelin tehostavaan merkitykseen ja runon rytmin ohjailuun. *Kyllä* siis tehostaa kertojan väitteitä ja mielipiteitä tuoden kertojan jälleen lähemmäksi kuvitteellista kuulijaa. Yhdessä *se*-pronominin kanssa se myös tuo runoihin jonkinlaisen puheen rytmin tunnun.

4.3.4. Kertojan esittämät kysymykset ja toteamukset

Kertojan läsnäoloa ja puheelle ominaista vuorovaikutuksen tuntua käsiteltiin jo *-han*-liitepartikkelien ja *kyllä*-partikkelien yhteydessä. Näiden lisäksi kertojan läsnäoloon vaikuttavat runoissa olevat erilaiset kertojan esittämät kysymykset ja ns. lopputoteamukset. Kertojan esittämiksi kysymyksiksi olen luokitellut kysymyssanalla alkavat kysymykset, *-ko*, *-kö*-kysymykset ja lauseet, jotka sisältävät arvelua ilmaisevan *sunkaan*- tai *kait*-partikkelin, sekä jotkin väitelauseet, jotka päättyvät kysymysmerkkiin. Lopputoteamukseksi taas olen nimennyt kertojan esittämät väitteet, jotka on sijoitettu runon loppuun erilleen muusta runosta. Ne ikään kuin päättävät runon ajatuksen.

Olen jakanut kysymykset kolmeen ryhmään sen perusteella, kenelle ne on osoitettu. Ensimmäisen ryhmän muodostavat kysymykset, jotka ovat luokiteltavissa kertojan sisäiseksi pohdiskeluksi. Näissä kysymyksissä kertoja tuo kyllä ajatuksensa esille lukijalle, kuvitteelliselle kuulijalle, mutta niitä ei ole suoraan osoitettu hänelle. Kertojan sisäistä pohdiskelua ilmentäviä kysymyksiä löytyy Kaasilan runokokoelmasta yhteensä viisi. Niistä kolme, esimerkkikysymys mukaan lukien, on kielteisiä.

ei sunkhan minun syäntä voi kukhan muu omistaa
ko mie (MSKV 21)

Runot alkava sanalla *ei*, jota seuraa partikkeli *kait* tai kuten esimerkki runossa partikkeli *sunkaan*. Myös toinen myönteisistä pohdiskelevista kysymys sisältää partikkelin *kait*.

mie kait tykkään ko minua moiskhautethan myöthän suule ja
läpsäytethän usiasti takapuolhen (MSKV 44)

Neljäs kertojan sisäistä pohdiskelua ilmaisevista kysymyksistä poikkeaa rakenteeltaan muista. Se on *-ko*-kysymys.

Koskisen runoista löytyy kaiken kaikkiaan enemmän kysymyksiä kuin Kaasilan runoista. Koskisen runoissa olevista kysymyksistä kahdeksan voidaan luokitella kertojan sisäiseksi pohdiskeluksi. Nämä kysymykset eivät ole rakenteeltaan niin yhtenäisiä kuin Kaasilan pohdiskelevat kysymykset. Suurin osa alkaa kysymyssanalla, mutta mukaan mahtuu myös yksi *-ko*-kysymys sekä kysymysmerkkiin päättyviä lausahduksia. Koskisen runojen pohdiskelevissa kysymyksissä kertojan läsnäolo ei aina ole niin selvää, vaan kysymykset voivat olla melko abstrakteja.

*Mikä son se merkitys tälle puuhastelule?
Tälle tuskastelule ja vaivale?*

Tämä tuskastelu ja vaiva?

Joka sen keksii, pitäkhöön tietohnaan,
viekhöön mukahnaan hauthan. (ÄI 6)

Toinen ryhmä ovat kysymykset, jotka on osoitettu suoraan kuvitteelliselle kuulijalle. Näitä Kaasilan runoista löytyy myös kolme. Kaikki kolme kysymystä ovat *-ko*-

kö-kysymyksiä. Kaksi näistä kysymyksistä on kielteisiä, joissa *-ko*-liitepartikkeli liittyy *ei*-sanaan.

eikö tulekki joskus niin vähästä lysti olo
että aivan tyhjäki naurattaa (MSKV 39)

-kö-liitepartikkeli tekee kysymyksestä sellaisen, että siihen odottaa saavansa vastauksen. Tosin tämä ilmenee paremmin juuri kielteisissä kysymyksissä. Ero kuvitteelliselle kuulijalle suunnattujen kysymysten ja kertojan sisäisen pohdiskelun kanssa on usein häilyvä. Esimerkiksi seuraavan kysymyksen olen luokitellut kertojan sisäiseksi pohdiskeluksi.

onkhan se ilimoista kiini tuo ihmisen elämä vai mistä se on
ko met joskus olhan niin kylmäkiskosia
että käen kosketuksesta meinathan jäätyä (MSKV 23)

Kysymys voisi kuitenkin toisaalta olla myös kuvitteelliselle kuulijalle osoitettu. Tämän runon lopussa on kuitenkin kertojan pohdiskelua ilmaiseva toteamus *tiitä häntä*, joten olen tulkinnut myös sitä edeltävän kysymyksen kertojan sisäiseksi pohdiskeluksi. Kertoja ikään kuin vastaa itse pohdiskeluunsa. Lukijalle osoitetuissa kysymyksissä puolestaan koko runo muodostuu kysymyksestä, eikä siihen silloin saada minkäänlaista vastausta. Koskisen runoista ei löydy kuvitteelliselle kuulijalle osoitettuja kysymyksiä.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat kysymykset, joita nimitän kolmannelle osapuolelle osoitetuiksi kysymyksiksi. Kysymykset eivät ole pelkästään kertojan sisäistä pohdiskelua, mutta niitä ei myöskään ole osoitettu lukijalle, kuvitteelliselle kuulijalle, vaan ne on enemmin tarkoitettu jollekin kolmannelle osapuolelle. Tätä osapuolta puhutellaan kysymyksissä pronomiinilla *sie*. Tällaisia kysymyksiä Kaasilan runoista löytyy kolme. Ne ovat ikään kuin jonkinlaisia dialogijaksoja runojen sisällä, vaikka kertoja ei saakaan vastausta kysymykseensä. Varsinaista dialogia ei siis synny, mutta kysymykset luovat eräänlaisen illuusion siitä.

oleksie taasen hopun kansa kulusa
meinaaksie että mie justhinsa sytyn – (MSKV 27)

Koskisen runoissa olevista kysymyksistä neljä on osoitettu kolmannelle osapuolelle. Yhteen kysymykseen kertoja saa vastauksen, joten runon sisällä on oikea dialogijakso.

Mie touhuan aamukahvit sänkhyn. *Otakko katumuspuuroa?*
 Se naurahtaa: *Hassu!* (ÄI 60)

Kertojan tekemien kysymysten lisäksi Koskisen runoista löytyy kolme kappaletta kertojalle osoitettuja kysymyksiä. Niissä jokin kolmas osapuoli osoittaa kertojalle kysymyksen.

-- Hetken
 mielijohtheesta kiipeän kuusen lathvan. Kattelen sieltä
 maailmaa, maailma minua.

Kato! Jätkä kuusennokassa. Mitäpä sie tahot? (ÄI 15) [kursiivit alkuperäiset]

Lopputoteamusten vertailu puolestaan on hieman ongelmallista runojen rakenteiden vuoksi. Kaasilan runot muodostuvat yhdestä säkeistöstä, joten loppuun erilliseksi säkeeksi sijoitettu toteamus painottuu jo rakenteellisestikin. Koskisen runot ovat puolestaan rakenteeltaan monimutkaisempia. Niissä on useita eri pituisia säkeistöjä, sisennyksiä, sulkeita, kursiiveja ja lihavoitteja. Koskisen runoissa saattaa olla yksisäkeisiä säkeistöjä runojen sisälläkin, ei vain lopussa. Lopputoteamuksiksi olen luokitellut vain erilliset säkeet runon lopussa, jotka selvästi ovat kertojan esittämiä ajatuksia.

Kaasilan runoista löytyy 13 lopputoteamusta, kun niitä vastaavasti Koskisen runoissa on vain neljä. Lopputoteamus on siis kertojan loppukommentti runolle. Kaasilan runoissa lopputoteamuksissa kertoja useimmiten vahvistaa edeltävän runon sanomaa.

se tauti leviää suusta suuhun vattasta vathan
 silimistä silimhin työpaikasta toishen
 mutta siihen ei kuole
 se tauti paranee taikka pahenee kothin tullesa

son kova tauti (MSKV 67)

Usein kertojan lopputoteamus Kaasilan runoissa ilmaisee myös arvelua. Kertoja voi esittää arvelun runon väitteen totuudenmukaisuudesta, runon esittämisen tilanteen syistä tai mahdollisista seurauksista.

meän perälä kortteeraa sitte mukava raatikas mies
 sitä mie vonkaan ja olen sille oikein kielevä
 mutta se ei perusta minusta vähhääkhän

ko ei vain äimistys minun vahtaamisesta (MSKV 66)

Kertoja voi myös muuten kommentoida runon sisältöä varsinaisesti vahvistamatta sitä. Lopputoteamus voi olla myös pyyntö tai toivomus.

Koskisen runoissa lopputoteamukset ilmaisevat puolestaan seurausta. Kertoja ei niin selkeästi kommentoi edeltävää runoa, vaan pikemminkin toteamus koskee kertojan omaa toimintaa.

Mie ootan kevättä ja pelkään:

Mitä jos sieltä aikahnan paljastuuki vain elämän kasvot?

Mie elän tämän elämän siniseksi tarinaksi. (ÄI 34) [kursiivit alkuperäiset]

Vain yhdessä Koskisen runossa kertoja varsinaisesti kommentoi edeltävän runon sisältöä.

Lopputoteamuksen ja kertojan esittämän kysymyksen erottaminen ei aina ole selvää. Esimerkiksi seuraavan voisi luokitella sekä lopputoteamukseksi että kertojan esittämäksi kysymykseksi.

mutta herranenaika
olenhan mie akkatraasu jääny vähäle

miksikhän (MSKV 74)

Kysymyshän ilmentää kertojan sisäistä pohdiskelua. Olen kuitenkin luokitellut sen lopputoteamuksiin, koska se on eroteltu omaksi säkeistöksi ja se selvästi päättää runon ajatuksen.

Kalliokosken mukaan Nortamon murrekertomuksissa on runsaasti Rauman murteelle tyypillisiä kiteytyneitä sanontoja, joita kertoja käyttää jäsentääkseen tekstiään ja selvittääkseen lukijalle asioiden välisiä yhteyksiä ja kertomuksen raja- käännekohtia. (Kalliokoski 1998: 197.) Kaasilan runojen toteamukset ovat jossakin määrin verrattavissa Nortamon kertomusten kiteytymiin. Kaasilan runojen toteamukset eivät ole peräpohjalaismurteille tyypillisiä sanontoja eikä mikään toteamuksista toistu, vaan ne ovat aina erilaisia runosta riippuen, mutta niiden tehtävää voidaan pitää osittain samana kuin Nortamon kiteytymien. Kaasilan toteamukset esiintyvät rajakohdissa ja ne selventävät lukijalle asioiden välisiä yhteyksiä. Ne tuovat kertojan jälleen lähemmäksi lukijaa.

4.3.5. Muita puheenomaisia ilmauksia

Puhekielille ominaista on myös runsas toisto. Kirjoitetussa kielessä rinnasteisten ilmausten yhteinen jäsen ilmaistaan yleensä vain kerran, kun taas puhutussa kielessä se sen sijaan toistetaan samoin sanoin tai pronominin avulla (Saukkonen 1970: 7). Kummastakin runokokoelmasta löytyy muutama esimerkkejä tällaisesta yhteisen jäsenen toistamisesta.

Erhäänä aamuna *sie* herräät HÄNEN vierestä ja *sie* huomaat
kuinka sillä on tukka yön aikana muuttunut valkoseksi. (ÄI 45)

olenhan *mie* pökhöösi kevhän valietesa
retonkiklänningin *mie* laitan päälle ennen Valapuria (MSKV 14)

Toistosta syntyy jonkinlainen puheenvaikutelma. Toistoa esiintyy kuitenkin hyvin vähän, joten se ei ole kovin näkyvä piirre, eivätkä runot tämän piirteen osalta juurikaan eroa toisistaan.

Kaasilalla esiintyi *kyllä*-partikkelin yhteydessä hieman artikkelin tapaan käytettyä *se*-pronominia. Kaasilan runoissa käytetään *se*-pronominia tällä tavalla myös muualla kuin *kyllä*-partikkelin yhteydessä. Myös *tuo*-pronominia on käytetty muutaman kerran samalla tavalla.

on *se elämä* joskus mallilhan ko pittää
kinuta hyänpitua samala laila ko
palakhena puuronkastiketta (MSKV 81)

on se niin kummalista *tuo rakhaus*
ko joskus pittää vatvua yökauet aivan tyhyiänpäiväistä (MSKV 47)

Mainitsinkin jo, että tämä on puheelle ominainen piirre. Myös vanhoista murretallenteista esiintyy tällaisia muotoja. *Se*- ja *tuo*-pronomineja on käytetty tähän tapaan paljon myös kaunokirjallisuuden repliikeissä, joissa haluttu luoda kuva kansankielestä. Esimerkiksi Juhani Ahon teoksissa on tällaisia muotoja. (Rapola 1962: 221.) Myös Koskisen runoissa on muutama tällainen *se*-pronominin ja substantiivin välinen sanaliitto, mutta yhtä yleinen se ei ole kuin Kaasilan runoissa. *Tuo*-pronominia ei ole Koskisen runoissa käytetty tällä tavalla.

Toinen Juhani Ahon teoksista löytyvä puhetta jäljittelevä piirre on verbiin liittyvä pronomini viite *sitä*, *tuota* (Rapola 1962: 221). Myös Kaasilan runoissa on *sitä*-pronominia käytetty tällä tavalla.

niin suopuishan *sitä* oottamhan
päivän valakiamista (MSKV 9)

Koskisen runoista tällaisia muotoja ei sen sijaan löydy. Vaikka kokoelmat eivät edellä esiteltyjen piirteiden osalta eroakaan kovin radikaalisti toisistaan, vaikuttavat myös nämä piirteet omalta osaltaan Kaasilan runojen puheenomaiseen kokonaisvaikutelmaan.

5. PÄÄTÄNTÖ

Murteella voi runoilla monella eri tavalla monista eri aiheista, eikä nykymurrerunous ole enää selvästi sidoksissa perinteisen murrekirjallisuuden konventioihin. Kaikki aineistoni runokokoelmat ovatkin aiheiltaan ja tyylyltään hyvin erilaisia.

Perinteiseen murrekirjallisuuteen liitetään useimmiten huumori. Aineistoni kirjailijoista Heli Laaksosta ja Marjatta Kaasilaa voidaan pitää humoristeina, kun taas Juhani Koskisen runot ovat huomattavasti vakavampia. Sekä Kaasilan että Laaksosen teoksissa on kuitenkin myös vakavia runoja. Kaasilan ja Laaksosen runojen huumori ei johdukaan runojen murteesta, vaan runojen aiheista.

Murrekirjallisuuden perinteinen aihe kotiseutu on myös jollakin tavalla esillä kaikissa kokoelmissa, vaikka minkään teoksen runojen itsetarkoitus ei ole kuvata kirjailijoiden kotiseutua. Kaasilan ja Koskisen teoksissa kirjailijoiden kotiseutu on jossakin runojen taustalla. Kummassakaan runokokoelmassa ei ole varsinaisia kotiseutuaiheisia runoja, mutta runoissa olevien talveen ja talviseen luontoon liittyvien ilmauksien ansios- ta runojen tapahtumapaikaksi voidaan mieltää helposti pohjoinen Suomi, Lappi. Myös runoissa käytetty peräpohjalaismurre tukee tätä vaikutelmaa.

Laaksosen runoissa kirjailijan kotiseutu taas on melko tärkeässä osassa. Kummankin kokoelman kertoja on lounaissuomalainen. Tähän tulkintaan ohjaavat runoissa käytetyt lounaissuomalaiset paikannimet ja Lounais-Suomen kaupunkiin viittaavat ilmaukset. Teoksissa on useita kotiseutuun liittyviä runoja, joissa esiin pääsevät ihmiset, maisemat ja luonto. Kotiseutuaiheeseen liittyvät myös runoissa olevat heimostereotyytiat ja itä-länsi-vastakkainasettelu. Kotiseudun tärkeys tulee erityisesti esille niissä kokoelman Pulu uis runoissa, joiden kertoja on joutunut muuttamaan pois kotiseudultaan.

Laaksosen runoissa myös kieli, jolla runot on kirjoitettu, on päässyt runojen aiheisiin. Teoksissa on kieltä käsitteleviä runoja. Näissä runoissa oman kielen merkitys on kertojalle usein sama kuin oman kotiseudun merkitys. Laaksonen myös leikittelee runoissaan kielellisillä ilmiöillä. Teoksissa on murreilmiöillä ja runojen rakenteilla leikitteleviä runoja.

Kaikista aineistoni teoksissa on myös ihmisiä ja ihmissuhteita käsitteleviä runoja, mutta kukin kirjailija käsittelee myös näitä aiheita hyvin yksilöllisesti. Laaksoselle esiin nousevat kotiseudun ihmiset sekä kertojan omat ihmissuhteet ja rakkaussuhteet. Kaasilalla keskeisiä taas ovat rakkaus ja naisen suhde mieheen, jotka ovatkin hänen runojensa

pääteemoja. Koskisen runoista taas päällimmäisenä esiin nousee yksinäinen, pohdiskeleva kertoja.

Kokoelmat eroavat toisistaan myös kielellisesti. Laaksonen käyttää runoissa lounaismurretta, joten hänen runojensa kieli on luonnollisesti hyvin erilaista kuin peräpohjalaismurretta käyttävien Kaasilan ja Koskisen runojen kieli, mutta myös Kaasilan ja Koskisen välillä on eroja. Murre on puhuttua kieltä, joten mitään yhteisiä sääntöjä siitä, kuinka murretta tulee kirjoittaa, ei ole. Kirjoittajat joutuvatkin itse päättämään, millä keinoin luovat illuusion kirjoitetusta murteesta, kirjoitetusta puheesta.

Laaksonen runojen kielestä löytyy monia erilaisia murrepiirteitä. Runoissa on käytetty ensinnäkin yleisiä länsimurteiden piirteitä. Varsinaisen lounaismurteiden värin runojen kielelle kuitenkin antavat erityiset lounaismurteisuudet, kuten lounaismurteiden erikoisgemiaatio sekä vokaalien sisä- ja loppuheitto. Laaksonen käyttää runoissaan myös runsaasti murre sanoja, jotka värittävät omalta osaltaan runojen kieltä.

Myös Kaasilan ja Koskisen runojen murre koostuu paljolti samankaltaisista elementeistä: murrepiirteistä ja murre sanoista. Teosten kieli on kuitenkin paikoitellen hyvinkin erilaista. Eroja on niin murrepiirteiden kuin murre sanojenkin käytöstä. Kummasakin kokoelmassa on käytetty yleisiä peräpohjalaisia piirteitä, mutta Kaasilalla on kaiken kaikkiaan enemmän murrepiirteitä kuin Koskisella. Erot johtuvat lähinnä kirjoittajien taustoista. Koskisen kotimurteesta, Muonion murteesta, puuttuvat monet Kaasilan käyttämät Tervolan murteelle ominaiset piirteet. Tällaisia, vain Kaasilan käyttämiä, piirteitä ovat muun muassa inessiivin päätteet *-sa*, *-sä*, *ea*, *eä* ja *oa* -yhtymien muuttuminen *ia*, *iä* ja *ua* -yhtymiksi sekä švaavokaali. Kaasila käyttää myös runsaasti erilaisia murre sanoja, kun taas Koskisen runoissa on vain muutama murre sana. Nämä erot tekevät Kaasilan runoista murteellisempia.

Kaasilan runot ovat myös jollakin tapaa puhutumman oloisia. Tähän syynä ovat Kaasilalle tyypilliset puheenomaisuudet, puheen esittämiseen käytetyt kirjoitetun kielen keinot. Tärkeimpiä puheenomaisuuksia runoissa ovat *kun*-konjunktion käyttö, *-han*, *-hän* -liitepartikkelit, *kyllä*-partikkeli sekä kertojan esittämät kysymykset ja toteamukset.

Kun-konjunktion puheenomainen vaikutus johtuu jo osittain konjunktion ulkoasustakin. *Kun*-konjunktio on molempien runoilijoiden tekstissä muodossa *ko*. *Kun*-konjunktion puheenomainen vaikutus Kaasilan runoissa perustuu myös ensinnäkin siihen, että Kaasilalla on *kun*-konjunktioita enemmän kuin Koskisella. Kaasilan *kun*-lauseet ovat myös useimmiten luonteeltaan perustelevia, mikä on tyypillistä myös puhekielelle, ja Kaasila myös käyttää *kun*-lauseitaan pitkissä puheelle ominaisissa lauseket-

juissa. Kaasilan runoista löytyy myös puheelle tyypillisiä *kun – niin* -rakenteita, joissa *kun*-lausetta seuraa *niin*-alkuinen päälause.

Kaasilan runoissa on myös huomattavasti enemmän *-han*, *-hän* -liitepartikkeleita ja *kyllä*-partikkeleita kuin Koskisen runoissa. Näiden partikkelien tehtävä on muun muassa viedä runojen rytmiä puheen suuntaan. *-han*, *-hän* -liitepartikkelien, *kyllä*-partikkelien sekä kertojan esittämien kysymysten ja toteamusten luoma puheenomainen vaikutelma liittyy kuitenkin ennen kaikkea kertojan läsnäoloon. Näiden piirteiden ensisijainen tehtävä onkin tuoda runojen kertoja läsnäolevammaksi. Näitä piirteitä käyttämällä runojen kertoja muun muassa painottaa omaa näkemystään sekä vihjailee, että hänellä ja lukijalla on yhteistä tietoa. Näin runot muistuttavat enemmän keskusteluja, ja lukijasta tulee kertojan kuvitteellinen kuulija.

Tutkielmani perusteella on mahdotonta sanoa mitään kovin yleispätevää nykymurrerunoudesta. Jokainen aineistoni teos on hyvin yksilöllinen niin aiheiltaan kuin kieleltäänkin, eikä mitään yleistä nykymurrerunouden kaavaa voida löytää. Nykymurrerunous onkin mielestäni ensisijaisesti runoutta, ei niinkään alueellisen identiteetin vahvistamiseen tarkoitettua kotiseutukirjallisuutta. Runoilijat eivät käyty murretta luodakseen murrekirjallisuutta, vaan koska kokevat murteen äidinkielekseen.

LÄHTEET

Aineslähteet

MSKV = Kaasila, Marjatta 2000: Mie sen kans vehtaan. Mietheitä ja sanojen selevityksiä. Myllylahti Oy, Suomussalmi.

PU = Laaksonen, Heli 2000: Pulu uis. Runoja. Kustannusliike Sammakko, Turku.

RS = Laaksonen, Heli 2002: Raparperisyrän. Runoja. Kustannusosakeyhtiö Sammakko, Turku.

ÄI = Koskinen, Juhani 1996: Äijä. Runoja. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Muut lähteet

ALASUUTARI, PERTTI 1999: Kohti uutta kielikamppailua. – Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa s.163–176. Vastapaino, Tampere.

ARVOLA, OIVA 1999: Yhtäkoska. Yliperän kielen sanakirja. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

AURORA 2001 = Aurora. Turun yliopisto 4/2001. <http://www.utu.fi/aurora/4-2001.html>. 26.6.2003.

HAKANIEMI KATARIINA 2003: Ei murhetta murteiden puolesta. – <http://www.kouvolansanomat.fi/arkisto/vanhat/2003/05/02/kultturi/juttu1/> 23.6.2003.

HAKULINEN AULI 1976: Liitepartikkelin -han/-hän syntaksia ja pragmatiikkaa. – Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. s.1–60. Turku.

————— 1989: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa. – Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

HEINONEN, JORMA 1997: Tuoreet kotimaiset runokokoelmat elävät täysillä ja voivat hyvin. Erilaisten runojen moniäänisyyden laadukas mitteliö. – Keskisuomalainen 30.7.1997.

HERLIN, ILONA 1998: Suomen *kun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- HORMIA, OSMO 1971: Suomalaisen proosan dialogista. – Kirjallisuuden tutkijain seuran vuosikirja 25. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IKOLA, OSMO, ULLA PALOMÄKI & ANNA-KAISA KOITTO 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- JÄÄSKELÄINEN, MARKUS 1996: Poikkeavaa runoutta – Turun Sanomat 3.10.1996.
 ————— 2000: Suunnanmuutos – Turun Sanomat 22.5.2000.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1988: Kuvia murteesta. Juho K. Viljanen Lapin murrekirjailijana. – Jyrki Kalliokoski, Ritva Liisa Pitkänen & Jorma Rukunen (toim.), Lapinjoen varrelta. Castrenianumin toimitteita 30 s. 47–62. Helsinki.
 ————— 1998: Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Tietolipas 160 s. 184–216. Suomalainen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KANERVALA, MATTI 1996: Virkistävä esikoiskokoelma. Lapin äijä huutaa tuskansa tunturiin. Savon Sanomat 22.12.1996 s. 19.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet II. Murrealueet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
 ————— 1940: Suomen murteet III. Murrekartasto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KIRJAPAJA 2004 = Kirjapaja Oy. <http://www.kirjapaja.fi> 7.3.2004.
- KONTUNEN, JORMA 2002: Musiikin kieli 1. perustiedot. 4. painos. WSOY, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Oinikki-Rantajääskö (toim.), Äidinkielen merkitykset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUPIAINEN, UNTO 1965: Suomalainen lyriikka Juhani Siljosta Kaarlo Sarkiaan. 2. painos. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1997: Kansankieli – kansallinen kieli. – Virittäjä 101 s. 279–285.
- LAUKONEN, ILMARI 1987: Vaasan Jaakkoo – Vaasan Jaakkoo, Oottako kuullu. Pakinoita parahimmasta päästä s. 7–8. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- LUIRO MIKKO 2001: Äläskeleponen sanakirja – eli raattauksia Rovaniemen seudulta. Gummerus kirjapaino oy, Saarijärvi.
- MAAVUORI, PIRITTA 2002: Aikuisten leikki. Lounaismurre ja topakka asenne nauerrattavat Heli Laaksosen runoissa. Helsingin Sanomat 18.8.2002 s. B2.

- MANTILA, HARRI 1992: Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalien välisen *h:n* variaatio peräpohjalaisissa murteissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1989: Murteiden käyttö ja asema suomankielisessä kirjallisuudessa – Marjaliisa Jääskeläinen (toim.), Suomennoskirja – Suomalainen kirja. Raamatun ja kansankielen merkityksestä kirjallisuudessamme s. 80–102. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.
- 2001: Kirjoitettua murretta. Kielikello 4/2001 s. 4-7.
- MYLLYLAHTI 2002 = Myllylahti Oy. <http://www.myllylahti.fi/kirjat/makiasuo> 7.3.2004.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1998: Murteet kiinnostavat jälleen – Mitä Missä Milloin. Kansalaisen käsikirja 1999 s. 240–245. Otava, Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja 1–2. 6. Painos. WSOY, Helsinki. 1978.
- ONNELA, HANNA-LIISA 1996: Yksinäisen miehen tyhjä tila. – Kaltio. Pohjoissuomalainen aikakauslehti 5/1996 s.117.
- PAATELA AARNI 1996: Äijän pohjoista puhetta. Lapin kansa 4.10.1996 s. 10.
- PENTTILÄ, AARNI 1945: Paikallismurteet ja kirjailijat. – Virittäjä 49 s. 336–346.
- PIETILÄ, KALLE 1945: Hj. Nortamon raumalaiset jaaritukset. Kirjallisuushistoriallinen tutkimus. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- PYYSALO, JONI 2003: Mää olen oman kielen löytymisestä vieläki lumonnuksissan. – Parnasso 2/2003. s. 102–105.
- RAPOLA, MARTTI 1962: Kielen kuvastimessa. Sana- ja tyylihistoriallisia tutkielmia kirjasuoman aiheista. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- 1990: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas 4. 4. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SAMMAKKO 2004 = Kustannusosakeyhtiö Sammakko. <http://www.sammakko.com> 29.3.2004.
- SAUKKONEN, PAULI 1960: Murteet ja huumori ”Tuntemattomassa sotilaassa”. – Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirja VIII s. 96–100. Äidinkielen Opettajain Liitto, Helsinki.
- 1970: Puhekielen luonteesta. – Kielikello 3/1970 s. 3–9.
- SAURAMA, MATTI 2000: Raikkaita tuulahduksia Uudestakaupungista ja vähän muualtakin – Demari 5.7.2000 s.10.

- SAURE, HEIKKI 1996: Lapin jätkän syvät mietteet. Juhani Koskisen Äijä on hieno esikoisteos. – Etelä-Suomen Sanomat 30.10.1996 s. 13.
- SIVINEN, TUIJA 1996: Verbiloppuiset lauseet keskustelupuheessa – Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja II. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- SUHONEN, IRJA-LEENA 1991: Monen tien kulkija. – Osmo Hänninen & Lauri Koponen (toim.), Palava henki ja kieli. Professori Lauri Kettunen, murteiden tutkija ja Eestin kansallisen kulttuurin esitaistelija s. 64–74. Snellman-instituutti, Kuopio.
- SUNDBÄCK IRENE 1995: Suomen kielessäkö artikkeli? – Kielikello 2/1995 s. 25–28.
- SUOMEN KANSAN MURREKIRJA 1992 = Suomen kansan murrekirja I–II. Sanakirjasäätiön toimitteita III–IV. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva. 1992.
- SUOMI, VILHO 1963: Murteen käyttö kirjallisuudessa – ÄOL:n vuosikirja 10 s. 46–58.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja 1–7. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36, Helsinki. 1988–2003.
- TOIVONEN, KARI 2002: Raparperimehua ja sokeri loppu. – Keskisuomalainen 16.8.2002 s. 17.
- TUOMELA, LEENA 1996: Runoja murteella. – Ilkka 23.11.1996 s. 18.
- WESSMAN, LILLI 2001: Suomi-runon Eppu Normaali. – Satakunnan Kansa 9.12.2001 s. 18.
- WIIK, KALEVI 1997: Tämmöttös. Turun murteen kielioppi ja harjoituksia. Becola, Turku.
- 1999: Jottan tarttis tehrä. Turun murteen sanakirja. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.